

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**YEREL, BÖLGESEL VE KÜRESEL SİYASETTE SURİYE İÇ
SAVAŞI VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SONER TEKDEMİR

ŞUBAT 2021

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**YEREL, BÖLGESEL VE KÜRESEL SİYASETTE SURİYE İÇ
SAVAŞI VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SONER TEKDEMİR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSMAİL ERMAĞAN

ŞUBAT 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Soner TEKDEMİR

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN

İMZA SAYFASI

Soner TEKDEMİR tarafından hazırlanan ‘Yerel Bölgesel ve Küresel Siyasette Suriye İç Savaşı ve Türkiye’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç Dr. İsmail Ermağan

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Üyeler:

Üyeler:

Tez Savunma Tarihi: 17/ Şubat / 2021

ÖNSÖZ

Bu araştırmada Suriye İç Savaşı yerel, bölgesel ve küresel düzlemlerde ele alınmış, Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri bu üç farklı düzlemde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin Suriye ile kendi tarihsel bağlamı içinde de irdelenmiş ve bu çerçevede tez üç ana tarihsel aşamada analiz edilmiştir.

Buna göre 1992-2002 arası ilk dönem, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya çıkan tek kutuplu küresel düzen bağlamında ele alınmıştır. İkinci dönem, 11 Eylül saldırıları ve Türkiye'de AKP hükümetlerinin iktidara gelmesiyle belirlenmiş ve 2002-2011 yıllarını kapsamıştır. Son olarak ise 2011'de Suriye İç Savaşı ile başlayan gelişmeler 2020 yılına kadar değerlendirilmiştir.

Çalışmada temel olarak yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye krizindeki rolleri, hedefleri, politikaları ve bunların Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak, Suriye politikasının Türkiye'nin diğer aktörler ile ilişkilerindeki belirleyici unsurları analiz edilmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Suriye politikası sadece bu ülke ile ikili ilişkiler bağlamında değil, Türkiye'nin üçüncü taraflar ile ilişkileri ve genel dış politika hedefleri kapsamında mercek altına alınmıştır.

Suriye Krizi, ilk andan itibaren Türkiye'nin en önemli dış politika sorunlarından birisi olarak önemini sürdürmekte, Türkiye'nin hem bölgesel dış politika hedefleri açısından hem de ABD, Rusya Federasyonu ve AB ülkeleri veya bölgedeki diğer devletler ile ilişkilerini belirlemede kritik yerini korumaktadır.

Çalışmanın en önemli kısmı, yerel ve ulusaşan aktörlerin sayıca fazlılığı sebebiyle ve tezin sınırlarının korunması açısından sadece Türkiye'nin politikasında belirgin olarak öne çıkan aktörlerin incelenmesi ile sınırlı tutulmuş olmasıdır.

Bu çalışma boyunca vermiş olduğu destek ve önerilerinden dolayı değerli hocam Doç. Dr. İsmail Ermağan'a ve tez savunmasında sundukları eleştiri ve önerileri için Dr. Öğr Üyesi Fatih Bayram ve Dr. Öğr Üyesi Necmettin Acar'a özel teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

YEREL, BÖLGESEL VE KÜRESEL SİYASETTE SURIYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE

Tekdemir, Soner

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail Ermağan

Şubat, 2021. 162 Sayfa

Suriye İç Savaşı, krizin ilk anlarından itibaren Türkiye'nin dış politikasında en önemli gündem maddesi olarak öne çıkmış, Türkiye'nin bölgesel ve yerel aktörler ile ilişkilerinde olduğu kadar hem küresel güçler ile hem de Avrupa Birliği ülkeleri gibi aktörler ile ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak önemini korumuştur. Kriz Türkiye'nin dış politikasında olduğu kadar iç politikasında da sürekli tartışma konusu olmuştur. Tez boyunca Türkiye'nin dış politikası değişen dinamikler çerçevesinde analiz edilmiştir. Tez boyunca incelenen bu dinamiklerin Türkiye'nin üçüncü ülkeler veya yerel aktörler ile ilişkilerine etkisi küresel, bölgesel ve yerel düzlemlerde ele alınmıştır.

Bu çalışmada, kitap ve makale gibi akademik eserlerin yanı sıra, saha gözlemleri sonucu ortaya çıkmış eserlere yer verilmiş, çok sayıda gazete haberi, köşe yazarı yorumları ve internet kaynakları taranmış, konuyla ilgili yayınlanmış olan raporlar ele alınarak değişen dinamikler çerçevesinde Türkiye'nin dış politikası analiz edilmiştir.

Tez boyunca analiz düzeyi yerel, bölgesel ve küresel düzlemlerde ele alınmış ve olayların gelişimi tarihsel dönemlendirme çerçevesinde incelenmiştir. Tarihsel dönemlendirme içinde Türkiye'nin bölgesel ve küresel dış politika hedefleri göz önünde tutularak hem geçirmiş olduğu dönüşümler hem de süreklilikleri öne çıkarılmıştır.

Veriler toplanırken Türkiye'nin resmi kaynaklarının yanı sıra, ilgili ülkelerinin de kaynakları incelenmiş; gazete ve internet yayını taramalarında farklı ülkelerin

kaynaklarına ve bakış açılarına yer verilerek karşılaştırmalı bir yöntem benimsenmiş ve objektif bir bakış açısı yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Türkiye'nin Ortadoğu ve Suriye Politikası, Göç, Terörizm, Arap Baharı.

ABSTRACT

SYRIAN CIVIL WAR ON LOCAL, REGIONAL AND GLOBAL POLITICS AND TURKEY

Tekdemir, Soner

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Supervisor: Associate Prof. İsmail Ermağan

February 2021. 162 Pages

Since beginning of the crisis, Syrian Civil War has been risen as the most prominent topic in Turkey`s Foreign Policy, it has been determinant on Turkey`s affairs both with regional and local power brokers but as well with global powers and actors from European Union countries. The crisis has been an abiding topic of discussion in Turkey`s domestic policies as well as it`s international affairs. In this study Turkey`s foreign affairs have been evaluated within the frame of varying dynamics. The analysis of impact capacity of these dynamics on the affairs of third parties or local actors have been reassessed on global, regional along this study.

In this study, besides scientific books and articles, book generated by studies of field researchers have been widely used; numerous newspaper articles and news, reports of various institutions and online resources have been screened and Turkey`s foreign policies have been discussed within the scope of varying dynamics.

Level of analysis has been conducted on global, regional and local levels along this study and the developments of events assessed within its historical fragmentation. Historical fragmentation of the study has been defined by considering the regional and global objectives and goals of Turkey`s foreign policy along with its transformation and persistence.

On data collection along with official publications of Turkey, official sources of related third-part countries have been reviewed; on the screening of newspapers and

online publications perceptions and publications of different countries were taken in order to reflect objective perception and adopt a comparative methodology.

Key Words: Syrian Civil War, Turkey`s Middle East and Syria Policies, Migration, Terrorism, Arab Spring.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE SURİYE İLE İLİŞKİLERİ (1992-2002).....	9
1.1. ULUSLARARASI SİSTEMİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	9
1.2. DÖNEMİN TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	11
1.3. BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ.....	15
1.3.1. Birinci Körfez Savaşı ve Türkiye Dış Politikası.....	15
1.3.2. Su ve Terör Sorunları Ekseninde Türkiye-Suriye İlişkileri 1992-2002	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ’NİN İKTİDARA GELİŞİNDEN SURİYE İÇ SAVAŞI’NA KADAR TÜRKİYE– SURİYE İLİŞKİLERİ (2002-2011).....	26
2.1. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ULUSLARARASI SİSTEM.....	26
2.1. AKP DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASININ TEMEL NİTELİKLERİ.....	29
2.2. BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ	34
2.2.1. Irak’ın İşgali.....	34
2.2.2. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi	35
2.2.3. Lübnan Krizleri.....	36
2.2.3.1. Refik Hariri Suikastı.....	36
2.2.3.2. Lübnan (Temmuz) Savaşı	37
2.2.3.3. Cumhurbaşkanlığı ve Hükümet Krizleri.....	38

2.2.3.4. Suriye-İsrail Arasında Türkiye'nin Arabuluculuğu	39
2.3. AKP DÖNEMİ SURİYE İLE İKİLİ İLİŞKİLER	40
2.3.1. Güvenlik Alanında İlişkiler	40
2.3.2. Ekonomik İlişkiler.....	43
2.3.3. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK)	45
2.4.4. Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK).....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.SURİYE İÇ SAVAŞI VE SAVAŞIN AKTÖRLERİ.....	49
3.1. ARAP BAHARI VE SURİYE	49
3.2. KÜRESEL AKTÖRLER.....	52
3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	52
3.3.2. Rusya Federasyonu.....	58
3.2.2.1. Rusya'nın Suriye'ye Askeri Müdahalesi.....	61
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ: İNGİLTERE-FRANSA-ALMANYA ..	63
3.3.1. Siyasi Çözüm, Geçiş Süreci ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları.....	64
3.3.2. Terörizme Karşı Mücadele ve Yabancı Terörist Savaşçılar	65
3.3.3. Mülteci ve Göç Sorunu	67
3.4. BÖLGESEL AKTÖRLER.....	71
3.4.1. İran İslam Cumhuriyeti	71
3.4.2. İsrail Devleti	75
3.4.3. Arap Birliği: Katar Devleti ve Suudi Arabistan Krallığı.....	79
3.4.3.1. Arap Birliği'nin Suriye Planı.....	79
3.4.3.2. Katar Devleti.....	81
3.4.3.3. Suudi Arabistan Krallığı.....	85
3.4.3. Suriye Arap Cumhuriyeti	87
3.5. SİYASİ MUHALİF GRUPLAR	92
3.5.1. Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Kurulu.....	93
3.5.2. Suriye Ulusal Konseyi (SUK).....	94
3.5.3. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK) ve Geçici Hükümet.....	96

3.5.4.	Suriye Müslüman Kardeşleri (<i>Al-Ihwan Al-Muslimun Fi Suriya</i>)...	98
3.5.5.	Esad Karşıtı İlmli Silahlı Muhalif Gruplar	100
3.5.5.1.	<i>Hür Subaylar Hareketi</i>	101
3.5.5.2.	<i>Özgür Suriye Ordusu -ÖSO (el ceyşu's -suri el-hurr)</i>	101
3.6.	SURİYELİ SİLAHLI SELEFİ GRUPLAR ve İSLAMİ CEPHE	103
3.6.1.	Harakat Ahrar al Şam al İslamiya ve İslami Cephe	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SURİYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI 108

4.1.	SURİYE KRİZİ VE İLİŞKİLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	108
4.2.	TÜRKİYE’NİN ŞAM’DAN REFORM TALEPLERİ	109
4.3.	SURİYE KRİZİ’NİN TRAVMASI VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI	112
4.3.1.	Türk Jetinin Düşürülmesi ve Yeni Angajman Kuralları.....	115
4.3.2.	Sınır Ötesi Harekât Tezkeresi	116
4.3.3.	Suriye’de Kimyasal Silah Kullanımı	118
4.4.	IRAK-ŞAM İSLAM DEVLETİ’NİN KURULMASI ve PYD’NİN YÜKSELİŞİ: TÜRKİYE’NİN YOL AYRIMI	119
4.5.	RUSYA’NIN ASKERİ MÜDAHALESİ: UÇAK KRİZİ VE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ.....	123
4.6.	15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN SINIR ÖTESİ HAREKATLARA BAŞLAMASI	124
4.7.	MOSKOVA DEKLARASYONU ve ASTANA SÜRECİ.....	132
SONUÇ		142
KAYNAKÇA		146

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CIA	Central Intelligence Agency
DAİŞ	El Devlet-ül İslamiye Fil Irak Wel Şam
DHKP-C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
ENKS	Suriye Kürtleri Ulusal Konseyi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
IDEF	Uluslararası Savunma Sanayi Fuarları
IGO	Inter Governmental Organizations
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KCK	Koma Civakên Kurdistan
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
MASK	Milli Askeri Stratejik Konsept
MGK	Milli Güvenlik Kurulu

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NGO	Non-Government Organizations
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê
PYD	Partiya Yekitita Demokrat
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SMDGUK	Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TAK	Kürdistan Özgürlük Şahinleri
TİKKO	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TÜYAP	Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş.
UKK	Ulusal Koordinasyon Kurulu
UNIFIL	BM Lübnan Geçici Görev Gücü
YDDİK	Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi
YDG-H	Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi
YDSİK	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YDSK	Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
YMH	Yüksek Müzakere Heyeti
YPG	Yekineyen Parastina Gel

GİRİŞ

2010 yılının Aralık ayında, Tunus'un Sidi Buzid kasabasında seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlayan Muhammed Buazizi'nin, ruhsatsız satış yaptığı gerekçesiyle uğradığı polis şiddetine dayanamayarak kendisini yakması, Arap sokaklarında dalga dalga yayılan isyanı tetikleyerek bölgedeki kurulu düzeni de yerinden oynatmıştır. Tunus'ta başlayan isyan önce Mısır'a, ardından Bahreyn, Libya ve Yemen'e sıçramış, çok geçmeden 2011 yılının 15 Mart'ında Suriye'nin Deraa kentinde başlayan hükümet karşıtı gösterilerle birlikte Suriye'ye yayılmıştır. Önceleri Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, kısa sürede bir şiddet sarmalına dönüşerek Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu hem bölgesel hem de küresel güçlerin mücadele sahası haline getirmiştir. Bu süreçte Suriye'de patlak veren iç savaş ve çatışma ortamı, Türkiye'nin dış politikasını da derinden etkilemiştir. 2020 yılına gelindiğinde Suriye coğrafyası, Türkiye'nin dış politikasında bir numaralı sorun olarak öne çıkmakta, Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel güçlerle ilişkilerini derinden etkilemektedir. Bununla birlikte, en temel güvenlik tehditlerinin algılandığı bölge olma özelliğini sürdürmekte ve iç politikanın öne çıkan tartışma konularından biri olmaktadır.

Krizin başlarında Suriye yönetimine reform çağrıları yapan Türkiye, devrim talebinde bulunan Muhaliflere giderek desteğini arttırmış, Körfez ülkeleri ve Batılı müttefikleri ile birlikte Suriye'de iktidarın el değiştirmesi hedefine yönelmiştir. Uzayan çatışma ve iç savaş süreci neticesinde oluşan güç boşlukları, Suriye'yi IŞİD, El Kaide ve PKK gibi terör örgütleri için bir çekim merkezine dönüştürmüştür. Özellikle Türkiye'nin PKK'nın bir uzantısı olarak değerlendirdiği YPG'nin Batılı ülkelere verdiği siyasi ve askeri destek, Türkiye'nin güvenlik

kaygılarını artırmıştır. Oluşan siyasi ve askeri rekabet ortamında Türkiye'nin ABD ve Rusya gibi küresel güçler ile ilişkileri derinden etkilenmiş; İran, Suudi Arabistan ve Mısır gibi bölgesel güçlerle Türkiye arasındaki rekabet de artmıştır. Diğer yandan giderek AB üyeliği hedefinden uzaklaşan Türkiye ile AB arasında, özellikle iç savaşın doğurduğu göç ve mülteciler, ekonomik kayıplar ve yabancı savaşçılar gibi ikincil sorunlar “yeni sorunlu alanlar” olarak öne çıkmıştır. Süreç içerisinde Türkiye, Suriye sahasına doğrudan askeri müdahalelerde bulunarak Rusya ve stratejik ortağı olan ABD gibi güçlerle karşı karşıya gelmiştir. 2020 yılına gelindiğinde iç savaş ve çatışma süreci devam etmekte, Fırat Nehri'nin doğusundaki YPG, varlığını ABD ve AB ülkelerinden aldığı destekle sürdürmektedir. İdlib bölgesinde ise Rusya ve Suriye Arap Ordusu, her an çatışmaya evrilme ihtimali taşıyan “yenişememe” durumuyla karşı karşıya kalırken, bu bölgedeki El Kaide de varlığını korumaktadır.

Bu çalışma, Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin Suriye'ye de sıçramasının ardından başlayan dönemde Türkiye'nin Suriye politikasını açıklamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin 2011-2020 yılları arasındaki dönemde Suriye dış politikası; küresel, bölgesel ve yerel düzlemlerde ele alınarak, bu üç sistemin Türkiye'nin dış politikasını ne yönde etkilediği ve belirlediği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu etkenlerin iç politika ile etkileşimi de çalışmada ayrıca incelenecektir. Suriye Krizi, Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel ilişkilerini derinden etkilemiş, bu aktörlerle ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin “komşularla sıfır sorun” olarak özetlenebilecek bölgesel politikasının da güvenlik eksenli politikalara dönüşmesine yol açmıştır. Diğer yandan Türkiye'nin iç siyasetinde Suriye Krizi, en önemli gündem maddesi olma özelliğini korurken, bu krizin ikincil etkileri olarak ortaya çıkan mülteci ve terör sorunları da Türkiye'deki karar alıcıları derinden etkilemiştir.

Kriz, Suriye coğrafyası ile sınırlı kalmamış, özellikle Türkiye'nin Doğu Akdeniz üzerindeki egemenlik hakları ve kaynakların paylaşımı çerçevesinde bölgedeki diğer ülkeler ile ilişkilerinde belirleyici bir unsur olmuştur. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışma, Türkiye'nin 2011-2020 yılları arasındaki dönemde Suriye politikalarını ele alarak; bu politikaların küresel, bölgesel ve

Suriye’deki yerel dinamikler tarafından ne şekilde etkilendiğini ortaya koymaya çalışacaktır. Türkiye’nin iç siyasetinde değişim ve dönüşümlerin karar alıcılar üzerindeki etkisinin de inceleneyeği çalışmada, bu politikaların Türkiye’nin bölgesel hedeflerinin geleceğine yönelik ne tür etkiler yaratacağına dair çıkarımlarda bulunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan “tek kutuplu küresel düzen” ve Birinci Körfez Savaşı gibi bölgesel gelişmeler çerçevesinde Türkiye’nin küresel sistemdeki yeri irdelenecektir. Bu yeni dönemde Türkiye, “Sovyet tehdidi”nin ortadan kalkmasıyla birlikte dış politikasında daha bağımsız hareket edebileceği alanlar yaratmaya yönelmiş, politikasını da bu çerçevede yönlendirmiştir. Aynı dönemde PKK ve su sorunu gibi alanlar, Suriye ile ilişkilerinde belirleyici olurken, Adana Mutabakatı çerçevesinde varılan anlaşma, ilişkilerin iyileşme sürecine girmesinde etkili olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, sorunlu alanlar ve ardından gelen iyileşme sürecinin dinamikleri kapsamlı olarak ele alınacak olup, bu dinamiklerin dış politikada diğer aktörlerle ilişkilerde ne tür etkiler yarattığı inceleneyecektir. Bu dönem, 1991 ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara geldiği 2002 yılları arasında sınırlandırılmıştır.

İkinci bölümde, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’deki İkiz Kuleler’e yönelik yapılan saldırıların ardından küresel düzende ortaya çıkan yeni gelişmeler, ABD’nin lider olduğu “çok kutupluluk çerçevesinde” ele alınmıştır. Bu küresel düzenin en önemli çıktısı olan “önleyici vuruş” gibi güvenlik doktrinlerinin, Afganistan ve Irak’ın işgali ile sonuçlanması, çalışmada neden-sonuç çerçevesinde değerlendirilmiştir. Türkiye’de ise küresel sistemdeki değişim ile zamansal olarak kesişen iktidar değişikliği gerçekleşmiş, 2002 Kasım’ından itibaren kesintisiz olarak süren AKP hükümetleri dönemi başlamıştır. Türkiye’nin hem iç hem de dış politikasını temelden dönüştüren AKP’nin dış politika yönelimleri ve Türkiye’nin Ortadoğu politikalarına etkisi, dönem içinde Başbakanlık Başdanışmanı ve ardından Dışışleri Bakanı olarak görev alan Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* adlı kitabı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu dönem açıklanırken, Türkiye’nin iç ve dış politikasındaki süreklilik ve dönüşümler ele alınarak, Arap Baharı koşullarında

Türkiye'nin Ortadoğu'nun ve küresel sistemin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulmuştur. Suriye ile ilişkiler; Körfez Savaşı, Lübnan Krizi gibi bölgesel gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu'da etkinliğini artırma perspektifi çerçevesinde incelenmiş, ikili ilişkilerde yaşanan “yakınlaşma dönemi”nin, özellikle Türkiye'nin PKK kaynaklı güvenlik endişelerinin giderilmesi neticesinde gerçekleştiği vurgulanmıştır. Geçmişteki sorunların aşılmasıyla hızla gelişen Suriye-Türkiye ilişkileri, bu dönüşüm çerçevesinde açıklanmış, çok kutuplu küresel düzende yeni koşullarda varlığını sürdürmek isteyen Suriye yönetimi ise Türkiye'yi, “Batı'ya açılan kapı” olarak görmüştür. Türkiye'nin Suriye üzerindeki ikna edici etkisi ve Ortak Bakanlar Kurulu toplantıları yapılması gibi “sıradışı” gelişmeler bu bağlamda açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, öncelikle Suriye Krizi'nin “dış güçlerin Suriye üzerinde emellerini gerçekleştirmek” için icat edilmiş bir kriz olmadığı savından hareket etmiştir. Zira bu ülkedeki iç dinamikler, etnik ve cemaatsel bölünmeler, dini kimlikler ve otoriter iktidar, iç savaşa giden yolun zeminini döşeyen sorunların yaratıcısı olmuştur. Bu tespitin yapıldığı çalışmada, gerek Şam yönetiminin gerekse de küresel, bölgesel ve yerel aktörlerin, halk isyanının radikalleşmesi ve bölünmesindeki rolü bu aktörler açısından üç farklı düzeyde ele alınmıştır. Bu bölümde farklı düzeylerdeki aktörlerin davranışları, hedefleri ve Suriye Krizi bağlamındaki tutumları ele alınarak, Türkiye'nin kararları, hedefleri ve politikaları açıklanmak istenmiştir. Küresel düzeydeki aktörlerden ABD ve Rusya Federasyonu'nun Suriye politikaları ve gelişmeler karşısındaki tutumları incelenmiştir. Küresel olmayan fakat bölge dışı aktörleri oluşturan Avrupa ülkelerinden Fransa, İngiltere ve Almanya'nın krize yaklaşımları ele alınmıştır. Bu Avrupa ülkelerinin kendi aralarında farklılaşmalarının yanı sıra, Türkiye ile ilişkilerinde önemli yer tutan ve Suriye Krizi'nin ikincil sorunu olarak ortaya çıkan göç ve mültecilik başlıkları incelenmiştir. Bölgesel aktörlerin analizi çerçevesinde Suriye üzerindeki etki kapasitesi çok yüksek olan İran'ın, Suriye'nin “kadim düşmanı” İsrail'in ve Baas yönetiminin politikaları incelenerek, bahsi geçen bölgesel güçlerin hedefleri, yöntemleri ve uyguladıkları politikaların çerçevesi çizilmiştir. Yine Arap Birliği üyesi ülkelerden Katar ve Suudi Arabistan Krallığı'nın Suriye politikaları incelenerek bu devletlerin yerel dinamikler, iç

savaşın finansmanı ve Suriye muhalefetine yapılandırılması çerçevesinde politikaları açıklanmıştır. Bölgede sürekli değişen dinamikler ile birlikte değişen ittifaklar ve yürütülen vekalet savaşları hem bölgesel hem de küresel aktörlerin rekabeti ve etki kapasitelerini artırma çabaları çerçevesinde açıklanmış; IŞİD, El Kaide ve PKK gibi terör örgütlerinin oluşan güç boşluğundan yararlanarak elde ettikleri hakimiyet alanlarının Türkiye siyasetine etkisi incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, Türkiye'nin 2012 ile 2020 arasındaki Suriye politikası, bir önceki bölümde yapılan analizler çerçevesinde geçirdiği değişim ve süreklilikler bağlamında incelenmiştir. Bu politikaların kırılma noktaları ve iç siyasetteki gelişmelerin Türkiye'nin dış politikasını nasıl etkilediği açıklanarak, Türkiye'nin Suriye Krizi'ndeki rolü, hedefleri ve iki ülkenin ilişkilerinin geçirdiği seyir analiz edilmektedir. Krizin ilk aşamasında Türkiye'nin Şam'dan reform talepleri, krizin giderek iç savaşa dönüşmesiyle birlikte Türkiye'nin Esad'sız bir Suriye talep etmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye'nin zaman içinde Suriye'de ortaya çıkan siyasi ve silahlı muhalif gruplarla angajmanı bu çerçevede açıklanmıştır. Bu süreçte PKK ve IŞİD'in yükselişi, Türkiye'deki güvenlik kaygılarını en üst seviyeye çıkarmış ve Türkiye, Suriye politikalarında güvenlik eksenli anlayışa geri dönmüştür. Türkiye topraklarında gerçekleşen terör saldırıları da Türkiye'nin Suriye siyasetinin belirleyici unsuru olarak tanımlanmıştır. Rusya'nın doğrudan Suriye sahasına askeri müdahalesi ve bu ülke ile yaşanan uçak krizi, Türkiye'nin politikalarında önemli kırılma noktalarından birini oluştururken, 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi ise hem iç siyasetin hem de dış siyasetin dönüşümü açısından belirleyici unsur olarak tespit edilmiştir. Türkiye'nin Suriye topraklarında gerçekleştirdiği askeri hareketler ise güvenlik, terör ve göç eksenli sorunlar çerçevesinde analiz edilirken, Rusya ve ABD ile yaşanan sorunların yanı sıra yine bu ülkelerle yapılan işbirliklerinin analizi de çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Konunun güncelliğini koruması ve sorunun devam ediyor olması bakımından bu bölümde analiz hatalarının ortaya çıkması muhtemeldir.

Çalışmada üç hipotez ortaya konmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin Suriye dış politikasının belirlenmesinde küresel, bölgesel ve yerel aktörlerin hedefleri,

politikaları ve yöntemleri etkili olurken; Türkiye'nin bu aktörler ile ilişkilerinde de Suriye Krizi önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. İkincisi, Suriye Krizi, yalnızca dış güçlerin Baas yönetimini devirmesi ekseninde açıklanabilecek bir mesele değildir. Daha ziyade, krizin tırmanmasında ve savaşa dönüşmesinde bu ülkenin iç dinamikleri rol oynarken, diğer aktörlerin davranışları neticesinde kriz uzamış ve çözümü belirsiz bir zamana ertelenmiştir. Son olarak ise Suriye Krizi, Türkiye'nin bölge politikalarını derinden etkilemiş ve Türkiye, AKP hükümetleri döneminde Ortadoğu politikalarında öne çıkardığı yumuşak güç politikasını dönüştürmek durumunda kalmıştır. Türkiye, Suriye Krizi ile birlikte Ortadoğu'da yeniden güvenlik eksenli politikalara dönerek Suriye topraklarında 3 farklı sınır ötesi hareket düzenlemek zorunda kalmıştır. Devam eden süreçte krize ve iç savaşa kalıcı bir çözüm bulunmadığı ve Türkiye'nin güvenlik endişelerinin giderilmediği bir ortamda Türkiye'nin yeni askeri hareketlere yönelmesi muhtemeldir. Uzun süren krizin göç, mülteciler, ekonomik kayıplar ve yabancı savaşçılar gibi ikincil sorunları da Türkiye'yi derinden etkilerken, Türkiye'nin kısa vadede Suriye politikasından bir değişikliğe gitme niyeti ve hedefi gözükmemektedir. Bu eksende çalışma, Suriye sahasında sürekli değişen dinamikler ve ittifak ilişkileri çerçevesinde Türkiye'nin rolünü, kaygılarını ve hedeflerini ortaya koymaktadır.

Literatürdeki yeri açısından bu çalışmayı diğerlerinden ayıran yönü, öncelikle Suriye sahasındaki gelişmelerin yerinde gözlemlenmiş olması ve bu gözlemlerin kaynakça taramasıyla tezin içeriğine yansıtılması olmuştur. Bir diğer önemli nokta, yapılan analizlerde küresel, bölgesel ve yerel olmak üzere üç farklı aktör seviyesi korunmuş ve konu bu çerçevede ele alınmıştır. Bu sebeple, sadece “dış güçlerin müdahalesi” ile yürütülen vekalet savaşları değil, farklı dinamiklerin birbirleri ile etkileşiminin açıklanması çalışmada öne çıkarılmıştır. Çalışmanın kısıtı ise yerel aktörlere hak ettiği kadar yerin ayrılması olmuştur. Hem konunun genel çerçevesine sadık kalma isteği, hem de çalışmanın konusuna dahil edilmesi lüzum görülmeyen bilgilerden kaçınılması, bu aktörlere kısaca değinilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle, yerel aktörlerin etkisi, hedefleri ve belirleyiciliği kısaca olarak ele alınmış, bunların devlet düzeyindeki aktörler ile ilişkilerine ve finansman kaynaklarına değinilmekle yetinilmiştir. Bu aktörlerin kriz boyunca geliştirdikleri kamu ve belediye hizmetleri, yargı ve güvenlik hizmetleri, insani yardımlar ve yerel

meclisler gibi alanların başlı başına bir inceleme konusu olduğu düşünülmektedir. İkinci bir kısıtlılık ise ulus aşırı örgütler olarak nitelendirilen YPG/SDG, IŞİD ve El Kaide gibi örgütlerin yine yukarıda açıklanan çerçevede ele alınmış olmasıdır. Bu örgütlerin Türkiye'nin ve diğer aktörlerin politikalarındaki yeri değerlendirilmiş, diğer aktörler ile etkileşimi göz önünde bulundurulmuş fakat ayrı bir başlık altında ele alınmamıştır. Zira bu örgütlerin yapılanması, hedefleri ve pratiklerinin başlı başına bir çalışma konusu olması bu eksikliğin en önemli nedeni olmuştur. Diğer yandanyerel silahlı ve siyasi muhalif aktörler ele alınırken, “Suriyeli” aktörlere odaklanılmış ve ekseriyetle uluslararası kamuoyu ve Türkiye tarafından “meşru” olarak kabul edilen gruplara değinilmekle yetinilmiştir.

Çalışma boyunca özellikle ilk iki bölümde Faruk Sönmezoğlu ve Baskın Oran'ın Türkiye'nin dış politikası üzerine yazılmış eserleri referans alınmıştır. Farklı düzeylerdeki aktörlerin analizi ve Türkiye'nin 2012-2020 arasında Suriye politikasının açıklanmasında akademik makaleler, çeşitli süreli yayınlar, saha raporları, haber siteleri, düşünce kuruluşlarının yayınları, gazeteci ve yorumcuların çalışmaları ve konu üzerine Adam Baczko, Gilles Dorronsoro ve Arthur Quesnay tarafından yazılmış önemli bir saha çalışması olan *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi* adlı eser, Alptekin Dursunoğlu ve İsa Eren'in Arapça gazetelerin taranması ile kaleme almış oldukları *Suriye'de Vekalet Savaşı* adlı çalışma kullanılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye, AKP hükümetleri döneminde Ortadoğu politikasında belirgin bir şekilde öne çıkan “yumuşak gücü”nü Suriye Krizi ile birlikte giderek kaybederek sık sık askeri güç kullanmaya yönelmiştir. Diğer yandan, Adana Mutabakatı ile tohumları atılan ve AKP döneminde gerçekleştirilen Suriye ile yakınlaşma dönemi güvenlik eksenli kaygıların geri gelmesi ile birlikte sona ermiştir. Suriye'deki değişim ve dönüşüm taleplerinin arkasında uzun süreden beri beklemede olan toplumsal dinamiklerin yer aldığı fakat yine aynı dinamikler neticesinde toplumsal muhalefetin giderek radikalleştiği kanaatine varılmıştır. Radikalleşme ve dış müdahale eş zamanlı olarak gerçekleşen ve birbirini besleyen iki faktör olarak öne çıkmıştır. Türkiye açısından Suriye Krizi, diğer aktörlerle ilişkilerinde belirleyici rol oynayan bir unsur olarak öne çıkarken, özellikle mülteci sorunu iç politikada da tartışmalara yol açmaktadır. Suriye Krizi'nin kısa vadede

siyasi bir çözüm ile sonlandırılması mümkün görülmediği gibi, Türkiye'nin PKK eksenli güvenlik kaygılarını gidermek ve Suriye'den gelmesi olası yeni mülteci akınlarını önlemek için bu topraklarda yeni askeri harekatlara yönelmesi, bunun sonucunda da özellikle Rusya ve ABD ile sık sık karşı karşıya gelmesi söz konusu olacaktır.

BÖLÜM I.

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ (1992-2002)

1.1. ULUSLARARASI SİSTEMİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkçe’de *Tarihin Sonu ve Son İnsan* adıyla basılan Francis Fukuyama’nın 1992 yılında yayınladığı eseri, alt yapısını kapitalizmin üst yapısını ise liberal-demokratik siyasal kurumların oluşturduğu, Amerikan hegemonyası altında oluşacak “yeni dünya düzenini” ilan ediyordu. Oran’a göre “Batı dünyası ve düzeninin zaferini ilan eden bu kavramlar ilk kez duyulmuyordu.”¹ 25 Aralık 1991 tarihinde SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov’un istifa etmesinin ardından İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemi açıklamak için kullanılan Soğuk Savaş dönemi de sona ermiş ve kapitalizme dayalı ekonomik bir zeminde Küreselleşme / Globalleşme kavramı etrafında yeni bir uluslararası sistem şekillenmeye başlamıştır. Egemen ulus-devletlerin uluslararası politik alanda birincil ve belirleyici aktör olma konumunu kaybettiği ya da korumakta olduğu tartışmaları başlamıştır. Diğer yandan, Sönmezoğlu’nun deyiimi ile;

1991 sonrası dönemin uluslararası politika literatüründeki farklı yaklaşımların taraftarları arasında Westphalia, yeni-Westphalia ve post-Westphalia devlet sistemleri tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Son dönemlerde uluslararası alanda Hükümet-dışı Örgütler (Non-Governmental Organisations/NGO) ya da Hükümetlerarası Örgütlerin (Inter-Governmental Organisations/ IGO) sayılarındaki artışa rağmen

¹ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.51, Sayı.1, (Ocak 1996).

Soğuk Savaş sonrasında da egemen ulusal devletler uluslararası alanın temel aktörü olma konumunu muhafaza etmektedir.²

Uluslararası sistem açısından SSCB'nin ortadan kalkmasının en belirgin neticelerinden biri ideolojik kutuplaşmanın ortadan kalkmış olmasıdır. Bu ortamda ABD, uluslararası sistemde hegemon ve lider güç olarak ortaya çıkmış olmakla beraber bu durum her düzeyde bir hiyerarşik yapılanma anlamına gelmemektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem hiyerarşik olmakla beraber çok merkezli yapıların iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgesel alt sistemlerin kendi içlerindeki dinamikler uluslararası sistemi etkileyen önemli girdilere dönüşmekte, bununla beraber güç dengesi veya jeopolitik gibi kavramlar bu alt sistemleri açıklamak için önem arz etmektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminin ABD-SSCB rekabeti paradigması aktörlerin davranışlarını açıklayamamaktadır.³

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli olgu da SSCB ve Yugoslavya gibi devletlerin dağılmasıyla beraber çok sayıda yeni ulus-devletin oluşmasıdır. Bu durum etnik ve dini temelli çatışma ve ayrışmaları artırmış ve uluslararası sistemde yeni çatışma alanlarının oluşmasına sebep olmuş ve hızla artan bir şekilde iç savaflara ve çatışmalara yol açmıştır. Ayrılıkçı/Seperatist çatışmalar yalnızca çok uluslu federal devlet yapılarını etkilemekle kalmamış, üniter devletlerin de sorunu haline gelmiştir. Bu gelişmeler uluslararası hukuk açısından da bazı sonuçlar doğurmuştur. Henüz SSCB dağılmadan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1990'taki ikinci zirvesinde tamamı insan hakları ile ilgili olan Paris Şartı'nı kabul etmiştir. Buna göre devletler, insan ve azınlık haklarına saygı göstermenin yanı sıra, ulusal azınlıkların farklı kimliklerini güçlendirmek için gerekli koşulları yerine getirmekle de yükümlü kılınıyordu. Böylece azınlık ve insan hakları gibi alanlar devletlerin iç işleri olmaktan çıkarak uluslararası alanda hem bir dış politika aracına dönüşmüş hem de uluslararası hukukun meşru ilgi alanı olmuştur.⁴

² 1909 yılında 37 IGO ve 176 NGO var iken bu sayı 1964 yılında 179 ve 1470, 1993 yılında 272 ve 4830, 1999/2000 yıllarında ise 251 ve 6076 rakamlarına ulaşmıştır. (Ayrıca Bkz: Faruk Sönmezoğlu, *Son Onyıllarda Türk Dış Politikası: 1991-2015*, İstanbul: Der Yayınları, 2016, s. 29).

³ Sönmezoğlu, s. 33-34.

⁴ Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 2: 1980-2001), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 205.

1.2. DÖNEMİN TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

Cumhuriyetin kuruluştan itibaren Türkiye Dış Politikası Batıcılık ve statükoculuk/anti-revizyonist olarak özetlenebilecek iki temel sac ayağı üzerine oturmuştur.⁵ Türkiye'nin SSCB'ye karşı jeostratejik önemi ve coğrafi konumu ekseninde Batı ile kurulmuş olan ekonomik, politik ve askeri ilişkilerin tek kutuplu dünya düzeninde devamlılığı sorgulanır olmuştur.⁶ Fakat kısa süre içerisinde Batı dünyasında özellikle bölgesindeki istikrar açısından Türkiye'nin önemini koruduğuna dair bir mutabakat oluşmuştur.⁷ Ortadoğu'nun petrol kaynaklarının akışını garanti altına almak isteyen ABD açısından Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Körfez Savaşı, Türkiye'nin stratejik önemini teyit eden gelişmeler olmuştur. Öte yandan, SSCB'nin dağılması Türkiye'nin tehdit algılamasında değişiklik yaratmış ve Ortadoğu kaynaklı terör ve irtica tehditleri önceliklendirilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin temel belirleyicisi bu bölgeden kaynaklanan güvenlik kaygıları olmuştur.⁸

Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Batı İttifakı'nın Türkiye'nin bölgesel nitelikli politika izlemesi açısından hareket serbestisini kısıtlama etkisini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁹ Söz konusu değişikliklerin *revisyonist-statükocu* veya "Batı'ya rağmen ya da Batı'nın da desteği üzerine ortaya çıkmış" olması tartışmalarını bir kenara bırakırsak, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye dış politikasının Bosna ve Orta Asya örneklerinde görüldüğü üzere bölgesel ve küresel sorunlarda daha aktif bir politikaya doğru yöneldiğini söyleyebiliriz.¹⁰

SSCB ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerle beraber yeni çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Bu ortamda Türkiye, Sovyet Coğrafyasında ortaya

⁵ Oran, *Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar*.

⁶ Emrah Denizhan, "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1, (Haziran 2010).

⁷ Kemal Kirişçi, "The End of Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behaviour", *Foreign Policy Institute*, 2016, <http://foreignpolicy.org.tr/the-end-of-the-cold-war-and-changes-in-turkish-foreign-policy-behaviour-kemal-kirisçi/> (06.03.2020).

⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2: 1980-2001)* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 318-324.

⁹ Mustafa Fişne, "Soğuk Savaş Sonrasında Türk Dış Politikasında Avrasya Bölgesi", *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, (1999).

¹⁰ Kirişçi, 2016.

ıkan devletleri tanıyan ilk ülke olarak yeniden şekillenen uluslararası sistemde önemini ve etkisini korumaya ve arttırmaya yönelmiştir. Bu noktada gerek zal gerekse Demirel, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası* mottosu¹¹ ile özetlenen bir yaklaşım ile Türkiye'nin önünde yeni dış politika fırsatlarının ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgede "model olma" rolü, Batılı ortaklarının da teşvikleriyle gündeme gelmiştir.¹² Türkiye bu dönemde ABD'nin de desteğini alarak bu bölgelerde nüfuzunu ve etkinliğini arttırmaya çalışmış ve ilk aşamada geliştirilmiş ortaklık (*enhanced partnership*) olarak tanımlanan ABD ile ilişkiler giderek stratejik işbirliği seviyesine taşınmıştır.¹³

Diğer yandan, terör ve güvenlik bağlamında ortaya çıkan demokratikleşme, insan hakları, Kürt sorunu, Ermeni Sorunu ve Kıbrıs Sorunu gibi alanlar, Türkiye Dış Politikası'nın ABD ve AB ile ilişkilerinde tarihsel olarak sorunlu alanlarını oluşturmuştur. Batı ile kurulan ilişkiler Türkiye'nin bölgesel politikalarının şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle terör sorunu sebebiyle Türkiye'nin izlediği güvenlik politikaları, Türkiye'nin Batılı NATO mtfefikleri tarafından insan hakları ihlalleri ve demokratikleşme alanındaki eksiklikler gibi nedenlerle eleştirilmiş ve Türkiye, bu ülkelerden silah desteği ve satışı gibi konularda PKK'ya karşı kullandığı gerekçesiyle dönem içinde yaptırımlara maruz kalmıştır.

Bu yaptırımlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güç olarak uluslararası sistemde yerini almaya alışan Türkiye'nin, 1990'lı yıllarda askeri modernizasyon ve silahlanma projelerine hız vermesinde de etkili olmuştur. 1988-1990 arasında bu projelere 28 milyar doların üzerinde kaynak ayıran Türkiye, bu dönemde dünyada savunmaya en fazla kaynak ayıran ülkelerden biri olmuştur. Türkiye, bir yandan silah alım ihalelerini bir dış politika aracı olarak kullanarak insan hakları gibi konuların silah ithal ettiği ülkeler tarafından gündeme getirilmesine engel olmaya

¹¹ şener Aktürk, "Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi: 1992-2015", Gencer zcan, Evren Balta ve Burç Beřėl (drl.), *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 134-135.

¹² Erel Tellal, "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği" *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.5, (Bahar 2005), s.49-70.

¹³ Sönmezoğlu, s. 93-99.

çalışırken, diğer yandan elde ettiği teknik bilgi ve teknoloji ile de ulusal savunma sanayi kurmaya yönelmiştir.¹⁴

Karar alıcılar açısından dönemin dış politikasının genel çerçevesine değinmek gerekirse, sürekli değişen iktidarlar ve koalisyon hükümetleri, içeride istikrarsızlığın ve siyasal ve ekonomik krizlerin sebebi olarak görülmüştür. 1991-2002 yılları arasında on kez hükümet değişikliği, on bir kez de dışişleri bakanlığı değişikliği gerçekleşmiştir.¹⁵ Daha sonraki AKP hükümetleri döneminde “vesayet düzeni” olarak adlandırılan yerleşik bürokrasi; istikrarsız siyasal iktidarlara karşı Kürt sorunu ve PKK terörü, siyasal İslamcılığın yükselişi gibi ulusal güvenlik sorunlarının da etkisiyle siyasal iktidarların atmaya çalıştığı adımlara karşı bir denge unsuru olarak konumlanmıştır. 1991 Körfez Savaşı’nda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, bunu bir fırsat olarak değerlendirip ABD ile birlikte aktif olarak savaşa katılmak isterken, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay bu durumu Kürt sorununun bölgeye yayılması ve Kuzey Irak’ta bir Kürt Devleti’nin ortaya çıkması şeklinde değerlendirmiş ve bu durum Torumtay’ın görevinden istifası ile sonuçlanmıştır.¹⁶ Türkiye her ne kadar geleneksel Batı ittifakı içinde kalmış olsa da, 1996 yılında kurulan Refah-Yol Hükümeti Başbakanı Necmettin Erbakan’ın Müslüman Ülkeler Birleşmiş Milletleri, Müslüman Ülkeler Ortak Pazarı gibi söylemleri ve D-8 (Türkiye, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya ve Pakistan) gibi projeleri, Türkiye dış politikasında farklılık isteklerini söylem düzeyinde de olsa inşa etme çabalarını gündeme getirmiştir. 28 Şubat 1997’de daha sonraları *post-modern darbe* olarak adlandırılacak olan Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından açıklanan irtica ile mücadele önlemler paketini, Erbakan Hükümeti imzalamak zorunda kalmış ve Haziran ayında hükümetin istifası gerçekleşmiştir.¹⁷

Erbakan Hükümeti’nin istifasının ardından Mesut Yılmaz başbakanlığında kurulan ANASOL-D hükümetinde ve ardından Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan

¹⁴ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2: 1980-2001)* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 318-324.

¹⁵ Sönmezoğlu, s. 86.

¹⁶ Mustafa Aydın, “Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War: Roots and Dynamics”, *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, Cilt.36, (2005), s. 1-36.

¹⁷ Sönmezoğlu, s. 88-89.

koalisyon hükümetleri döneminde İsmail Cem Dışışleri Bakanlığı görevini yürütmüştür (Bülent Ecevit'in kurduğu 57. Hükümet'in Temmuz ve Kasım 2002 arasındaki son dört ay hariç). Bu dönemde hem Başbakan Bülent Ecevit hem de Dışışleri Bakanı İsmail Cem, bölge merkezli dış politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. İsmail Cem, geleneksel Türkiye dış politikasının kültür ve tarihi yansıttığını ve Doğu-Batı paradigmasına sıkıştığını belirterek, bir ülkenin kültürel özelliklerini ve tarihini (demokrasi düzeyi ve yönetim becerisi ile beraber) dış siyasetin en önemli üç sacayağından biri olarak saymıştır (diğer ikisi askeri gücü/caydırıcılığı ve ekonomik etkinliğidir). Geleneksel dış siyaseti, idealist olduğu noktasından hareketle eleştirirken, tarih ve kültürden kaynaklanan güç unsurunun realist bir dış politika çerçevesinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Farklı koalisyon hükümetlerinde kesintisiz olarak 5 yıl boyunca Dışışleri Bakanlığı görevini yürüten İsmail Cem, dış politikaya yeni bir alternatif getireceğini belirterek Türkiye'nin dış politikasının doktriner olarak *statükocu* ve *batıcı* çerçevesinin dışına çıkması gerektiğini, Soğuk Savaş parametrelerine bağlı dış politikanın değişmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁸

Türkiye'nin dış politikası bu dönemi, "yeni kurulan dünya düzeni" içinde bölgesel güç olma arayışları çerçevesinde geçirirken, diğer yandan 57. Hükümet 2001 yılında patlak veren ekonomik krizin arkasından koalisyon ortağı Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) lideri Devlet Bahçeli'nin çağrısı ile Kasım 2002'de erken seçim yapılması kararını almıştır. Türkiye açısından bu tarihin önemi, ağır ekonomik kriz ve irtica sebebiyle siyaset dışına itilmek istenilenlerin iktidara gelmesinin kesişmesidir. Uluslararası siyaset açısından ise önemi, 11 Eylül 2001 saldırıları ve ABD'nin Afganistan ile Irak'ı işgaline denk gelmesidir.

¹⁸ Mehmet Ali Tuğtan, "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt.13, Sayı.49, (Temmuz 2016), s. 3-24.

1.3. BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye, bu dönem boyunca bölge ile olan ilişkilerinde geleneksel olarak Arap Devletleri arasındaki çatışmalarda “tarafsızlık” politikasına çoğunlukla bağlı kalmıştır. Fakat Körfez Krizinin patlak vermesi ile beraber bu politikasını terk etmiştir. Aynı zamanda ABD ve AB ile devam eden askeri ve siyasi işbirliği ile Ortadoğu ülkeleri ilişkilerinde denge unsurunu gözetmiştir. Suriye ve Irak ile sınır aşan sular sorunu önemini yitirmekle beraber varlığını korumayı sürdürmüş ve PKK terörü Türkiye açısından bir numaralı ulusal güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmıştır. İç güvenlik tehdidi olarak MGK belgelerine giren “irtica ile mücadele”, Türkiye’nin bölge ülkelerinden özellikle İran ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Diğer yandan, Ortadoğu’da otoriter rejimlerde kitle imha silahlarının yaygınlaşması Türkiye’nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır.

Bölgedeki petrol kaynaklarının uluslararası piyasaya akışı, ABD tarafından denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bölgede İsrail’in koruyucusu olma misyonu üstlenmiş olmasının yanı sıra, 1990’lardan itibaren Müslüman coğrafyada etkinlik kazanan ABD, yine bu dönemde gündeme gelmeye başlayan “İslami Radikalizm” ile mücadelenin başını çekmekteydi.¹⁹

1.3.1. Birinci Körfez Savaşı ve Türkiye Dış Politikası

2 Ağustos 1990 yılında Irak ordusunun Kuveyt’i işgal etmesi ve Irak’ın Kuveyt’i ilhakının ardından, ABD öncülüğünde kurulan koalisyon 17 Ocak 1991 tarihinde Çöl Fırtınası adı verilen hava harekâtını başlatmış ve 24-28 Şubat arasında da Kuveyt’teki Irak ordusuna karşı yapılan kara harekâtı ile sonlandırılmıştır. Bu süreçte Türkiye, BM Güvenlik Konseyi’nin 6 Ağustos 1990 tarihinde almış olduğu yaptırım kararlarına uyarak, Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış, Irak ve Kuveyt’in Türkiye’deki mal varlıklarını dondurmuş ve deniz ve kara ablukası kararlarını da desteklemiştir.²⁰ Bu dönemde Türk dış politikasını doğrudan yönlendirme niyetinde olan Cumhurbaşkanı Özal, ABD ile birlikte hareket ederek

¹⁹ Nezahat Altuntaş, “Siyasal İslam, Milliyetçilik ve Terör”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.15, Sayı.2, (2007), s.267-294.

²⁰ Sönmezoğlu, s. 141-147.

İncirlik Hava Üssü'nün ilk defa NATO dışı bir operasyonda kullanılması, yurt dışına asker gönderme ve yabancı askerlerin ülke içine konuşlandırılması kararlarının TBMM'den geçmesini sağlamıştır. Tayyar Arı'ya göre Türkiye'nin bu tutumunun nedeni, Irak'ın bölgede hegemonik bir konum elde ederek başka bölgesel sorunları da güç kullanımı ile çözme niyetinden endişelenmesiydi.²¹

Faruk Sönmezoğlu'na göre, Türkiye'nin ABD liderliğinde kurulan ittifakın içinde yer alarak stratejik önemini kaybetmediğini Batı dünyasına ispatlamak isteyen Özal'ın, Musul ve Kerkük'ün alınmasından bölgede kurulacak yeni güvenlik sisteminin etkin bir üyesi olmaya kadar bir dizi planı vardı.²² Fakat kısa süre içerisinde Türkiye hem Arap Devletleri'nin tepkisini çekmiş hem de savaş dolayısıyla uğradığı kayıplar müttefikleri tarafından verilen sözlere rağmen çok sınırlı olarak telafi edilmiştir. O dönem Milliyet gazetesi adına Bağdat'a giderek bir yazı dizisi yayınlayan Bülent Ecevit, ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgalini bahane ederek, SSCB'nin yokluğunu da fırsat bilerek, zaten Ortadoğu'ya yerleşmiş olduğunu ve fiilen bir Orta Doğu devleti konumuna geldiğini belirtmiştir. "Irak Kuveyt'ten çekilse bile, ABD'nin artık Ortadoğu'dan çekilmek niyetinde olmadığı bellidir" diyen Ecevit, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyan bir politika izleyerek bölgede bir Kürt Devleti kurulması olasılığı karşısındaki endişelerini dile getirmiştir."²³ Zaman, Ecevit'in tespitlerini haklı çıkarmış, bölgeye yerleşen ABD, Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Yurtseverler Birliği ve Mesut Barzani'nin başını çektiği Kürdistan Demokrat Partisi gibi farklı Kürt gruplarını birleştirmeye çalışmış; PKK ile ilişkilerini geliştirmeye başlayarak ileride Suriye sahasında göreceğimiz üzere gerektiğinde sahaya sürmüştür.

Ortadoğu'da haritanın yeniden çizileceğini, Türkiye'nin aktif davranması halinde buradan kazançlı çıkabileceğini ileri süren Özal, Türkiye'de federasyon konusunun tartışılması gerektiğini ifade ederek, Irak'ın Türkiye'ye saldırması ya da İran veya Suriye'nin Irak'a girmesi durumunda, Türk ordusunun da Irak'a gireceğini belirtmiş ve bu konuyu Başkan Bush ile görüştüğünü, ABD'nin desteğinin

²¹ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", İdris Bal (Ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası* içinde, Ankara: AGAM, 2004, s. 682.

²² Sönmezoğlu, s. 148-149.

²³ Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 554.

alındığını söylemişti.²⁴ Türkiye'deki NATO üslerini (İncirlik) Irak'a yönelik hava harekâtına TBMM'nin 126 sayılı kararıyla açan Türkiye, Irak sınırına da 180.000 civarında asker kaydırmış, TSK'nın karşı çıkması sonucu oluşturulan uluslararası koalisyonla askeri birlik göndermemiştir.²⁵

1991 yılının Şubat ayında, Bağdat'a karşı isyan bayrağını çeken Kürtlere karşı Irak ordusu kapsamlı bir harekate girişmiş ve yaklaşık 1,5 milyon sığınmacı İran ve Türkiye sınırlarına yığılmıştır. Batı dünyası tarafından sınırların Kürt mültecilere açılması baskısı ile karşılaşan Türkiye, bu defa daha ihtiyatlı davranmış ve Cumhurbaşkanı Özal, Kürt mültecilerin kendi topraklarına dönmesini sağlamak için Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge (*safety zone*) kurulması talebini ABD'ye iletmış ve bölgede Huzur Harekâtı (*Provide Comfort*) adıyla bir operasyon başlatma kararı alınmasını desteklemiştir.²⁶ Bu kapsamda Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa ağırlıklı Çekiç Güç (*Poised Hammer Force*) adında bir güç oluşturularak, Türkiye'nin Güney Doğu bölgesine konuşlandırılmış, Saddam Hüseyin'in birliklerinin 36. Paralel 'in Kuzey'inde, genişliği 160 mil derinliği ise 50 millik bir alanda askeri faaliyet göstermesi yasaklanmış ve hava sahası Irak ordusuna kapatılmıştır.²⁷ Devam eden süreçte Çekiç Güç 2003 yılına kadar görevini sürdürmüş (RefahYol hükümeti döneminde 1996 yılının Aralık ayında Keşif Güç olarak değişmiştir), bu süreçte Türkiye kamuoyu ve muhalefet partileri, Türkiye'nin kendi eliyle bir Kürt Devleti oluşturduğu eleştirilerini getirmiştir.²⁸ İlhan Uzgel'e göre Çekiç Güç daha çok ABD'nin Irak ve İran'ı ekonomik ve siyasal olarak tecrit etmeye dayalı çifte çevreleme (*dual containment*) politikasının bir parçası olarak işlev görmüştür.²⁹ Faruk Sönmezoğlu'na göre ise Çekiç Güç, bölgede örgütlenen Kürt siyasal varlığının belirginleşmesini beraberinde getirmiştir. Nihayetinde, 1992 yazında etkin oldukları bölgelerde ordu ve polis gücü teşkilatı oluşturma çabalarını takiben 4 Ekim 1992 tarihinde Kürt Federe Devleti ilan edilmiştir.³⁰ ABD'nin Ortadoğu'da Kürt Devleti kurma planlarını her ne kadar Birinci Dünya Savaşı

²⁴ Uzgel, *ABD ve NATO'yla İlişkiler*, s. 257.

²⁵ A.g.e., s. 255-256.

²⁶ Sönmezoğlu, s. 152-153.

²⁷ A.g.e., s. 152-153.

²⁸ Uzgel, *ABD ve NATO'yla İlişkiler*, s. 261.

²⁹ A.g.e., s. 266.

³⁰ Sönmezoğlu, s. 155.

sonuna kadar geri götüren teoriler mevcut ise de Körfez Savaşı ile gelineen durumda ABD'nin bu planını eyleme dökmeye başladığı iddia edilmiştir.

Körfez Savaşı'nın Türkiye açısından en önemli sonucu, Irak'ın fiilen üçe bölünmesi ve oluşan güç boşluğundan PKK'nın faydalanmış olmasıdır. Bölgeye yerleşen PKK, Türkiye'ye karşı eylemlerini ve terör saldırılarını artırmıştır. Türkiye'nin ABD ile girmiş olduğu işbirliği giderek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini tehlikeye atmaya başlamıştı. Diğer yandan İran'ın Şiiler üzerinden bölgede etkinlik kurma çabaları, İran destekli milis grupların Irak ve Suriye sahasında etkinlik kazanmasına yol açmıştı. Daha ilerideki dönemlerde bu bölünmüşlük, Suriye İç Savaşı patlak verdiğinde DAESH terör örgütünün Irak ve Suriye'de alan ve taraftar kazanmasının da temel sebeplerinden biri olacaktır.

Türk Dış Politikası açısından Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin ABD ile girmiş olduğu ittifak, kendi çıkarlarına göre komşularıyla ilişki kurmasını engellemiş ve Arap ülkelerinden “yeni osmanlıcılık” politikası güttüğüne dair eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Yine bu kriz sırasında Musul ve Kerkük'ün Türkiye topraklarına katılması her ne kadar resmi politika olarak benimsenmemiş olsa da kamuoyunda ortaya çıkan tartışmalar Türkiye'nin *irredantist* politikalar izlediği ve geleneksel *statükoculuğu* terk ettiği yorumlarını beraberinde getirmiştir.

1.3.2. Su ve Terör Sorunları Ekseninde Türkiye – Suriye İlişkileri 1992-2002

SSCB'nin dağılmasının ardından önemli bir müttefiki kaybeden Suriye, 1990 Ağustos'unda patlak veren Körfez Krizi'ni Batı ve özellikle ABD ile yakınlaşmak için bir fırsata çevirmek istemiştir. Özellikle, Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasına karşılık olarak, Hafız Esad İsrail'e karşı Arap Birliği ve Türkiye'ye karşı da Yunanistan, Ermenistan ve İran gibi bölge ülkeleriyle yakınlaşmayı seçmiştir. Körfez Krizi'nin başlangıcında Irak lideri Saddam Hüseyin'e bir mektup yazarak Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten çıkardığı takdirde, Suriye'nin tüm imkanları ile Irak'ın yanında yer alacağını bildiren Hafız Esad, Irak'tan gelen olumsuz yanıt üzerine koalisyon güçleri ile ortak hareket etmiştir.³¹ Türkiye ve Suriye'nin dış politikası Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması noktasında bir diğer önemli bölge ülkesi

³¹ Muhammed Hüseyin Mercan, “Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar”, *Yayımlanmamış YLT*, Yıldız Teknik Üniversitesi, (İstanbul 2011), s. 52.

olan İran ile kesişiyordu. Fakat bir taraftan Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket ederek Irak'ın Kuzey'inde oluşan Kürt Devleti'ni desteklediği gerekçesi ile,³² diğer taraftan Fırat Nehri sularının paylaşımı sorunu³³ nedeniyle Hafız Esad yönetimi PKK'yı desteklemeye devam etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerdeki gerilimin azalması kısa süreli ve geçici olmuştur. Körfez Savaşı ile beraber ABD ve Batı ile ilişkilerini düzeltme gayretinde olan Suriye'nin, yine de İran ile yakın ilişkilerini devam ettirmesi ABD'nin çifte çevreleme politikası ile uyumlu olmamıştır.

Ayrılıkçı Kürt siyasal hareketleri özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yükselen sol hareketler içerisinde Türkiye İşçi Partisi içerisinde kendisine zemin bulmuştur. Bu hareketler içerisinde Abdullah Öcalan liderliğindeki grup ilk olarak 1974 yılında Ankara'da Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği olarak örgütlenmiş ve 26-27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Ziyaret Köyü'nde bir kongre gerçekleştirerek Kürdistan İşçi Partisi (PKK- *Partiya Karkerên Kurdistanê*) programı ve tüzüğünü kabul etmiştir. 19 kişinin katılımı ile gerçekleşen toplantının sonucunda Merkez Komite 'ye Genel Başkan Abdullah Öcalan, Genel Başkan yardımcısı Cemil Bayık, Örgütlenme Komitesi Şahin Dönmez, Askeri Sorumlu Mehmet Karasungur, Yayın Sorumlusu Mazlum Doğan ve Örgütlenme Komitesi Üyeleri Hayri Durmuş ve Baki Karaer olmak üzere 7 kişi seçilmiştir. Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'nde Marksist-Leninist temelde bir Kürt Devleti kurmayı hedefleyen PKK'nın ilk eylemi, 30 Temmuz 1979 tarihinde Adalet Partisi Şanlıurfa Milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın bulunduğu eve otomatik silahlar ve el bombaları ile saldırmak olmuştur. PKK, bu saldırıda kuruluş bildirilerini de olay yerine bırakarak partinin kuruluşunu ilan etmiştir. PKK'nın kuruluşunda, SSCB adına hareket eden Suriye ve Bulgaristan istihbarat servislerinin olduğundan da şüphelenilmektedir. Diğer yandan 1974 yılında Yunanistan gizli servisi ile Abdullah Öcalan arasında görüşmeler yapıldığına dair bilgiler de mevcuttur.³⁴

Nitekim, 26 Aralık 1978'de Kahramanmaraş Olayları nedeniyle 13 ilde sıkıyönetim ilanı ve 1979'da Örgütlenme Komitesi Başkanı Şahin Dönmez'in Elazığ'da

³² Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 555.

³³ Sönmezoğlu, s. 167.

³⁴ Nihat Ali Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, (Jeopolitik Strateji ve Terör Dizisi 2), Ankara: ASAM, 1999, s.42-48.

yakalanmasının ardından³⁵, Ayn El Arab üzerinden Suriye'ye geçen Abdullah Öcalan çalışmalarını buradan sürdürdü ve FKÖ içindeki Suriye ve Bulgaristan Komünist Partilerinin kontrolündeki örgütlerle irtibata geçti.³⁶ PKK bu süreç içerisinde İran, Irak, Libya, ABD, İsrail, Rusya ve Avrupa Devletleri ve bunların istihbarat örgütleri ile ilişkilerini geliştirmiştir. Konumuz açısından bu örgütün Suriye ile ilişkilerine değinilecektir.

1980'li yılların başında Güney Doğu Anadolu Projesi'nin (GAP) hayata geçirilmeye başlanmasından dolayı Suriye, bölgesel suların paylaşımı konusundaki itirazları nedeniyle rahatsızlık duymaktaydı.³⁷ Diğer yandan, "Büyük Suriye" politikası çerçevesinde Hatay, Baas Rejiminin ulaşmak istediği hedeflerden birini oluşturmaktaydı. İsrail ile Türkiye arasında gelişen ikili ilişkiler de Suriye'nin güvenlik endişelerini arttırmaktaydı. Türkiye açısından ise Suriye, Türkiye'ye zarar verme potansiyeline sahip bir ülke olarak çabalarını öteden beri himaye etmektedir. Suriye'nin, Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Milli ve Ali Batı aşiretlerinin ayaklanmalarına, ardından Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim gibi Kürt isyanlarına ev sahipliği yapması, Türkiye karşıtı tutumunun başlangıcı olmuştur.³⁸ Soğuk Savaş döneminde, FKÖ içindeki Marksist- Leninist gruplar ile ilişkilerini geliştiren Baas Rejimi, bu sayede Türkiye'de yasadışı ilan edilen DHKP-C, TİKKO gibi Marksist gruplar ya da ASALA gibi Ermeni terör örgütü ile ilişkiler geliştirerek destek sunmuştur. Bu tarihlerde PKK da ASALA ile ilişki kurmuştur. 1980 yılında iki örgüt, Lübnan'ın Sidon kentinde basın toplantısı düzenleyerek Türkiye karşıtı bir bildirge yayınlamışlardır. 1981 yılında FKÖ'ye ait olan Suriye sınırına 2 km uzaklıktaki Lübnan'daki Helve Kampı PKK'ya verilmiş ve Abdullah Öcalan Şam'a yerleşmiştir.

Bu dönemde sınır kaçakçılığı ise Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu bir diğer konuydu. Diğer yandan Soğuk Savaş döneminde SSCB tarafından önemli ölçüde silahlandırılan Suriye, bu dönemde de silahlarını arttırma çabalarına devam ederken, kimyasal silah üretimi için iki fabrika kurulduğu haberleri basında ye

³⁵ Kahramanmaraş Olayları'nın PKK ve diğer Marksist-Leninist Örgütler ile ilişkilerinin detaylı analizi için ayrıca bkz: (Zeyyat Bandoğlu, "Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım ile Analizi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Temmuz 2016), ss. 573-606).

³⁶ Özcan, s. 48-49.

³⁷ Sönmezoglu, s. 167.

³⁸ Özcan, s. 238.

almış ve bu durum Türkiye'nin Güney sınırlarında önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur.³⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Körfez Savaşı nedeniyle Suriye'nin Türkiye ile yakınlaşma çabaları ortamında, Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin, 12 Şubat 1991'de Şam'a gerçekleştirdiği ziyarette Hafız Esad ve Suriye Dışişleri Bakanı Farul El Şara'yla görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde, Irak'ın durumunun yanı sıra, su sorunu ve sınırların güvenliği konuları ele alınarak ortak bir anlayış oluşturmaya çalışılmıştır.⁴⁰ Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmek isteyen Türkiye, 14 Nisan 1992 tarihinde İçişleri Bakanı İsmet Sezgin'in Şam ziyaretinde, Suriye'nin PKK'ya vermiş olduğu desteğin kanıtlarını muhataplarına sunarak, bu desteğin kesilmesini talep etmiştir.⁴¹ Sunulan kanıtlar, "Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve *Muhaberat* tarafından korunduğuna ilişkin belgeleri, PKK'lıların üzerinden çıkan sahte kimlikleri, Suriye'nin SAM7 füzeleri ile koruğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerine dair bilgileri, PKK'lılarla birlikte ölü bulunan Suriyelilerin resimlerini ve yakalanan 25 Suriyelinin ifadelerini" içeriyordu. Görüşmeler neticesinde imzalanan protokolün ardından Suriye, Bekaa vadisinde yer alan Dev-Sol (DHKP-C) örgütüne ait kampları ve PKK'ya ait Mahsum Korkmaz akademisini kapatarak göstermelik bir girişimde bulunmuştur. 3 Ağustos 1992 yılında yapılan bir diğer ziyarette Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye'nin Nisan ayında imzalanan güvenlik protokolüne bağlı kaldığı takdirde, Türkiye'nin de Fırat Nehri üzerinde verdiği sözlere bağlı kalarak düzenli su vereceğini dile getirmiştir. Böylece Ankara, su sorunun terör ile bağlantısına vurgu yaparak, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmek istemiştir.⁴² 1993 ve 1994 yıllarında Türkiye Başbakanı, Dışişleri ve İçişleri Bakanlarının yapmış oldukları ziyaretler ve diplomatik girişimlere rağmen Suriye'nin PKK'ya desteğini sonlandırma konusunda önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Hafız Esad yönetimi, Fırat suları ile ilgili bir anlaşma imzalandığı takdirde PKK'ya olan desteğini kesebileceğini ima etmiş, bunun yanı sıra Türkiye'ye karşı Yunanistan ile

³⁹ Hür Emre Önal, "Suriye'nin Terör ile İlişkilendirilme Süreci ve Terör Politikaları: 1990-2004", *Yayımlanmamış YLT*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, (İstanbul 2010), s.43-46.

⁴⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 554.

⁴¹ Sönmezoglu, s. 168.

⁴² Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 556.

yakınlaşarak, Türkiye ile bir çatışma durumunda birbirlerinin hava sahasını karşılıklı olarak kullanma hakkı veren bir anlaşma haberleri basında yer almıştır. Fakat Yunanistan ve Suriye, böyle bir anlaşmanın varlığını kabul etmemişlerdir.⁴³ 1995 yılına gelindiğinde PKK eylem alanını Hatay'a doğru genişletmeye başlamıştır. Bunun üzerine TSK, 24 Kasım 1995 tarihinde Samandağ civarında çıkan çatışmalar neticesinde Suriye topraklarına girerek bu grubu takip etmeye başlamıştır. Türkiye, 23 Şubat 1996 tarihinde Şam yönetimine nota vererek Öcalan'ın iadesi de dahil olmak üzere PKK konusundaki taleplerini yinelemiş ve yerine getirilmediği takdirde Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir.⁴⁴ İsrail ile hava ve deniz kuvvetleri arasında işbirliğini içeren bir anlaşma imzalayan Türkiye, hem Ortadoğu barış süreci ile başlayan Suriye-İsrail yakınlaşmasına karşı tedbir almış hem de Suriye'nin ABD'nin desteğini alarak Türkiye'ye baskı uygulamasının önüne geçmek istemiştir. Suriye ise Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı Arap Birliği'ni Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye çalışmış ve su sorununu Arap ülkelerinin gündemine alarak sorunu uluslararasılaştırmaya çalışmıştır.⁴⁵ İç siyasette oldukça çalkantılı bir süreçten geçen Türkiye'de, 1995-1997 arasında 5 defa hükümet değişmiş; Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık görevini yürüttüğü RefahYol Hükümeti, daha sonra siyasi literatüre "post-modern darbe" olarak geçecek olan 28 Şubat 1997 MGK kararlarının ardından istifa etmek zorunda kalmıştır. 28 Şubat MGK toplantısının ardından 29 Nisan'da Genelkurmay tarafından yapılan toplantıda açıklanan Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK) belgesine göre, terör ve irtica ülke güvenliği için birinci tehdit olarak öne çıkmıştır. Bu tehditleri destekleyen ülkeler olan İran ve Suriye'ye karşı ise siyasal, ekonomik ve askeri güç kullanma ihtiyacı doğabileceği belirtilmiştir.⁴⁶ Erbakan'ın istifasının ardından 30 Haziran 1997 tarihinde kurulan ANAP-DSP-DTP koalisyonunda Başbakan Mesut Yılmaz olurken, Dışişleri Bakanlığı görevini DSP'den İsmail Cem üstlenmiştir.⁴⁷

⁴³ Sönmezoğlu, s. 167.

⁴⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 559-560.

⁴⁵ Sönmezoğlu, s. 171.

⁴⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 563.

⁴⁷ TBMM Kütüphanesi, "ANAP-DSP-DTP Koalisyon Protokolü", 29 Haziran 1997, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2574/199702222.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (09.03.2020).

PKK terörü sebebiyle gerginliklerin tırmanmaya devam ettiği süreçte önce Başbakan Mesut Yılmaz, Hatay'da Suriye'ye yönelik sert bir konuşma gerçekleştirmiş ve ardından dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, "Suriye ile iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdik. Ancak sabrımız taşmak üzeredir. Her türlü fesatlık Suriye'den çıkmaktadır. Türkiye, fesatlıklara cevap verecek güçtedir. Türkiye beklediği karşılığı almazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır" diyerek, "kontrollü tırmandırma" politikasına devam etmiştir.⁴⁸ Benzer konuşmalar devam eden günlerde Cumhurbaşkanı Demirel ve Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu tarafından da dile getirilirken; TSK, Suriye sınırına askeri birliklerini kaydırarak manevra hazırlıklarına başlamış ve 5 Ekim tarihinde iki ülke arasındaki tüm diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bunun üzerine bölge ülkelerinden Türkiye'nin tutumuna karşı olumsuz tepkiler yükselmiştir. İsrail, Ankara'ya asker ya da siyasi destek vermeyeceğini açıklarken, Suriye sınırında planladığı askeri tatbikatını iptal ederek birliklerini bölgeden çekmiştir. Irak, Suriye Devleti'nin yanında yer alacağını bildirirken; Libya lideri Kaddafi, Suriye'ye yapılan bir saldırının kendilerine yapılmış sayılacağını ilan etmiştir. İran, Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ise Türkiye'yi itidale davet ederken, ABD duruma kayıtsız kalarak destek vermemeyi tercih etmiştir.⁴⁹ Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi, Ankara'ya gelerek "mekik diplomasisi" yürütmüşlerdir. Bunun üzerine 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Suriye ve Türkiye'den yetkililer Adana'da bir araya gelerek Adana Mutabakatı'nı imzalamışlardır.⁵⁰ Bu mutabakata göre Türk tarafı Mısır Arap Cumhuriyeti aracılığı ile Suriye'den aldığı aşağıdaki taahhütleri sıralamıştır;

1. Abdullah Öcalan şu andan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
2. Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
3. PKK Kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.
4. Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri mevcuttur. Suriye bu listeleri tevdi etmiştir.

⁴⁸ Fırat ve Kürkçüoğlu, s. 565.

⁴⁹ A.g.e., s. 566.

⁵⁰ Sönmezoğlu, s. 171.

Türkçe metinde yukarıdaki hususların Suriye tarafından teyit edildiği belirtildikten sonra, tarafların mutabık kaldığı hususlar şu şekildedir;

1. Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, özellikle PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
2. Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri meyanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.
3. Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.
4. Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.
5. PKK terör örgütünün elebaşının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır. Bu tedbirlerin etkili ve şeffaf bir şekilde uygulanması için oluşturulması kararlaştırılan mekanizmalar şunlardır;
 - a) İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.
 - b) Taraflar, bir diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edileceklerdir.
 - c) Türk tarafı, terörle mücadele bağlamında, güvenliği arttırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye tarafı, bu öneriyi makamlarının onayına sunacağını ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.
 - d) Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatinin alınması kaydıyla, PKK terörü ile mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.
 - e) Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.⁵¹

⁵¹ Bülent Şener, *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçenekleri (1923-2010): Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz*, Barış Yayınları, 2013. s. 580-582.

Abdullah Öcalan, Şam'ın ardından sırasıyla Yunanistan, Rusya, İtalya ve Kenya'ya gitmiş ve burada yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinin ardından özellikle ekonomik ve teknik konularda ilerleme kaydedilmiş ve ikili ilişkilerde yakınlaşma dönemi başlamıştır. Baas lideri Hafız Esad'ın 2000 yılında ölmesinin ardından, yerine PKK ile ilişkili olduğu düşünülen Rıfat Esad'ın gelmiş olması da Türkiye açısından önemli olmuştur. Hafız Esad'ın cenazesi için dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Şam'a gitmesi, ikili ilişkilerde olumlu bir dönemin başladığı şeklinde yorumlanmıştır. Kasım 2002'de Türkiye'de yapılan erken seçimlerin ardından iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde, ilişkiler giderek gelişmiş, iki ülke arasında ortak bakanlar kurulu toplantısı yapılması seviyesine ulaşmıştır. Fakat, busüreçte, PKK'nın Suriye'deki varlığı devam etmiştir. 21 Aralık 2010 tarihinde ileriki bölümlerde görüleceği üzere Türkiye ile Suriye arasında Terör ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Suriye'de patlak veren iç savaşta görüldüğü üzere, PKK'nın Suriye'deki örgütlenmesi hiçbir süreçte sonlandırılmadığı gibi, savaşın yarattığı ortam ile Türkiye'nin Güneydoğu sınırları boyunca saha egemenliği kurmuştur.

BÖLÜM II.

2. ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN İKTİDARA GELİŞİNDEN SURİYE İÇ SAVAŞI'NA KADAR TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİ (2002-2011)

2.1. 11 EYLÜL SALDIRILARI VE ULUSLARARASI SİSTEM

11 Eylül 2001 sabahı, 19 kişilik El Kaide militanları tarafından yolcularıyla birlikte kaçırılan dört yolcu uçağından ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kulelerine, üçüncüsü ise Pentagon'a çarptırıldı. Washington'daki Kongre Binası'na ya da Beyaz Saray'a yöneldiği düşünülen dördüncü uçak ise yolcuların ayaklanması üzerine yere çakıldı. Saldırılarda yaklaşık 3000 insan hayatını kaybederken binlercesi de yaralandı. Yayınladığı bir video ile saldırıyı üstlenen El Kaide lideri Osama Bin Ladin ise Mayıs 2011'de Pakistan'da ABD Özel Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Neptün Mızrağı Operasyonu (*Operation Neptun Spear*) ile öldürüldü ve ABD cesedin denize atıldığını dünya kamuoyuna bildirdi.⁵²

Saldırının hemen ardından El Kaide örgütünün Afganistan'daki Taliban rejimi tarafından himaye edildiğini ileri süren ABD, 7 Ekim 2001'de havadan bombardımana başlayarak Afganistan'ı işgal etmiştir. Afganistan'ın ardından Irak'a yönelen ABD, kendisine destek veren müttefikleri ile beraber 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu'nu (*Operation Iraqi Freedom*) başlatarak Irak'ı işgal etmiştir.

⁵² Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt:3 (2001-2012), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 14.

11 Eylül saldırıları ve devamındaki Irak'ın işgali sonrasında ortaya çıkan gelişmeler uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli kırılma noktası olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD'nin hegemon bir süper güç olarak ortaya çıktığı “tek kutuplu sistemin” sona ermeye başlaması şeklindeki yaygın kanaat, uluslararası sistemin bu yeni dönemdeki en belirgin özelliklerinden birini oluşturmuştur. ABD, ekonomik olarak birincil olma özelliğini korumakla birlikte bu dönemde Çin, Japonya ve Doğu Asya ülkeleri ekonomik olarak yükselişe geçmişlerdir.⁵³ Bu dönemde ABD, uluslararası sistem üzerindeki belirleyici aktör olma konumunu uluslararası kamuoyunun ve özellikle Ortadoğu halklarının tepkilerine rağmen askeri güç kullanarak sürdürmeye çalışmıştır.

Bu dönemde ABD'de Başkan koltuğunda oturan George W. Bush'un ekibi ağırlıklı olarak “yeni muhafazakarlar” olarak adlandırılan kişilerden oluşuyordu. Bu görüşe göre, ABD dış politikasının öncelikleri ABD'nin güvenliğinin güçlendirilmesi, müttefiklerinin desteklenmesi, çıkarlarının korunması ve bunlar için mücadele edilmesidir.⁵⁴ Bu çerçevede gerçekleştirilecek yoğun silahlanma ile rakipler üzerinde baskı arttırılmalı, kamuoyu bu hegemonya siyasetini destekleyecek biçimde yönlendirilmeli ve demokrasi, serbest ticaret ve bireysel özgürlükler dış politikanın destekleyeceği değerler olarak savunulmalıdır.⁵⁵ 11 Eylül saldırıları bu görüşlerin hayata geçmesi açısından uygun zeminin oluşmasını sağladı. 26 Ekim 2001 tarihinde “gelecekteki terör saldırılarını önlemek ve masum ABD vatandaşlarını korumak üzere” temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını yok sayacak derecede kısıtlayıcı maddeler barındıran Vatansever Yasası (*Patriot Act*) çıkarıldı.⁵⁶ 1990'ların sonunda diktatörlük, terörizmi desteklemek ve kitle imha silahlarına sahip olmak yada sahip olmayı istemek gibi nedenlerle dünya barışını tehdit ettiği varsayılan İran, Kuzey Kore, Küba, Libya, Sudan ve Suriye gibi devletler “haydut devletler” olarak sıralanmıştır. Benzer şekilde ABD Başkanı Bush ise 29 Ocak 2002 tarihli Ulusa Sesleniş konuşmasında; İran, Irak ve Kuzey

⁵³ Sönmezoğlu, s. 438.

⁵⁴ Kaan Kutlu Ataç, “ABD'nin Ortadoğu Politikası: Son Gelişmeler Işığında Suriye Örneği (Uluslararası İlişkilerOrta Doğu-ABD-Suriye-Beşar Esad Yönetimi)”, *Yayımlanmamış YLT*, Hacettepe Üniversitesi, (Ankara 2006), s. 22-23.

⁵⁵ Sönmezoğlu, s. 440.

⁵⁶ Yasanın tam metni için bkz: “The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty”, 26 Ekim 2001, <https://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm> (18.04.2020).

Kore'yi işaret ederek bu devletlerin ve terörist müttefiklerinin teşkil ettiği Şer Ekseni'nin (*Axis of Evil*) dünya barışını tehdit ettiğini, yine bu devletlerin ellerindeki silahları teröristlere temin ederek ABD'yi tehdit edebileceklerini ve müttefiklerine saldırıda bulunabileceğini iddia ederek, ABD'nin ulusal güvenliğinin temini için gerekli olan her önlemi alacağını ve tehlikenin büyümesi karşısında ABD'nin daha fazla beklemeyeceği mealinde konuşması ile yeni dönemin çerçevesini çizmiştir.⁵⁷

2002 Eylül ayında yayınlanan ve Bush Doktrini olarak anılan Yeni Ulusal Güvenlik Belgesinde ise terör öncelikli tehdit olarak tanımlanmış ve terörizme karşı savaşta ön alıcı savaş (*pre-emptive war*) uygulanacağını bildirmiştir. Buna görüş içerisinde iki temel varsayımı barındırıyordu: Birincisi, ABD'nin olası düşmanlarının kapasiteleri hakkında güvenilir istihbarat bilgisine sahip olduğu ve ikincisi ise ABD'nin ulaşmış olduğu teknolojik seviyenin savaşların maliyetini katlanabilir kılmasıydı.⁵⁸ Ortaya konan askeri stratejiye göre, ABD, kendisine zarar verme ihtimali olan her hedefin tehdit olarak değerlendireceğini ve henüz ortaya çıkmadan vurulacağını ilan etmiştir. Önalcı Savaş Doktrini'nin Ortadoğu'ya etkisi ise, kitle imha silahlarına sahip olmadığı daha sonradan anlaşılan ve El Kaide'yi desteklediği iddia edilen Irak'ın işgaline giden yolun taşlarını döşemek olmuştur. Irak'ın işgali bu ülkeyi uzun bir iç savaşa sürüklemiş, ülke fiilen Sünni, Şii ve Kürtler arasında üçe bölünmüş, bölgedeki ABD karşıtlığının artmasına ve sürekli devam eden kaos ve istikrarsızlık ortamı terör örgütlerinin bölgedeki etkinliğinin artmasına sebep olmuştur.

11 Eylül saldırılarının Ortadoğu açısından bir diğer sonucu ise, ABD'nin otoriter ya da diktatör rejimlerin kendisi ile yakın durdukları sürece "istikrar" adına desteklenmesi yerine özgürlük ileri stratejisini (*forward strategy of freedom*) benimsemesi olmuştur. ABD bu şekilde Ortadoğu'da toplumsal, siyasal, ekonomik durumların düzeltilmesi ve "demokrasinin desteklenmesi" adına reformların yapılmasını desteklemeye yönelmemiştir. Haziran 2004'te Sea Island'da toplanan

⁵⁷ Konuşmanın tamamı için bkz: "Bush coins term 'axis of evil' in 2002 State of the Union speech", 22 Ocak 2014, https://www.washingtonpost.com/video/politics/bush-coins-term-axis-of-evil-in-2002-state-of-the-union-speech/2014/01/22/93d719ce-83ad-11e3-8099-9181471f7aaf_video.html (19.04.2020).

⁵⁸ Ivo H. Daalder ve James Lindsay, "The Pre-emptive-War Doctrine has Met an Early Death in Iraq", *Brookings*, 30 Mayıs 2004.

G-8 zirvesinde ABD, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi (*Broader Middle East and North Afrika Initiative*) olarak adlandırdığı, Türkiye’de ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak adlandırılan girişimi duyurdu. Ekonomik ve siyasal sorunların yanı sıra İsrail ve ABD’nin bölgedeki işgal hareketleri, bölge halkları arasında Batı karşıtlığının yükselmesine⁵⁹ ve radikal hareketlerin toplumsal zemin kazanmasına yol açıyordu. Bu noktada girişimin temel amaçlarından biri, kitlelerin radikal akımlara katılımının engellenmesi ve bunun yerine Müslüman Kardeşler gibi muhalif siyasi hareketler içinde örgütlenerek meşru zeminde siyasete katılımlarının sağlanmasıydı. Uygulamada ise Türkiye yine model ve eksen ülke olarak öne çıkarılmış, Türkiye önceleri bu projeye desteğini sunmuş fakat zaman içerisinde giderek gündemden düşmüştür.⁶⁰

2.1. AKP DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASININ TEMEL NİTELİKLERİ

19 Şubat 2001 tarihindeki MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Başbakan Bülent Ecevit’in önüne Anayasa’yı fırlatması ile patlak veren 2001 ekonomik krizinin ardından yaşanan bir dizi gelişme, önce DSP’yi ikiye bölmüş, ardından Bülent Ecevit’in başbakanlığındaki koalisyon hükümetinin ortağı MHP lideri Devlet Bahçeli yaşanan krizi aşmak için erken seçim çağrısında bulunmuştur.⁶¹ 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimleri kazanan AKP olmuştur. Devam eden yıllarda tüm seçimleri kazanan AKP, aralıksız bir şekilde 17 yıldır iktidarı sürdürmektedir. AKP’nin dış politikaya ilişkin fikir ve uygulamaları açısından 28 Ağustos 2014 tarihine kadar başbakan ve bu tarihten itibaren de Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin dış politika anlayışının teorik temelini oluşturan Stratejik Derinlik kitabının yazarı, önce dış politika danışmanı arkasından da Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerini yürüten

⁵⁹ Buna paralel bir biçimde Batı’da da İslamofobi yükselişe geçmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: (Enes Bayraklı ve Farid Hafes (Eds.), *European Islamophobia Report 2017, SETA*, İstanbul, 2018).

⁶⁰ İlhan Uzgel, “Büyük Ortadoğu Projesi”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:3 (2001-2012)* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 267.

⁶¹ 3 Kasım 2002 yılında MHP’nin erken seçim çağrısı için yapmış olduğu basın açıklamaları için bkz: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/248/index.html (08.07.2020).

Ahmet Davutoğlu öne çıkmaktadır.⁶² Bu dönemde Soğuk Savaş sonrasında statükoculuk anlayışındaki değişim keskinleşerek devam etmiş ve Türkiye özellikle Ortadoğu bölgesinde daha etkin bir güç olarak öne çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin geleneksel dış politikasının dönüşümü önceleri daha yavaş ilerlerken, giderek ivmelenmiş ve AKP dönemin dış politikasına damgasını vurmuştur.

Dönemin dış politikasının mimari olarak kabul edilen Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik adlı kitabında Türkiye'nin dış politikasına ilişkin temel görüşlerini ortaya koymaktadır. Sönmezoğlu'na göre kitabın en önemli özelliği, sadece olanı ele alan katı pozitivist bir metodoloji yerine, olması gerekeni de ele alan, siyasa yönelimli (*policy oriented*) bir nitelik taşımasıdır. Eserde, dış politikayı etkileyen faktörler tespit edilip incelenmekle beraber Türkiye'nin dış politikasının nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda öneriler getirilmektedir.⁶³ Stratejik Derinlik'in özetine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve kültürel birikimini devralarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bulunduğu coğrafi konum ve tarihsel mirasın bir gereği olarak yakın kara, deniz ve hava havzasında etkili olmalıdır. Türkiye, coğrafi konumu ve tarihi birikiminin sunduğu avantajları kullanmalı ve yakın çevresi ile farklı alanlarda işbirliğini artırmalıdır.⁶⁴ Çok kimlikli tarihsel bir mirasa ve stratejik öneme sahip bir coğrafyaya sahip olan Türkiye, bunlardan almış olduğu kuvvetle bölgesel bir güç olmanın ötesinde “merkez güç” olacaktır. Bu bakış açısına göre, Türkiye, yakın coğrafyası ile aktif ilişki içerisinde bulunmalı, bölge ile kültürel ve ekonomik temele dayalı “yumuşak güç” öğeleri çerçevesinde işbirliğini geliştirmelidir.

Oran, AKP dönemi dış politikasının ilkelerini 3 metodolojik ve 5 operasyonel ilke ile sıralamaktadır ve bunlarla varılmak istenen 5 amaç olduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Bu 3 metodolojik ilke şu şekildedir:⁶⁶

1. Vizyon Sahibi Dış Politika: Herhangi bir krizin ortaya çıkışında “bekle ve gör” anlayışı yerine, krizin ortaya çıkış ve çözüm süreçlerine müdahil olarak etkin rol alınması gerektiğine ilişkin bir perspektiftir. İki temel alandan oluşmaktadır. Birinci

⁶² Sönmezoğlu, s. 464.

⁶³ Sönmezoğlu, s. 467.

⁶⁴ Oran, *Türk Dış Politikası Cilt:3 (2001-2012)*, s. 135.

⁶⁵ A.g.e., s. 139.

⁶⁶ Kavramların tanımlamaları (Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi* (23), (Kış 2011), ss. 9-34) adlı eserden alıntılanmıştır.

alan, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi bölgede (yakın kara havzası) kriz ve sorunların ortaya çıkışından sonraki gelişmelere göre politika belirlemesinden ziyade krizlere doğrudan ve en başından itibaren etkin müdahale edici politikalardan oluşur. İkinci alan ise, kriz olmasa bile Türkiye'nin uluslararası ve tarihsel konumu gereği o bölgelerde de olması gerektiğine ilişkin politikalardan oluşur.

2. Tutarlı ve SistematiK Çerçeve: Her bölgede aynı temel ilkelere bağılı politika izlenmelidir.

3. Yumuşak Güç: Bu kavram ağırlıklı olarak Türkiye'nin Ortadoğu ve yakın coğrafyasındaki politikaların şekillenmesindeki etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Dış politikanın diplomasi, kültür, diyalog, işbirliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve tarihsel birikim gibi unsurlar üzerine dayandığı bir anlayışa işaret etmektedir.

Bu yaklaşımların hayata geçmesi ise 5 operasyonel ilke ile sağlanacaktır:

1.Güvenlik ve Demokrasi Dengesi: Türkiye'nin güvenliğinin özgürlüklerin hem içerde hem de dışarıda genişletilmesi ile mümkün olabileceğini ileri süren bir dış politika ilkesidir.

2.Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Temel olarak komşu ülkelerle var olan sorunları minimuma indirmek şeklinde özetlenen bu yaklaşım Ak Parti döneminin en çok eleştirilen dış politika ilkesi olmuştur. Bu dış politika ilkesiyle var olan mevcut sorunlar kabul edilip bunların çözülmesini ve Türkiye'nin etrafında bir istikrar kuşağı oluşturulması hedeflenmektedir. Eleştiriler ağırlıklı olarak, bir ülkeyle sorunları çözmenin başka bir ülkeyle sorunlara yol açabileceği, bu nedenle bütün çevre ülkeleri aynı kategoriye koyan bu politikanın “gerçekçi” olmadığı noktasında birleşmektedir.

3.Proaktif ve Önalıcı Diplomasi: Proaktif diplomasi, Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan her türlü kriz çözümünde ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde öncülük etmesini amaçlarken; ön alıcı diplomasi, krizlere ortaya çıkmadan önce diplomatik yollardan müdahale etmek veya herhangi bir askeri müdahale öncesinde o müdahalenin diplomatik yollarla meşruluk zeminini oluşturmak anlamına gelmektedir.

4. Çok Yönlü Dış Politika: Farklı uluslararası aktörlerle eşzamanlı ve uyumlu ilişki kurularak farklı konulara aynı temel ilkeyle yaklaşılması anlamında kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde var olan dinamik şartlar çerçevesinde Türkiye'nin statik, tek boyutlu ve tek parametreye dayanan dış politika yürütemeyeceği fikrinden hareket ederek dış politika alanında değişik kulvarlarda farklılaşan aktörlerle “eşzamanlı” bir ilişki kurmayı gerekli gören bir ilkedir. Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel aktörlerle kurduğu ilişkileri birbirlerine alternatif stratejik angajmanlar olarak görmek yerine karşılıklı bağımlılığı daha fazla artıran tamamlayıcı ilişkiler olarak görmektedir.

5. Ritmik Diplomasi: Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla aktif olmasını öngören ritmik diplomasi, bütün uluslararası örgütlerde ve küresel-uluslararası meselelerde bir aktör olarak Türkiye'nin var olmasını amaçlamaktadır.

AKP döneminin dış politikasının belirgin özelliklerinden Ortadoğu politikalarını etkilemesi bağlamında Türkiye'nin coğrafyasında bölgesel bir güç olarak “merkez ülke” konumuna gelme çabası ve bunu yaparken de “yumuşak güç”⁶⁷ unsurlarının öne çıkmasıdır. Bu etki alanı genişletme arzusu ve iradesinin özellikle Türkiye'nin Osmanlı mirasına dayalı tarih ve coğrafya algılaması bağlamında öne çıkması sık sık Türkiye'nin “Yeni Osmanlıcı” ve “Siyasal İslamcı” politikaları güttüğü şeklinde eleştirilmiş ve özellikle ABD ile ilişkiler bağlamında “ksen kayması” tartışmaları sık sık gündeme gelmiştir.

Dış politikada karar alma süreçlerine etkisi bakımından, asker-sivil ilişkilerindeki değişiklikler de dönemin ayırt edici özelliklerinden biridir. MGK kanalıyla askeri bürokrasinin siyaseti etkileme kapasitesi öncelikle AB'ye üyelik süreci çerçevesinde yapılan reformlarla sınırlandırılmaya çalışılmıştır. 2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile öncelikle MGK'da sivil ağırlığı arttırılmış ve kurul kararlarının hükümet tarafından “öncelikle dikkate alınması” ibaresi “değerlendirilmesi” olarak değiştirilmiştir. 2003 yılında yapılan MGK ile ilgili

⁶⁷ Bu dönemde 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yunus Emre Kültür Merkezleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar gibi Başbakanlık bünyesinde bulunan kuruluşlar kamu diplomasisi ve yumuşak güç bağlamında öne çıkmıştır. Bu resmî kurumların yanı sıra, sivil toplum ve insani yardım örgütleri, iş adamları dernekleri, lobi grupları ve dini cemaatler, Türk okulları ve popüler kültür unsurları da öne çıkan yumuşak güç unsurları arasında yer almaktadır. Konu ile ilgili ayrıca bkz: (Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı”, *Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt.2, Sayı.2, (Aralık 2012), ss. 23-36).

kanunda değişiklik yapılarak kurulun Genel Sekreterinin sivil olmasının önü açılmış ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Aynı zaman diliminde çıkarılan bir yönetmelik ile de MGK Genel Sekreterinin görev ve yetkilerini belirleyen gizli yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. Askeri vesayetin ortadan kaldırılmasının bir başka adımı olarak da 2004 yılında Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin revize edilerek Türkiye'ye yönelik tehdit algılamasında yeni anlayış doğrultusunda değişiklikler yapılmış olmasıdır.⁶⁸

Dönem boyunca AKP'nin dış politika açısından en etkili olduğu alan, Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımları ve uygulamaları olmuştur. Fakat Türkiye, bölge sorunlarına müdahil olduğu ölçüde yukarıda kısaca özetlediğimiz ilkeleri uygulaması da zorlaşmış, komşularla sıfır sorun şeklindeki ilkeler, bölge ülkelerinin yönetimleri ile ciddi sorunlara dönüşmüştür. İsrail ile ilişkiler henüz dönemin başlarında bozulmuş, Arap Baharı ile başlayan toplumsal mobilizasyonlarla da Mısır, Suriye ve kısmen Irak ve İran ile bu ülkelerin yönetimleri ile anlaşmazlıklar başlamıştır. Diğer yandan 2008 yılına kadar ekonomik büyüme giderek ekonomik sorunların yaşanmaya başladığı bir döneme yerini bırakmıştır. Dönemin sonuna gelindiğinde yumuşak güç kullanma kapasitesi ve araçları sınırlanmış ve Ortadoğu'ya yönelik dış politika giderek güvenlik eksenli kaygılara dönüşmüştür. Yine de dönem boyunca Türkiye bölgesel bir güç olarak öne çıkmıştır. Hem bölgede yer alan yönetimler hem de bölge dışındaki Batılı devletler Türkiye'nin bu konumunu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönem boyunca bölgede ortaya çıkan Irak, Filistin ve Lübnan krizleri Türkiye'nin bölgede etkinlik kazanması için gerekli zemini yaratmış ve Türkiye bu çerçevede Arap ülkeleri ile ekonomik ilişkiler geliştirerek Arap kamuoyunu da etkileyecek söylemler kullanmıştır. Küresel ölçekte bakıldığında ise Büyük Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi gibi bölgeyi yeniden şekillendirme çabaları Türkiye tarafından zaman zaman şüphe ile karşılanmış ve güvenlik kaygılarının artmasına yol açmıştır.

⁶⁸ Sönmezoğlu, s. 473-474.

2.2. BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

Bölgesel gelişmeler ışığında Türkiye'nin bölgedeki konumunu ve Ortadoğu politikasını etkileyen bir dizi kriz ve gelişme, Suriye ile ilişkilerinde de etkili olmuştur. Bunlardan ilki ABD liderliğindeki koalisyonun 2003 yılında Irak'ı işgal etmesidir. 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast ile öldürülmesi ve 2006 yılında Hizbullah-İsrail çatışmaları, Filistin sorunu ve Suriye ile İsrail arasında Türkiye'nin arabuluculuk yapması; ABD'nin bölgedeki otoriter yönetimlerin demokratikleştirilmesi doğrultusunda ortaya koyduğu BOP gibi girişimler iki ülkenin ilişkilerini etkileyen dinamikler olarak öne çıkmıştır.

2.2.1. Irak'ın İşgali

2003 yılının Mart ayında ABD liderliğinde koalisyon güçlerinin Irak'ı işgali, Türkiye'nin Orta Doğu'daki konumunu ve bölgedeki diğer Arap devletleriyle olan ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Afganistan'ın işgali sürecinde ABD'ye destek veren Türkiye, Irak konusunda daha temkinli olmuş ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları adı altında benzer kaygı ve çıkarlara sahip olan Suriye, İran, Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Mısır ve Bahreyn'in katıldığı toplantılar düzenlenmesine öncülük etmiş ve bir bölgesel danışma mekanizması hayata geçirilmiştir. Toplantılar, Irak'ın işgalinin ardından bu ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarının sağlanması konularında çaba harcamaya odaklanmıştır. Diğer yandan toplantılardan çıkan ortak sonuçlar; Irak'ın doğal kaynaklarından tüm Irak halkının eşit şekilde yararlanması, işgal güçlerinin bir an önce Irak'tan çekilmesi, ülkede faaliyet gösteren terör gruplarının etkisiz hale getirilmesi ve ülkedeki merkezi otoritenin güçlendirilerek siyasal ve ekonomik düzenin yeniden yapılanma sürecine destek verilmesi olmuştur.⁶⁹

İşgali sonrası düzen içinde Şii unsurların Irak yönetiminde ağırlığı elde etmeleri ve İran'ın bu gruplar üzerinde nüfuz sahibi olması, diğer Sünni Arap devletleriyle beraber Türkiye'de de kaygı uyandırmaktaydı. Ayrıca, Kürtlerin Kuzey Irak'ta

⁶⁹ Nuri Yeşilyurt, "Ortadoğu ile İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:3 (2001-2012)* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 405-406.

otonom bir yönetim kurması da PKK kaynaklı güvenlik endişelerini arttırmıştır. Bu ortamda Türkiye, bölgedeki Arap devletleri tarafından İran etkisine karşı bir denge unsuru olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Filistin ve Lübnan sorunlarına giderek müdahil olması ve Suriye ile gelişen ilişkileri, bu denge unsuru çerçevesinde değerlendirilmiş ve diğer Arap devletlerinden tepki çekmemiştir.⁷⁰ Irak'ın işgali neticesinde kısa süre sonra sıranın kendisine geleceğinden kuşkulanan Suriye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve federe bir Kürt devletinin kurulmasına karşı olma konularında Türkiye ile aynı ekseninde yer almıştır. ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ve Kürtlerin ABD ile kurmuş olduğu yakınlık, Suriye'yi tedirgin ederken, Suriye yönetimi bunun ABD-İsrail ortaklığında üretilen bir proje olduğunu ileri sürmüştür.⁷¹ Irak politikası bağlamında Arap Baharı mobilizasyonları başlayana kadar Türkiye ve Suriye ilişkileri benzer hedefler doğrultusunda ilerlemiştir.

2.2.2. Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi

Irak'ın işgali ile Ortadoğu güvenlik mimarisinin askeri ayağı tamamlanmış; bölgenin uluslararası sisteme ve küresel ekonomik düzene entegre olması için de ABD, Haziran 2004'te toplanan G-8 zirvesinde Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimini ilan etmiştir.⁷² ABD yönetimi, Afganistan'dan Fas'a kadar uzanan ve çoğunluğu islamtoplumlarından oluşan bu coğrafyada radikal İslami akımların ve terörizmin önüne geçmek için demokratikleşmenin ve sosyo-ekonomik dönüşümün sağlanması gerektiğini düşünerek bu girişimi başlatmıştır.⁷³ Kastettiği coğrafya ve girişimin içeriği net bir şekilde ortaya konmamakla birlikte amaçlanan bölgenin uluslararası sisteme entegre edilmesi, kadınların toplumsal hayata katılımı ve statüsü, ekonomi, eğitim ve siyasi olarak yapılacak reformlarla demokratik bir dönüşümün gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Sönmezoğlu, s. 464.

⁷¹ İslam Sargı, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile İlişkileri", *Yayımlanmamış YLT*, Atılım Üniversitesi, (Ankara 2014), s. 131.

⁷² Nuri Yeşilyurt ve Atay Akdevelioğlu, "Turkey's Middle East Policy Under JDP Rule", *The Turkish Yearbook of Internatinal Relations*, No.40, (2009), s. 49-50.

⁷³ Sönmezoğlu, s. 564.

⁷⁴ Uzgel, *Büyük Ortadoğu Projesi*, s. 267.

Çoğunluğu Müslüman olan Türkiye, bu projede demokrasiyi işleten örnek ülke olarak ABD açısından model ülke seçilmiştir. Nitekim Türkiye, “milli görüş”⁷⁵ çizgisinden koparak geçirdiği dönüşüm ile dikkat çekmeyi başarmıştır. İslamcı hareketleri demokrasi ve liberal ekonomik düzen ile uzlaştıran AKP deneyimi, Batı dünyası tarafından Ortadoğu’daki dönüşüm için gerekli ve önemli görülmüştür. Türkiye, girişimin demokratik ortaklarından biri olarak tanımlanmış ve bölgede sivil toplumun gelişmesine ve küçük ölçekli firmalara destek sağlanmasına yönelik toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Girişimin desteklenmesi bağlamında dönemin Başbakanı Erdoğan; Suriye, Ürdün, Lübnan, Yemen, Fas ve Tunus’a ziyaretlerde bulunmuştur. TUSİAD girişime tam destek verdiğini ilan ederken, Dışişleri Bakanlığı girişime destek çerçevesinde bir daire oluşturmuştur.⁷⁶ Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi bağlamında Türkiye Suriye ile dostane ilişkileri önceleri ABD tarafından temkinli karşılanmıştır. Fakat Türkiye’nin Lübnan Krizi’ndeki tutumu ve Suriye-İsrail arasındaki arabuluculuk girişimi ABD ve İsrail tarafından Suriye ile olan sorunların çözümünde Türkiye’nin etkisinin kullanılabilirliği şeklinde değerlendirilmiştir. Türkiye’nin Suriye ile gelişen ilişkileri Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi’ne karşı bir engel olarak değil, bu girişimi destekleyen ve Suriye’yi ikna edebilecek bir yöntem olarak görülmüştür.⁷⁷

2.2.3. Lübnan Krizleri

2.2.3.1. Refik Hariri Suikastı

Lübnan siyaseti içerisinde 1992 yılından beri etkin olarak yer alan Sünni siyasetçi ve eski Başbakan Refik Hariri, 14 Şubat 2005’te, Beyrut’ta düzenlenen bombalı saldırı sonucu öldürüldü. Ağustos 2004’te yapılan Anayasa değişikliği ile Suriye yanlısı devlet başkanı Emil Lahud’un 3 yıllığına tekrar seçilmesi üzerine tepki olarak başbakanlık görevinden istifa eden Hariri, Suriye karşıtı muhalefetle birlikte

⁷⁵ Mustafa Bölükbaşı, “Millî Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*, Cilt.1, Sayı.2, (2012), ss. 166-187.

⁷⁶ Uzgel, *Büyük Ortadoğu Projesi*, s.267.

⁷⁷ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, s.49-50.

hareket ederek Mayıs 2005'te yapılacak olan genel seçimlere hazırlanıyordu.⁷⁸ Batılı devletler suikastın arkasında Suriye'nin olduğu iddiasıyla bu ülke üzerinde baskıyı arttırmış ve ABD 2003'ten beri uygulamış olduğu ambargoyu genişletme kararı almıştı.⁷⁹ Özellikle ABD, İsrail ve Fransa'nın baskıları sonucu Suriye yönetimi, kademeli olarak Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirirken, Türkiye'den de destek beklemiştir. ABD'nin baskılarına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Nisan 2005'te önceden planlanmış Suriye gezisini iptal etmemekle birlikte Batı'nın Lübnan'dan asker çekme ve suikastı aydınlatma konusunda Suriye yönetiminden taleplerini Şam'a iletmıştır. Başbakan Erdoğan, Haziran 2005'teki Beyrut ziyaretinde ve Nisan 2006'daki Lübnan Başbakanı Fuad Sinyora'nın Türkiye ziyaretinde, Suriye'nin Lübnan'daki askerlerini çekmesinin Türkiye'nin telkinleriyle gerçekleştiğini bildirmiştir. Benzer şekilde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Kasım 2005'te gerçekleştirdiği Şam ziyaretinde, Suriye makamlarına Hariri suikastının aydınlatılması için BM tarafından yürütülen soruşturmada işbirliği yapma çağrısında bulunmuştur.⁸⁰ Bu kriz, Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde iki önemli sonucu doğurdu. Bunlardan birincisi, 2004'ten itibaren Lübnan ile ilişkilerini geliştirmeye başlayan Türkiye, Suriye'den bağımsız olarak bir Lübnan politikası oluşturdu ve Suriye'ye karşı Türkiye'ye baskı yapan ABD, Türkiye ve Suriye yakınlaşmasını, Suriye'yi daha ılımlı bir eksene çekmek için kullanabileceğini fark ederek bu konuda Türkiye'ye baskı yapmaya son vermiştir.

2.2.3.2. Lübnan (Temmuz) Savaşı

İsrail askeri Gilat Salit'in 2006 Haziran'ında Hamas tarafından kaçırılmasıyla birlikte Gazze'de patlak veren krizin ardından 12 Temmuz'da Lübnan sınırındaki Hizbullah militanlarının sınırı geçerek 3 İsrail askerini öldürmesi ve 2 askeri de esir alması üzerine çıkan İsrail-Hizbullah çatışmaları Lübnan'a sıçradı. İsrail, bir aylık süre boyunca Lübnan şehirlerini havadan bombalamasının ardından Lübnan'a kara harekatı başlatarak bazı sınır köylerini ele geçirdi. BM nezdindeki diplomatik

⁷⁸ Yasin Atlıoğlu, "Refik Hariri Suikastı Ve Suriye", *TASAM*, 21 Şubat 2005, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye (20.07.2020).

⁷⁹ Yeşilyurt, s. 415.

⁸⁰ A.g.e., s. 416.

çabalarının neticesince 14 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararı ile ateşkes sağlandı.⁸¹

Gazze'de patlak veren krizin ilk aşamasında Şam üzerinde İsrail taciz uçuşları yapmaya başlamıştır. Akabinde ABD'nin de teşvikiyle dönemin Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu, Şam'a gerçekleştirdiği ziyaretinde Suriye nezdinde girişimlerde bulunmuş ve Suriye, çatışmalar Lübnan'a sıçradıktan sonra dahi açıktan bir müdahalede bulunmamıştır. Çatışmalar Lübnan sıçradığında ise Türkiye, 1701 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde oluşturulan BM Lübnan Geçici Görev Gücü'ne (UNIFIL) asker gönderme tezkeresini 5 Eylül'de kabul etmiştir.⁸² Muhalefet, Türkiye'nin ABD ve İsrail tarafından Ortadoğu bataklığına çekilmeye çalışıldığını iddia etmiş fakat AKP hükümeti buna itiraz etmiştir. Nitekim AKP muhalefete, Türk askerinin Hizbullah'ı silahsızlandırmak gibi bir görevinin olmayacağını ve Türkiye'nin yakın bölgesindeki krizlere seyirci kalmayacağını, bunun yerine aktif bir dış politika izlemesi gerektiği tezleriyle yanıt vermiştir.⁸³ İsrail'in Lübnan'a saldırılarına karşı Türkiye'nin sert eleştirileri, askeri olmayan yardım faaliyetleri, sivil toplum örgütleri ve Türk Kızılay'ı gibi kurumların hem savaş esnasında hem de savaş sonrasında yürüttükleri faaliyetler Lübnan halkı nezdinde Türkiye'nin itibarının artmasına ve Lübnanlı grupların Türk askerinin UNIFIL'e katılımını desteklemesine sebep olmuştur.⁸⁴

2.2.3.3. *Cumhurbaşkanlığı ve Hükümet Krizleri*

Refik Hariri'nin öldürülmesi ve ardından yaşanan zincirleme suikastlar, İsrail-Hizbullah çatışmaları, farklı dini ve siyasi grupların gösterileri ve kabinede yaşanan istifalar Lübnan'ın iç siyasetinde gerilimi yükseltmekteydi.⁸⁵ Tırmanan siyasi gerginlikleri önlemek amacıyla Parlamento Başkanı Nebih Berri'nin girişimiyle başlayan "liderler arası diyalog turları" sonuçsuz kaldığı gibi, Suriye ve İran yanlısı

⁸¹Filiz Cicioğlu, "Lübnan 2006", *Ortadoğu Yıllığı* 2006, https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/05_lubnan_2006.pdf (21.07.2020).

⁸² Sönmezoğlu, s. 579.

⁸³ Yeşilyurt, s. 416-417.

⁸⁴ Sönmezoğlu, s. 579-580.

⁸⁵ Danimarka'da bir gazetenin Hz. Muhammed'e hakaret içeren karikatürleri yayınlaması üzerine Beyrut'ta toplanan protestocular, 5 Şubat 2006'da Danimarka Büyükelçisi'ni ateşe verdi. 5 Eylül 2006'da üst düzey askeri istihbarat yetkilisi Samir Şehede, uğradığı bombalı saldırı sonucu ağır yaralandı. 22 Kasım 2006'da Falanjist Partisi üyesi ve Suriye karşıtı Hristiyan liderlerden Piyer Cemayel, Beyrut'ta silahlı saldırı ile öldürüldü.

5 bakan görevlerinden istifa etti. Fakat Başbakan Fuad Sinyora istifaları kabul etmedi.⁸⁶ İstifaların arkasında yatan neden ise, Hariri Suikastı yargılamaları çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan taslak planıydı. Taslak planı, Uluslararası Lübnan Mahkemesi ile işbirliği yapılması noktasında Suriye karşıtı 14 Mart İttifakı mahkemeyi desteklerken, İran ve Suriye yanlısı 8 Mart İttifakı ise bu planı Hizbullah'ı köşeye sıkıştırmak isteyen ABD-İsrail oyununun bir parçası olarak görmekteydi.⁸⁷ Yaşanan anlaşmazlık neticesinde, cumhurbaşkanlığı seçim süreci ve kurulacak hükümetin kompozisyonuna dair görüşmeler tıkanırken, Aralık ayı boyunca hükümet karşıtı ve Hizbullah yanlısı göstericiler hükümeti Batı yanlısı olmak ve Lübnan halkına ihanet etmekle suçluyordu.

Türkiye bu ortamda Lübnan'daki farklı gruplar ve Suriye, İran ve Katar nezdinde yaptığı girişimler sonucu sorunun çözümünde etkin rol oynamış, 2008'de Doha Anlaşması'na gidilen süreçte kolaylaştırıcı bir aktör olarak hemen hemen bütün diplomatik girişimlerde yer almıştır. 2008'de cumhurbaşkanı seçilen Mişel Süleyman, Başbakan Erdoğan ve Katar Başkanı Şeyh Hamad'ı çözümün mimarları olarak yemin törenine davet ederek teşekkürlerini iletmiştir.⁸⁸ Netice olarak Türkiye, kriz boyunca tarafsız bir rol üstlenerek hem Suriye hem de İran'ı çözüme ikna etmekte önemli bir rol oynamış, Lübnanlı tüm gruplara eşit mesafede kalarak etkinlik sağlamıştır.

2.2.3.4. Suriye-İsrail Arasında Türkiye'nin Arabuluculuğu

5 Ekim 2003 tarihinde Filistinli İslami cihat örgütüne ait olduğu iddia edilen Şam yakınlarındaki bir eğitim kampının İsrail hava kuvvetleri tarafından bombalanmasının ardından Başbakan Erdoğan Aralık ayında, İsrail kanalına verdiği mülakatta "Türkiye'nin tüm Ortadoğu ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkileri olduğunu belirterek, Suriye ile İsrail barış masasına oturmaya niyetlendiği takdirde Türkiye'nin arabuluculuk yapmaya arzulu olduğunu" bildirdi.⁸⁹ Suriye ve İsrail, Türkiye'nin arabuluculuğu fikrini kabul etmesine rağmen, Suriye'nin görüşmeleri resmi devlet yetkilileri ile yapılması yönündeki tutumu İsrail tarafından kabul

⁸⁶ Cicioğlu, 2006.

⁸⁷ Yeşilyurt, s. 416-417.

⁸⁸ Sönmezoglu, s. 580.

⁸⁹ *Hürriyet*, "Erdoğan: Suriye-İsrail arasında arabulucu oluruz" 31 Aralık 2003.

görmeyince bu ilk girişim sonuçsuz kaldı.⁹⁰ 2006 Gazze ve Lübnan krizlerinin ardından Türkiye'nin, Suriye ve İsrail arasında arabulucu olması konusu yeniden gündeme geldi. İsrail'in *Haaretz* gazetesi, 2004-2006 arasında süren gizli müzakereler neticesinde Suriye ve İsrail'in bir barış anlaşması metninde mutabık kaldıklarını fakat Lübnan Savaşı nedeniyle sürecin sürdürülemediğini yazdı.⁹¹ Mayıs 2008'de Suriye ve İsrail arasında dolaylı görüşmeler başlamasına rağmen Suriye, doğrudan görüşmeler için ABD yönetiminin katkısının şart olduğunu belirtmişti.⁹² Bu süreç esnasında Aralık 2008'de İsrail'in Gazze'de operasyona başlamasını protesto eden Suriye, dolaylı görüşmelerden çekildiğini açıkladı ve böylece Türkiye'nin arabuluculuk rolü sona ermiş oldu.

Devam eden süreçte Türkiye, İsrail ile bir dizi kriz yaşadı ve bu ülke ile ilişkileri 2010 yılına gelindiğinde neredeyse kopma noktasına gelmişti.⁹³ ABD ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Suriye, bu bağlamda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemiş ve akabinde Türkiye-Suriye ilişkileri gelişmeye devam etmiştir. Diğer yandan, İsrail ile ilişkileri kopma noktasına gelen Türkiye'nin Ortadoğu'da liderlik rolü üstlenmesi de zorlaşmıştır. İsrail ile sorunlarının çözümünde ilerleme sağlayamayan Suriye, bu ortamda İran ile yakınlaşmasını sürdürmüştür. Sonuç olarak, Ortadoğu'da çatışmalara taraf olduğu müddetçe Türkiye'nin sorunların çözümünde devre dışı bırakılma olasılığı artarken, bölgesel etkinliği de kısıtlanmıştır.

2.3. AKP DÖNEMİ SURİYE İLE İKİLİ İLİŞKİLER

2.3.1. Güvenlik Alanında İlişkiler

1998 Adana Mutabakatı ile Suriye ve PKK terörü eksenli sorunları çözmeye konusunda atılan adımların ardından iki ülke ilişkileri giderek iyileşmiş; "Hatay, su

⁹⁰ Yeşilyurt, s. 419.

⁹¹ *BBC Turkish*, "Suriye-İsrail görüştü, Türkiye arabulucu", 16 Ocak 2007.

⁹² Yeşilyurt, s. 420.

⁹³ Bu krizlerin birincisi "One Minute Krizi" olarak adlandırılan Davos'taki Dünya Ekonomik Forum toplantısında gerçekleşmiştir. İkinci kriz, "Kurtlar Vadisi" adlı dizinin İsrail yönetiminde yarattığı rahatsızlığın ardından Türkiye Büyükelçisinin görüşmeye çağırılması neticesinde yaşanan "Alçak Koltuk Krizi" olayıdır. Son olarak da "Mavi Marmara" adlı insani yardım gemisine yapılan yapılan silahlı müdahale sonucunda 8 Türk ve 1 Türk asıllı ABD vatandaşının öldürülmesi olayı gerçekleşmiştir. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: (Umut Uzer, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt.2, Sayı.2, (Ocak 2011), ss. 137-168).

ve terör” eksenli sorunlar da giderek gündemden düşmeye başlamıştır. ABD’nin Irak’ı işgalinin ardından ise Suriye yönetimi, üzerinde oluşan ABD-İsrail baskısını azaltmak için Türkiye’ye daha yakın durmaya başlamıştır. Bu dönemde, “çok yönlü dış politika” ve “komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde Türkiye, Suriye ile ilişkilerinde müttefiklerinin Suriye politikalarından bağımsız bir dış politika geliştirerek, Ortadoğu’da etkinliğini arttırmaya ve PKK konusunda kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Irak’ın işgali ile ortaya çıkan federe Kürt yönetimi, Kürt sorununa hem Türkiye hem de Suriye açısından yeni bir boyut kazandırmıştır. PKK’yı destekleme konusundaki politikasından önemli ölçüde vazgeçen fakat bu örgütle açıktan mücadele etmekten kaçınan Suriye, 12 Mart 2004 tarihinde oynanan bir futbol maçının ardından çıkan Arap-Kürt çatışmasının Kamışlı Ayaklanması’na dönüşmesi neticesinde PKK ile mücadelede Türkiye’ye daha somut destek vermeye başlamıştır. Kamışlı’nın El-Cihad takımı ile Deyr Ez-Zor’un El Fütüvvet takımları arasında maçın oynandığı stadyumda Arap taraftarlar Saddam Hüseyin lehine, Kürtler ise Celal Talabani ve Barzani lehine slogan atarak tezahürat yapmışlardır.⁹⁴ Stadyumda başlayan kavga şehre yayılmış ve güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu 9 kişi, çıkan olaylar neticesinde ise toplam 27 kişi hayatını kaybederken, 120 civarında insan da yaralanmıştır.⁹⁵

Kamışlı Ayaklanması, hem bölgesel Kürt siyaseti hem de Suriye Kürtleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Öncelikle Suriye Kürtleri ile Irak, Türkiye ve Avrupa’da yaşayan Kürtler arasında oluşan dayanışma, ulus ötesi Kürt kimliğini güçlendirirken; “Suriye Kürdistanı” kavramı da zihinlerde yer etmeye başlamıştır.⁹⁶ Sosyo-ekonomik anlamda ülkenin en dezavantajlı kesimi olan Kürtler, bu ayaklanmanın ardından rejime karşı daha sert bir tutum izlerken, çok sayıda genç ve kadın bu toplumsal mobilizasyona katılmıştır.

Öcalan’ın yakalanmasının ardından siyasallaşma çabalarına ağırlık veren PKK, silahlı grupları Türkiye içinden Kuzey Irak’a çekmiş; 2004 yılına gelindiğinde ise

⁹⁴ Ömer Faruk Topal, “Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s. 88.

⁹⁵ *Hürriyet*, “Suriye’de maç sonrası Kürt-Arap savaşı”, 14 Mart 2004.

⁹⁶ Topal, s. 89.

Türkiye’yi hedef alan terör eylemlerine tekrar başlamıştır.⁹⁷ 6 Ocak 2004 tarihinde Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti, bir Suriye devlet başkanının 57 yıl aradan sonra Türkiye’ye yaptığı ilk ziyaret olması açısından önem arz etmektedir. Bu ziyaret, ikili ilişkilerin gelişimi açısından tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Cumhurbaşkanı Sezer ile gerçekleşen görüşme sonrasında taraflar Irak konusunda mutabakat içinde olduklarını açıklamışlar ve her iki ülke de bölgede bir Kürt devleti oluşumuna karşı olduklarını belirtmişlerdir.⁹⁸ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, bu görüşmelerde Türkiye’nin Suriye-İsrail arasında arabuluculuk yapma teklifini iletmış⁹⁹ ve heyetler arası yapılan görüşmeler neticesinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ve Turizm Karma Komisyonu 6. Dönem Protokolü imzalanmıştır.¹⁰⁰ Yine bu ziyarette Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, PKK ile mücadele konusunda Suriye’den daha somut destek beklediklerini belirtmiştir. Irak’ın işgalinin sonuçları ve Kamışlı Ayaklanması’nın da etkisiyle, 2003-2007 arasında Suriye yönetimi, 73 PKK’lıyı Türkiye’ye teslim etmiş; Temmuz 2005’te Bingöl’de PKK tarafından gerçekleştirilen saldırıyı kınamış (Suriye tarafından resmen kınanan ilk PKK eylemi); Nisan 2007’de PKK’ya yönelik ortak bir operasyon gerçekleştirilmiş ve Ekim 2007’de Türkiye’nin Kuzey Irak’ta PKK’ya yönelik operasyonuna Suriye tarafından diplomatik destek verilmiştir.¹⁰¹ Suriye’de şiddet olaylarının iç savaşa evrilmesinin ardından Suriye yönetimi, Baas rejimine karşı direniş gösteren Kürtlerin tarafsızlaştırılması ve Özgür Suriye Ordusu ile ortak bir cephe kurulmaması karşılığında 2011 yazından itibaren PKK’ya Suriye’nin kuzeyindeki bölgelere geri dönüş izni vermiştir. 2000’li yıllar boyunca tutuklanan Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitita Demokrat-PYD) militanları serbest bırakılmıştır.¹⁰² Bu durumda, Suriye yönetimi ile geliştirilen işbirliğinin en azından Suriye

⁹⁷ M. Sadi Bilgiç, “PKK/KCK’nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele”, *Bilge Strateji*, Cilt.6, Sayı.10, (Bahar 2014), ss.85-114.

⁹⁸ Sönmezoğlu, s. 577.

⁹⁹ TASAM, “Beşar Esad’ın Türkiye Ziyareti Ve Bölgesel Güvenlik”, 19 Ekim 2007, https://tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_%20bolgesel_guvenlik (15.08.2020).

¹⁰⁰ Sönmezoğlu, s. 577.

¹⁰¹ Yeşilyurt, s. 414.

¹⁰² Konu ile ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Adam Baczko, Gilles Dorronsoro ve Arthur Quesnay, *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*, Ayşe Meral (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.199-210.

açısından stratejik değil, pragmatik olduğunu, güvenlik konusunda yapılan işbirliğinin “göstermelik” kaldığını söyleyebiliriz.

27-29 Nisan 2009 tarihleri arasında Türkiye ve Suriye’nin kara kuvvetleri unsurları iki ülke arasındaki eğitim ve birlikte çalışabilmek amacıyla Türkiye-Suriye Sınır Birlikleri Değişim Tatbikatı adlı ilk askeri tatbikatı gerçekleştirmiştir.¹⁰³ Bu dönemde İsrail ile Davos’ta yaşanan One Minute Krizi’nin ardından, Anadolu Kartalı Tatbikatının İsrail’in katılımı planlanan uluslararası bölümünün iptal edilmesiyle, İsrail bu tatbikattan çıkarılmıştır.¹⁰⁴ İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak tatbikatı kınarken, Suriye ile yapılan askeri tatbikatları İsrail ve Türkiye arasındaki stratejik ilişkiler açısından rahatsız edici olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁵

Tatbikatın başladığı 27 Nisan 2009 tarihinde TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi’nde düzenlenen 9. Uluslararası Savunma Sanayi Fuarları (IDEF-2009) düzenlenmiştir. Fuarın açılış gününde Türkiye-Suriye arasında savunma sanayine ilişkin yapılan alım ve satımların hukuki altyapısını oluşturan bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁰⁶

Güvenlik konusunda iki ülke YDSK toplantılarının başbakanlar düzeyindeki Aralık 2010’da gerçekleşen toplantısında, Adana Mutabakatı’nın tamamlayıcısı olarak görülebilecek “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör ve Terör Örgütlerine Karşı İşbirliği Anlaşması”, 21 Aralık 2010 tarihinde dışişleri bakanları Ahmet Davutoğlu ve Velid Muallim tarafından imzalanmıştır.¹⁰⁷

2.3.2. Ekonomik İlişkiler

Bu dönemde Türkiye, Ortadoğu politikaları açısından ticaret, turizm ve vize serbestisi gibi uygulamaları öne çıkarmış; Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu noktada Suriye, Türkiye’nin Ortadoğu’ya açılan kapısı olarak değerlendirilmiş ve Şam ile yapılacak işbirliğinin Anadolu sermayesinin

¹⁰³ *Hürriyet*, “Türkiye-Suriye tatbikatı İsrail’de endişe yarattı”, 28 Nisan 2009.

¹⁰⁴ *Radikal*, “One Minute’un ardından 'Anadolu Kartalı' gerilimi”, 12 Ekim 2009.

¹⁰⁵ *Timetürk*, “Türkiye ve Suriye İsrail’i 'çok rahatsız etti'”, 27 Nisan 2009.

¹⁰⁶ *Ulusal Kanal*, “Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye-Suriye savunma sanayii işbirliği anlaşması imzalamıştı”, 18 Aralık 2015.

¹⁰⁷ Anlaşmanın tam metni için bkz: T.C. Başbakanlık Kanunlar Ve Kararlar Genel Müdürlüğü, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör Ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması”, 9 Şubat 2011, <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf> (16.08.2020).

bölgeye giriş garantisi olduğu düşünülmüştür. Diğer yandan Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, hem Batı ile yakınlaşma hem de ülke içerisinde uygulamaya çalıştığı ekonomik reformlar çerçevesinde Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir.¹⁰⁸

22-23 Aralık 2004 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyarette serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre iki ülke arasındaki gümrük vergileri aşamalı olarak kaldırılacak, 2007'de anlaşma yürürlüğe girdiğinde ise mevcut ticari kısıtlamalar kaldırılacaktır.¹⁰⁹ 2007 yılına kadar 800.000 Dolar civarında olan ticaret hacmi, 2007 yılında 1 Milyar Dolar'ı aşmış ve 2010 yılında 2.5 Milyar Dolar'a ulaşmıştır.¹¹⁰

Turizm alanında ise 2002 yılında Suriye'den Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 126 bin civarında iken, 2010 yılında 974.054 kişiye yükselmiştir. Türkiye'den Suriye'ye giden ziyaretçi sayısında ise dikkat çekici bir oranda artış olmuş ve 2002 yılında ziyaretçi sayısı 14 bin civarında seyrederken, 2010 yılında 864.988 kişiye ulaşmıştır.¹¹¹ Turizm alanındaki bu artışın gerçekleşmesinde 2004 Ocak ayında Beşar Esad'ın Türkiye ziyaretinde imzalanan 6. Dönem Protokolünün ve iki ülke arasında 2004-2008 arasında yıllık olarak gerçekleşen Bölgesel Turizm İşbirliği Toplantılarının katkısı oldukça büyük olmuştur. Eylül 2009'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği toplantısında iki ülkenin karşılıklı olarak turistik vizeleri kaldırması ile bu alanda işbirliği en ileri seviyeye varmıştır.¹¹²

Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan sınır aşan sular sorununu, ekonomik işbirliği çerçevesinde geliştirilen ilişkiler sayesinde giderek sorun olmaktan çıkarmak yönünde adımlar atılmıştır. Öncelikle, 1982-1992 arasında Türkiye-Irak-Suriye arasında su sorununa çözüm bulmak için kurulmuş olan Ortak Teknik Komite, 2007 yılında yeniden faaliyete geçirilmiştir ve konu ile ilgili üçlü Bakanlar Toplantısı yapılarak sorunun çözümüne yönelik adım atılmıştır.¹¹³

¹⁰⁸ Özge Yavuz, "Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri", M. Akif Onur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s. 329-331.

¹⁰⁹ Sönmezoglu, s. 578.

¹¹⁰ Yeşilyurt, s. 421.

¹¹¹ A.g.e., s. 421.

¹¹² A.g.e., s. 421.

¹¹³ Tuğba Evrim Maden, "Geçmişten günümüze Türkiye-Suriye İlişkilerinde Sınır Aşan Sular", ORSAM, 25 Haziran 2014, <https://orsam.org.tr/tr/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskilerinde-siniras-an-sular/> (03.06.2020).

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Toplantıları çerçevesinde ise Asi Nehri üzerinde “Dostluk Barajı” adı verilen Türkiye-Suriye sınırı üzerinde Türkiye’de 20 bin, Suriye’de ise 10 bin hektarlık alanı sulamayı hedefleyen ortak bir baraj inşa edilmesine ilişkin mutabakat imzalanmıştır.¹¹⁴ 6 Şubat 2001 tarihinde temeli atılan projenin yapımı, Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle askıya alınmıştır.

Ekonomik ilişkilerdeki derinleşme; petrol, doğalgaz boru hattı, elektrik gibi enerji alanlarının yanı sıra Lazkiye-Mersin arasında yapılan feribot seferleri, Gaziantep-Halep arasında karayolu taşımacılığı, Suriye devlet demiryollarının Türkiye tarafından iyileştirilmesi ve hızlı tren hattı yapılması çalışmalarının başlaması gibi ulaşım alanında devam etmiştir.¹¹⁵ Tüm bu gelişmelerin etkisiyle Eylül 2009’da iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuş ve Haziran 2010’da Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi çalışmalarına başlamıştır. Ancak atılan bu adımlar, Suriye’de iç savaşın patlak vermesinden kısa bir süre sonra önemini yitirmiştir.

2.3.3. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSİK)

16 Eylül 2009’da Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti esnasında taraflar, ikili ilişkileri stratejik işbirliği aşamasına taşımak istediklerini beyan etmiş ve buna yönelik olarak Stratejik İşbirliği Konseyi kurulacağını açıklamışlardır. Akabinde iki ülkenin dışişleri bakanları Ahmet Davutoğlu ve Velid Muallim, Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşmasını imzalayarak süreci başlatmıştır.¹¹⁶ Her iki ülkenin Başbakanları düzeyinde Eş Başkanlık sistemini öngören İşbirliği Konseyi’nin Bakanlar Kurulu’nun içinde dışişleri, enerji, ticaret, bayındırlık, savunma, içişleri, ulaştırma ve tarım bakanlarının bulunduğu toplam on altı (Türkiye ve Suriyeli) bakandan oluşması ve yılda en az bir kez toplanması öngörülmüştür.¹¹⁷

YDSİK, ilgili Bakanlar düzeyinde ilk toplantısını 12 Ekim’de Halep’te ve 13 Ekim’de Gaziantep’te gerçekleştirmiştir. YDSİK’in başbakanlık seviyesindeki ilk

¹¹⁴ ORSAM, *Türkiye-Suriye İlişkileri: Sınırşan Sularda Örnek İşbirliği Olarak Asi Dostluk Barajı Su Araştırmaları Raporu*, No.5, 2011.

¹¹⁵ Yeşilyurt, s. 421.

¹¹⁶ Veysel Ayhan, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*, ORSAM, Cilt.1, Sayı.11, (Kasım 2009), ss. 26-34.

¹¹⁷ Ayhan, s. 26-34.

toplantısı ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Suriye Arap Cumhuriyeti Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin eş başkanlığında 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'da gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Yayınlanan Toplantı Ortak Bildirisine göre;

*Her iki ülkenin halkları arasındaki kültürel ve sosyal bağlar ile dayanışmanın ortak tarih, kültür ve iyi komşuluk ilişkileri temelinde geliştirilmesi amacıyla ve ikili ilişkileri stratejik bir temelde güçlendirmek ve birçok ikili ve tüm alanlardaki mevcut işbirliğini ilerletmeyi ve geliştirmeyi sürdürmek kararlılığıyla bölgesel konuda ortak vizyonlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.*¹¹⁹

YDSİK'in bu toplantısında taraflar ekonomi, ticaret, ulaşım, denizcilik, sağlık, güvenlik, çevre, vize serbestisi, turizm, su sorunları, imar, eğitim gibi çeşitli alanlarda 50 adet mutabakat muhtırası ve işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Konsey'in Bakanlar düzeyindeki 2. Toplantısı, 2-3 Ekim 2010'da Lazkiye'de gerçekleştirilmiş, ilk toplantıda imzalanan anlaşmaların onay ve uygulanmasına dair ilgili bakanlar görüş alışverişinde bulunmuş ve yeni işbirliği alanları ve imkanlarının araştırılması öngörülmüştür.¹²⁰ Bu toplantıda terörle mücadele de önemli bir yer tutmuş ve Adana Mutabakatı'nın yenilenmesi ve içeriğindeki unsurların genişletilmesi kararlaştırılmıştır. Başbakanların eş başkanlığında toplanan ve “Ortak Bakanlar Kurulu” olarak anılan 2. YDSK toplantısı, 20-21 Aralık 2010 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşmiştir.¹²¹ Toplantının açılış konuşmasını yapan Ahmet Davutoğlu, bu işbirliğinin bölge açısından örnek model teşkil ettiğini söylemiş; bu işbirliğinin başarısında Başbakan Erdoğan ve Devlet Başkanı Esad'ın uzun sürede alınacak kararları kısa sürede almalarının etkili olduğunu belirtmiş ve hiçbir fitne ve dış faktörün bu dostluğa halel getiremeyeceğini ifade etmiştir.¹²² Toplantı neticesinde güvenlik ve terör, Suriye'ye Eximbank kredisi verilmesi, konut ve inşaat, enerji ve merkez bankaları

¹¹⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi*, 22-23 Aralık 2009.

¹¹⁹ A.g.e., 2009.

¹²⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar İkinci Toplantısı*, No.211, 1 Ekim 2010.

¹²¹ Kemal İnat ve İsmail Numan Telci, “Türkiye'nin İran, İsrail Ve Suriye Politikası 2010”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı* içinde (71-138), Seta Yayınları, 2011, s.102-104.

¹²² *Sabah*, “Davutoğlu: Makûs talih değişecek”, 22 Aralık 2010.

arasındaki işbirliğine dair alanlara daha önceki görüşmelerde gerçekleştirilmesi planlanan 11 anlaşma imzalanmıştır.¹²³

2.4.4. Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK)

Ortadoğu’da, “merkez güç” olma ve bölge ile bütünleşme vizyonu içerisinde olan Türkiye, bölge ile ekonomik, siyasi ve güvenlik eksenli işbirliğini geliştirmek için diğer komşu ve yakın komşu ülkeler ile de benzer bir anlayışla ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye, Lübnan ile ticaret, sağlık, tarım, askeri işbirliği, ulaştırma ve eğitim alanlarda bir dizi anlaşma imzalamış ve iki ülke karşılıklı olarak Ocak 2010’da vizeleri kaldırmıştır. 9-10 Haziran tarihleri arasında ise Türk-Arap İş Forumu görüşmeleri sırasında Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında “Dörtlü İşbirliği” mekanizması oluşturulmasına yönelik “Ortak Bildiri” ilan edilmiştir.¹²⁴ Kasım ayında Başbakan Erdoğan’ın gerçekleştirdiği çalışma ziyaretinde ise Lübnan ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır.¹²⁵ 10 Haziran 2010 tarihinde Türk-Arap İşbirliği Forumu’nun 3. Dışişleri Bakanları toplantısının sonunda Ahmet Davutoğlu, Suriye-Ürdün-Lübnan ve Türkiye arasında imzalanan 4’lü deklarasyon imzalamıştır.¹²⁶ Buna göre;

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki ilişkilerin, birbirlerine ortak tarih, kültür ve coğrafyayla emsalsiz bir şekilde bağlı olan halklarının iradesi temelinde artmakta olan siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kültürel etkileşim temelinde nitelendiğinin bilinciyle, mevcut işbirliğinin çokuluslu ve kurumsal bir çerçevede güçlendirilmesi, uzun vadeli stratejik ortaklığın ve aralarındaki dayanışmanın geliştirilmesi ve ekonomik entegrasyona doğru ilerlenmesi hedefiyle, “Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi” (YDDİK) tesis etmeyi ve bu ülkeler arasında serbest ticaret ve dolaşım alanı oluşturulmasını kararlaştırmışlardır.¹²⁷

Bu dört ülke arasında serbest ticaret ve serbest vize rejiminin ilan edileceğini belirten Ahmet Davutoğlu, dörtlü konseyin koordinasyonunun dışişleri bakanları

¹²³ İnât ve Telci, s.102-104.

¹²⁴ Muhittin Ataman ve Nuh Uçgan, Türkiye’nin Körfez Ülkeleri, Yemen, Ürdün, Mısır Ve Lübnan Politikası 2010, Burhanettin Duran, Kemal İnât ve Mesut Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı* içinde (161-201), Seta Yayınları, 2011, s. 188-189.

¹²⁵ *Cumhuriyet*, “Türkiye-Lübnan arasında ortaklık anlaşması imzalandı”, 25 Kasım 2010.

¹²⁶ *Milliyet*, “Yeni bir Ortadoğu doğuyor!”, 10 Haziran 2010.

¹²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Tesis Edilmesi Hakkında Ortak Siyasi Bildirge”, 10 Haziran 2010.

tarafından yapılacağını bildirmiştir.¹²⁸ Fakat, Arap Baharı ile başlayan toplumsal mobilizasyonların kısa sürede şiddet olaylarına evrilmesi neticesinde bu proje hataya geçirilememiştir.

¹²⁸ *Milliyet*, “Yeni bir Ortadoğu doğuyor!”, 10 Haziran 2010.

BÖLÜM III.

3. SURİYE İÇ SAVAŞI VE SAVAŞIN AKTÖRLERİ

3.1. ARAP BAHARI VE SURİYE

28 Kasım 2010 tarihinde Wikileaks tarafından sızdırılan 1,2 milyondan fazla belge; İngiliz *The Guardian*, Amerikan *The New York Times* ve Alman *Der Spiel* adlı gazeteler tarafından servis edildi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın büyükelçilik ve konsolosluklarla yapmış olduğu yazışmalardan oluşan belgeler, ağırlıklı olarak üçüncü dünya ülkelerindeki otoriter liderlerin yolsuzluklarını ifşa etmekteydi. Sızdırılan belgeler arasında Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali ve ailesinin bulaştığı iddia edilen yolsuzluklar geniş bir yer tutuyordu.¹²⁹ Yolsuzluk iddiaları, sürekli artan gıda fiyatları ve yüksek işsizlik oranı kısa sürede halkın sokaklara dökülmesine sebep oldu.¹³⁰ 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'un Sidi Bouzid kentinde tezgahına el konulan ve hakarete uğrayan diplomalı işsiz Mohammed Bouazazi adlı seyyar satıcının kendini ateşe vermesi, olayların dönüm noktası oldu.¹³¹ "Arap Baharı" olarak adlandırılan isyan dalgası, kısa sürede Tunus'tan Mısır'a, sonrasında Libya, Yemen ve Bahreyn'e sıçradı. Domino etkisinin en son uğradığı ülke ise Suriye oldu.

2011 başlarında Facebook üzerinden örgütlenmeye çalışan rejim karşıtı muhaliflerin gösteri çağrıları, önceleri düşük katılımlı eylemler olarak gerçekleşti. Suriye'deki mobilizasyonların dönüm noktası, Ürdün sınırında yer alan Dera şehrinde yaşları 15-17 arasındaki liseli gençlerin okulun duvarlarına "*Eş şeab yurid iskat el nizam*" (Halk rejimin yıkılmasını istiyor) sloganını yazmaları üzerine

¹²⁹ İbrahim Varlı, *Suriye Kapanı: Bir Cinayetin Anatomisi*, İstanbul: Tekin Yayınları, 2019, s. 75.

¹³⁰ Elizabeth Dickinson, "The First WikiLeaks Revolution?", *Foreign Policy*, 13 Ocak 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/01/13/the-first-wikileaks-revolution/> (05.04.2020).

¹³¹ CNN Türk, "Kendini yaktı devrimin sembolü oldu!", 21 Ocak 2011.

muhaberat tarafından tutuklanmaları oldu. Muhaliflerin iddialarına göre gözaltına alınan gençlere işkence yapılmış ve bazılarına tecavüz edilmişti.¹³² 18 Mart tarihinde tutuklanan gençlerin serbest bırakılması için toplanan kalabalığa Dera Valisi Faysal Gülsüm'ün korumalarının ateş etmesi sonucu 4 kişinin hayatını kaybetmesi, isyan ateşini tutuşturmaya yetmişti.¹³³

Suriye'de uzun yıllar hüküm süren Baas iktidarının baskıcı ve otoriter yönetim şeklinin yanı sıra kabarık bir şiddet sicilinin bulunması, hızlı artan nüfus ve beraberinde ortaya çıkan ekonomik zorluklar, kuraklık ile birlikte artan gıda fiyatları, cemaat ve aşiret yapılarının yanı sıra etnik ve dini bölünmeler her ne kadar bu isyanın Suriye'ye özgül koşullarını ve dinamiklerini oluşturmuş olsa da bölgesel nüfus ve güç mücadelesi kısa sürede silahlı mücadeleyi beraberinde getirdi. Milyonlarca Suriyelinin komşu ülkelere göç etmesi ve küresel ve bölgesel aktörlerin silahlı isyancı grupları vekilleri olarak kullanarak müdahil olması, çok fazla etnik ve dini kimliği içinde barındıran Suriye sahasını kısa sürede uluslararası bir çatışma alanına dönüştürdü. Devletler, bölgesel kurumlar, silahlı gruplar, aşiretler ve partilerin oluşturduğu çıkar odaklarının etkileşimi Suriye İsyanına global bir boyut kazandırdı.

ABD ve Avrupa ittifakı, Rusya ve Çin ile rejimi devirme konusunda karşı karşıya gelirken; İran, Suudi Arabistan ve Türkiye bölgesel liderlik için rekabete girişti. Mülteci sorunu; krizin Türkiye, Irak, Lübnan ve Ürdün'e yayılmasına yol açarken, diasporadaki Suriye Muhalefeti faaliyetlerini bu ülkelerden yürüttü. PKK, köktenci etnik bir gündemle sahada hakimiyet kurmaya yönelirken, İŞİD köktenci Sünni ideolojisi ile aynı sahada "Halifelik" mücadelesine girişti.¹³⁴ İran ve İran destekli Haşdi Şabi gibi silahlı Şii grupları ve Hizbullah ise, Şii mezhepçiliği ekseninde Suriye rejimine destek olarak etkinlik sağlamaya çalıştı. Müslüman Kardeşler, (*İhvan-ı Müslimin*) tekrar Suriye muhalefeti içinde yer alırken, El Kaide ve Suriye sahasında etkinliğini artırırken çok sayıda silahlı selefist örgüt Suriye rejimine karşı mücadeleye girişti.

Bu bölümde Suriye İç Savaşı boyunca devlet ve devlet-dışı aktörlerin davranışları, hedefleri ve çıkarları kısaca incelenecektir. Böylelikle Türkiye'nin kriz boyunca dış

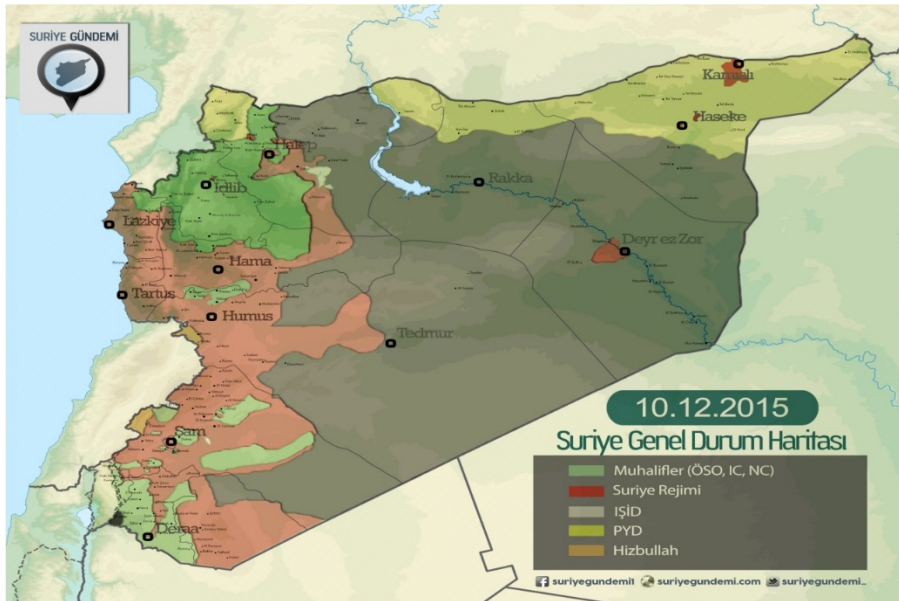
¹³² Fehim Taştekin, *Suriye Yıkıl Göt, Diren Kal*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.22,

¹³³ Alptekin Dursunoğlu ve İsa Eren, *Suriye'de Vekalet Savaşı*, Önsöz Yayınları, 2014, s. 40-41.

¹³⁴ Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, s.173-174.

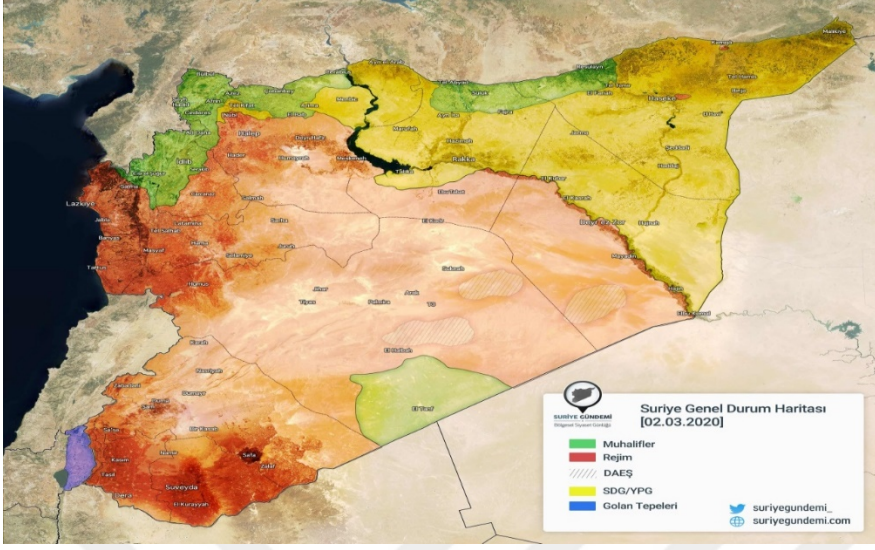
politikasının kırılma ve dönüm noktaları sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde analiz edilecektir. Komşularla sıfır sorun ilkesi çerçevesinde 2000’li yıllarda özellikle Ortadoğu bölgesinde önemli bir aktör olarak öne çıkan Türkiye, Suriye İç Savaşı, ülke içinde yaşanan siyasi çekişmeler, cemaat bölünmeleri, darbe girişimi, PKK, IŞİD, Türkiye içindeki terör saldırıları ve mülteci sorunu gibi pek çok konuyla baş etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin bölgesel politikası bir dizi kırılma yaşamış ve dönüşüme uğramıştır. Bu süreçte Türkiye, Müslüman Kardeşler destekçisi olmaktan cihatçı terör örgütlerine destek olmaya kadar bir dizi suçlamaya maruz kalmıştır. Muhalefet partileri hükümeti “mezhepçi” politika izlemekle eleştirirken, ABD ve Avrupa ile giderek bozulan ilişkiler ve çıkar çatışmaları neticesinde “eksen kayması” tartışmaları yeniden gündeme taşınmıştır. Bu bölümün amacı, aktörlerin davranışlarını ve tercihlerini küresel, bölgesel ve yerel düzeyde analiz ederken bunların Türkiye’deki karar alıcıların tercihlerini ve Türkiye’nin dış politikasını nasıl şekillendiğini incelemektir. Bu aşamada, Türkiye’nin Suriye’deki dış politikasında oluşan farklılıkları ve süreklilikleri anlamak önemlidir. Aşağıdaki haritalarda Rusya, ABD, Türkiye, İran gibi aktörlerin vekilleri aracılığı ya da doğrudan müdahaleleri ile 2015-2020 yılları arasında sahadaki değişim yer gösterilmektedir.

Harita 1. 10.12.2015 İtibariyle Suriye’de Genel Durum

Kaynak: Suriye Gündemi Bölgesel Siyaset Günlüğü, Suriye Genel Durum Haritası, 10 Aralık 2015, <https://www.suriyegundemi.com/suriye-genel-durum-haritasi-10-12-2015> (05.03.2020).

Harita 2. 02.03.2020 itibariyle Suriye’de Genel Durum

Kaynak: Suriye Gündemi Bölgesel Siyaset Günlüğü, Suriye Genel Durum Haritası, 2 Mart 2020, <https://www.suriyegundemi.com/suriye-genel-durum-haritasi-02-03-2020> (05.03.2020).

3.2. KÜRESEL AKTÖRLER

3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Ortadoğu politikasını enerji kaynaklarının kontrolü, İsrail’in güvenliği ve terörizme karşı savaştan oluşan üç temel sac ayağına oturtan ABD, Irak’ın işgalinin ardından Suriye’yi yaptırımlar yolu ile bölgeden izole etmeyi ve Suriye’nin bölgesel etkinliğini kırmayı hedeflemiştir. 1979 yılından beri ABD tarafından terörizme destek veren ülke olarak suçlanan Suriye’nin Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere verdiği destek, Amerikan işgaline karşı Irak’a giden savaşçıların Suriye topraklarını transit geçiş için kullanmaları ve Suriye’nin bu geçişleri engellemek için gerekli adımları atmaması, Irak’taki direniş hareketlerini destekleyici tutumları, Lübnan siyasetine Hizbullah üzerinden müdahil olması, Filistinli direniş gruplarının liderlerini Şam’da koruması, rejimin insan hakları ihlalleri ve kitle imha silahları elde etme yolundaki çabaları ABD’nin bu ülkeyi ekonomik yaptırımlar yoluyla baskı altında tutarak dönüştürmeye çalışmasına sebebiyet vermiştir.¹³⁵

Suriye krizinin başlarında ABD, Libya’daki gibi karada operasyon gerektirebilecek askeri müdahalelerden kaçınarak, Arap Birliği ve Türkiye’nin aktif

¹³⁵ Reyhan Güner, “Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s.273.

rol almasını istemiştir. Dera kentinde Suriye yönetiminin yapmış olduğu tutuklamaların ardından 18 Mart 2011 tarihinde gerçekleştirilen protesto gösterilerine polis ve askerin müdahalesi sonucunda tırmanan şiddet neticesinde ABD yönetimi bir dizi yaptırım uygulama yoluna gitmiştir. Suriye yönetimini demokratik bir dönüşümü gerçekleştirmek için baskı altında tutmak ve sivillere yönelik şiddeti engellemek adına Nisan 2011’de 13573 sayılı Başkanlık Kararnamesi ile insan hakları ihlallerine karışmış Suriyeli yetkililerin mal varlıkları dondurulmuş, Mayıs 2011’deki 13573 sayılı Kararname ile Başar Esad ve bazı politikacılar ayını yaptırım kapsamına alınmış ve nihayet Ağustos 2011’de Suriye Hükümeti’nin de mal varlıkları dondurularak ABD vatandaşlarının bu ülke ile ticari ilişkileri yasaklanmıştır.¹³⁶

Diğer yandan 25 Mart’ta ABD Savunma Bakanı Robert Gates, 25 Mart 2011 tarihli açıklamasında Suriye’nin Mısır modelini uygulamasını isteyerek Suriye Cumhurbaşkanı’nın görevi bırakmasını talep etmiştir.¹³⁷ ABD’nin krizin ilk dönemindeki temel politikası, Suriye yönetiminden demokratik dönüşüm reformlarını gerçekleştirmesi isterken, Suriye’yi hem yaptırımlarla baskı altında tutmak hem de bölge ülkelerinin Suriye yönetiminin ikna edilmesi için teşvik etmek olarak özetlenebilir. Bu bağlamda ABD, Suriye üzerindeki baskıları artırırken Arap Birliği Suriye’deki krize siyasi bir çözüm bulmak için girişimlerde bulunarak Suriye hükümeti ve muhaliflere diyalog çağrısında bulunmuştur. Beşar Esad’ı Yemen modeline benzer şekilde iktidarını devretmeye zorlayan Arap Birliği’nin girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine ABD, Suriye yönetimini reform sözlerini tutmamak ve sivil katliama devam etmekle suçlayarak konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde ele alınmasını istedi.¹³⁸ Bu, Katar ve Suudi Arabistan gibi körfez ülkelerinin, Türkiye ve Ulusal Konsey adlı muhalif örgütün stratejileri ile uyumlu bir öneriydi. Arap Birliği’nin Beşar Esad’ın Cumhurbaşkanlığı’nı devretmesini öngören planı, BM Güvenlik Konseyi’ndeki oylama sonucunda Rusya ve Çin tarafından 4 Şubat 2012’de veto edildi.¹³⁹

¹³⁶ US Deparment of State, “Syria Sanctions”, <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/syria/index.htm> (06.03.2020).

¹³⁷ *Financial Times*, “Gates calls for Syrian forces to move aside”, 24 Mart 2011.

¹³⁸ Dursunoğlu ve Eren, s. 230.

¹³⁹ *The Guardian*, “Syria resolution vetoed by Russia and China at United Nations”, 4 Şubat 2012.

Güvenlik Konseyi'nde istenilen sonucun elde edilememesi üzerine, Fransa tarafından Suriye'nin Dostları Grubu adı altında BM'ye alternatif karar mercii oluşturmak için yeni bir uluslararası platform önerisi dile getirildi. Bu grubun liderliğini Fransa, Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan ile birlikte üstlenen ABD, Suriye'de Libya modeline benzer bir rejim değişikliğini gerçekleştirmek istedi. Dostlar Grubu, 24 Şubat 2012 ile 13 Aralık 2013 tarihleri arasında gerçekleştirdiği toplantılarda, Muhalefet'in siyasi ve askerî açıdan yapılandırılması ve silahlandırılması, Suriye yönetimi ve müttefiklerinin uluslararası alanda yalnızlaştırılması ve muhalefetin mali kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik kararlar almıştır.¹⁴⁰

Diğer yandan kriz henüz Güvenlik Konseyi'nde ele alınmadan Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'e ait askeri kargo uçaklarının Türkiye ve Ürdün havalimanları üzerinden CIA destekli operasyonlarla Suriye'deki muhalif örgütlere silah ve mühimmat sevkiyatı gerçekleştirdiği iddiaları *New York Times* tarafından ileri sürüldü. Aynı haberde CIA ajanlarının Arap devletlerinin silahları Hırvatistan'dan temin etmeleri konusunda yardımda bulunduğu ve bu silahların hangi gruplara teslim edileceğinin koordinasyonunu gerçekleştirdiği iddia edildi.¹⁴¹ Dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın muhalifleri silahlandırmak için CIA ve diğer ABD ajanlarını yetkilendirdiği iddiası, *Reuters* tarafından da ileri sürüldü. Habere göre Adana'da Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın gizli bir komuta merkezi kurulmuş ve ABD bu merkezle işbirliği içerisinde hareket etmekteydi.¹⁴² ABD'li gazeteci Seymour Hersch'e göre ABD, 2012 başlarında Libya'da kurmuş olduğu gizli hat ile Kaddafi ordusundan ele geçirilen silah ve cephaneleri Suriye'ye göndermek üzere Türkiye'nin güneyine sevk etmiş ve bu silahların önemli bir kısmı El Kaide bağlantılı gruplar tarafından teslim alınmıştır.¹⁴³ ABD, muhalif grupları silahlandırma stratejisine Libya'nın Bingazi şehrinde 11-12 Eylül 2012 tarihlerinde ABD Büyükelçiliği'ne düzenlenen saldırılarda ABD Büyükelçisi Chris Stevens'in öldürülmesi üzerine başlamıştır. Nitekim Obama'nın Ortadoğu'daki politikaları ABD kamuoyu tarafından sorgulanırken, saldırıyı gerçekleştiren grupların El

¹⁴⁰ Dursunoğlu ve Eren, s. 291-303.

¹⁴¹ *New York Times*, "Arms Airlift to Syria Rebels Expands, With Aid From C.I.A." 24 Mart 2013.

¹⁴² *Reuters*, "Obama authorizes secret support for Syrian rebels", 2 Ağustos 2012.

¹⁴³ Seymour M. Hersch, *The Red Line and the Rat Line*, London Review of Book, 2014.

Kaide'nin yanı sıra Libya'da ABD ve müttefiklerinin silahlandığı gruplar olduğuna dair iddialar ileri sürülmüştür.¹⁴⁴ Bu saldırı, Suriye muhalefetine silah sevkiyatı konusunun da sorgulanmasına neden olmuş ve 21-22 Haziran tarihlerinde Doha'da düzenlenen Dostlar Grubu toplantısına kadar Muhalefet'in silahlandırılması konusunda ABD çekimser davranmıştır. Doha Toplantısı'nda AB'nin Muhalefet'e yönelik silah ambargosunu kaldırması ve Batı'dan gelecek silahların Özgür Suriye Ordusu Askeri Konseyi üzerinden dağıtılması kararlaştırıldı. Libya saldırılarından sonra Muhalefet'i silahlandırma konusunda çekimser davranan ABD'nin tavır değişikliğine gittiği görülmüştür. Nitekim ABD, Suriye yönetiminin Doğu Guta'da kimyasal silah kullandığı yönündeki iddialarıyla gündeme gelmiştir. Bunun yanı sıra, İran destekli milisler ve Hizbullah'ın savaşa müdahil olması sonucu Muhalefet'in Kusayr'daki çatışmaları kaybederek bölgeden geri çekilmesi de ABD'nin tavır değişikliğine gitmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁵

25 Nisan 2013 tarihinde ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel'in Suriye'de kimyasal silah kullanıldığı yönündeki açıklamaları ve dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın daha önce Suriye'deki kırmızı çizgisini kimyasal silah kullanımı olarak açıklamış olması Suriye'ye yönelik askeri müdahalelerin gündeme gelmesine yol açtı.¹⁴⁶ 21 Ağustos 2013 tarihinde Şam'ın Guta semtinde nörotoksik özellikle kimyasal silah kullanıldığı iddiaları Suriye yönetimine karşı dış müdahalenin gerçekleştirilmesi ihtimalini gündeme taşıdı. Fakat daha önceki kimyasal silah saldırısı iddialarında olduğu gibi bu olay da dış aktörlerin tutum ve tezlerini değiştirmek yönünde bir etki yaratmadı.¹⁴⁷ ABD Başkanı Barack Obama, Kongre onayı olmadan askeri müdahale kararı alamayacağı gerekçesini öne sürerek müdahaleden kaçındı. ABD ve Rusya Dışişleri Bakanları Kerry ve Lavrov, Cenevre'de gerçekleştirdikleri toplantıda Suriye'deki kimyasal silahların imhası konusunda anlaştılar. Rusya ve Çin'in girişimi ile ABD kongresinden Suriye'ye askeri müdahale kararı çıkması seçeneği yerine silahların imhasına dair kararların

¹⁴⁴ Bill Van Auken, "Global Research, US "Military Aid" to Syrian Opposition Goes to Al Qaeda", *Global Research*, 16 Ekim 2012, <https://www.globalresearch.ca/us-military-aid-to-syrian-opposition-goes-to-al-qaeda/5308517> (08.03.2020).

¹⁴⁵ *France 24*, "Friends of Syria' agree to arming rebels at Doha talks", 22 Temmuz 2013.

¹⁴⁶ Güner, s. 280.

¹⁴⁷ Ahmet Kasım Han, "Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı: Gerçekten bir 'Oyun Dönüştürücü' mü?", *ORSAM*, Cilt.5, Sayı.67, (Eylül 2013).

BM Güvenlik Konseyi'nde alınarak ABD'nin olası bir askeri müdahalesinin önüne geçilmiştir.¹⁴⁸ Kimyasal silah kullanımı konusu, iç savaş boyunca gündemdeki yerini korumuş fakat ABD, kırmızı çizgi olarak belirlediği bu konuda askeri müdahale yerine “cezalandırıcı” hareketler düzenlemiştir. Nisan 2017 ve son olarak Nisan 2018 tarihinde kimyasal silah saldırısı düzenlendiğine yönelik haberlerin ardından ABD ve müttefikleri İngiltere ile Fransa, Suriye yönetimine karşı cezalandırıcı hava saldırıları düzenledi.¹⁴⁹

Suriye İç Savaşı'nın ABD açısından en kaygı verici noktalarından bir tanesi cihatçı terör örgütlerinin bölgede oluşan güç boşluğundan yararlanarak örgütlenmeleriydi. Muhalefet'in siyasi ve askeri kanadını organize etmeye çalışan ABD, İslamcı gruplara finansman sağlanmaması konusunda da Körfez ülkeleri üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu. Yine de Hareket Ahrar El Şam veya Sukur El Şam gibi Suriye İslami Cephesi adı altında birleşen gruplar mali ve askeri desteklerden faydalanmaya devam etti. *Cephe el Nusra li ehl el Şam* (Suriye Halkına Destek Cephesi-Nusra Cephesi), El Kaide'nin Suriye kolu olarak Aralık 2011'de kuruldu.¹⁵⁰ ABD, 11 Aralık 2012'de bu örgütü terörist örgütler listesine almasına rağmen, Suriye yönetimine karşı silahlanan grupların büyük bir kısmı ve bu bölgelerde yaşayan insanlar Nusra örgütü ile dayanışma gösterdi. 2013 Nisan'ında, Irak İslam Devleti ve El Nusra'dan ayrılan militanların birleşmesiyle Irak ve Şam İslam Devleti-İŞİD (*El Devlet el İslamiye fil Irak vel Şam-DAİŞ*) kuruldu.¹⁵¹ İŞİD'in kısa sürede Suriye ve Irak sahasında hakimiyet kurması nedeniyle ABD, Suriye politikasını İŞİD ile mücadele ekseninde değiştirdi. ABD, İŞİD'e karşı bir koalisyon oluşturmak üzere girişimlere başladı ve bu çerçevede Suriye'de Rejim karşıtı “ılımlı” silahlı grupları eğitmek ve donatmak amacıyla Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar ile görüşmelere başladı.¹⁵² 19 Şubat 2015 tarihinde ABD ve Türkiye arasında imzalanan mutabakat kapsamında “İlmlı Muhalefete” yönelik

¹⁴⁸ BBC, “Kerry calls Syria chemical weapons talks 'constructive'”, 13 Eylül 2013.

¹⁴⁹ T24, “ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'yi vurdu”, 14 Nisan 2018.

¹⁵⁰ Stanford University Center for International Security and Cooperation, “Hay'at Tahrir al-Sham”, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay%E2%80%99tahrir-al-sham#highlight_text_12836 (10.03.2020).

¹⁵¹ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, s.223-227.

¹⁵² Şahin Mengü, “Eğit-Donat Kepazeliği”, *Aydınlık*, 23 Şubat 2015, <https://www.aydinlik.com.tr/egit-donat-kepazelig> (10.03.2020).

eğit-donat programı 16 Mayıs 2015'te başladı.¹⁵³ 580 Milyon Dolarlık bütçeye sahip olan programın 3 yıl sürmesi planlanmış ve yılda 5 bin olmak üzere toplam 15 bin muhalifin eğitilmesi hedeflenmiştir. Eğitimlerin Türkiye, Ürdün ve Suudi Arabistan'da gerçekleştirilmesi planlanmış ve ABD Özel Kuvvetleri'nden 40 asker Kırşehir'e, 83 asker de İncirlik üssüne konuşlanmıştır.¹⁵⁴ 12 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye'den Suriye'ye giden 54 kişilik ilk grubun yarısı Nusra Cephesi'nde esir düşmüş, yine 22 Eylül'de Suriye'ye giren bir başka grubun silahlarını ve mühimmatlarını Nusra Cephesi'ne teslim ettiği ileri sürülmüştür. Programı bir başarısızlık olarak niteleyen Obama yönetimi, Ekim 2015'te programı askıya aldığını duyurmuştur.¹⁵⁵

İŞİD'e karşı yürütülecek operasyonlara hava desteği sunmak, karadaki birliklere askeri danışmanlık, eğitim, silah ve mühimmat vermek, istihbarat sağlamak gibi görevler üstlenen uluslararası koalisyonun liderliğini üstlenen ABD, Eylül 2014'te İŞİD'in Kobani kuşatmasıyla birlikte PYD ve silahlı kolu Halk Koruma Birlikleri'nin (YPG- *Yekineyen Parastina Gel*) destek çağrısı neticesinde, İŞİD hedeflerine hava saldırıları düzenlemiş ve YPG'ye silah ve mühimmat desteği vermiştir. Kobani deneyimi ABD'nin YPG güçlerini Suriye sahasında kara gücüne dönüştürmesi ile sonuçlanmış ve örgüt Suriye Demokratik Güçleri (SDG-*Hêzên Sûriya Demokratîk*) adı altında yeniden yapılanarak, İŞİD'in Suriye sahasından temizlenmesi için ABD'nin önemli bir müttefiki haline gelmiştir.¹⁵⁶

İŞİD'e karşı mücadele sürecinde Suriye topraklarının yaklaşık üçte biri ve bölgede bulunan önemli doğalgaz ve petrol yatakları, Fırat Nehri boyunca uzanan önemli su ve elektrik kaynakları Tabka, Teşrin ve Baas barajları ve Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık %65'i SDG/YPG ve ABD kontrolü altına girmiştir. Türkiye'nin YPG'nin PKK terör örgütünün Suriye'deki uzantısı olduğu yönündeki itirazları ABD tarafından kabul görmemiş ve SDG/YPG ile işbirliği sürdürmeye devam etmiş ve bu kapsamda SDG/YPG koalisyonunu ekonomik ve askeri olarak desteklemeye devam etmiştir.¹⁵⁷ ABD öncülüğündeki koalisyon, İŞİD'in Mart 2019'da Suriye ve

¹⁵³ Varlı, s. 133.

¹⁵⁴ T24, "ABD, eğit-donat programında ılımlı muhalifleri değil, PYD'lileri eğitti", 03 Eylül 2016.

¹⁵⁵ Euronews, "ABD eğit-donat programını bitirdi", 10 Ekim 2015.

¹⁵⁶ Can Acun, "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", SETAV, 5 Temmuz 2015, <https://www.setav.org/kuzey-suriyede-pyd-kusagi/> (10.03.2020).

¹⁵⁷ Euronews, "Erdoğan: ABD'nin silah yardımı YPG'ye PKK'ya geliyor", 7 Şubat 2019.

Irak sahalarındaki hakimiyetine son vermiş ve liderleri Ebu Bekir Bağdadi, İdlib'in Barisha bölgesinde 27 Ekim 2019 tarihinde düzenlenen operasyon ile öldürülmüştür.¹⁵⁸ Fakat ABD, IŞİD'in hücre yapılanmalarıyla mücadele ve yeniden güçlenmesini engelleme gerekçeleriyle SDG/YPG ile işbirliğini ve askeri desteğini sürdürmeye devam etmiştir.

Suriye İç Savaşı boyunca sahada etkinliğini artıran İran, Hizbullah ve İran destekli Şii milis gruplar; ABD ve İsrail açısından bir başka kaygı verici güvenlik meselesi olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda ABD, SDG/YPG koalisyonunun kontrolünde bulunan Fırat'ın doğusunu, Irak-Suriye arasındaki İran destekli milislerin geçişini engelleyici bir tampon bölge olarak da kullanmak istemiştir. Diğer yandan Irak-Ürdün-Suriye sınırlarının kesiştiği Tanaf bölgesinde, aralarında ABD destekli muhaliflerin de bulunduğu bir askeri üs kuran ABD, üssün İran ve Suriye birliklerine karşı güvenliğini sağlamak için 55 km'lik bir güvenlik çemberi oluşturmuş ve bu noktadan İran'ın Akdeniz'e silah sevkiyatını engellemek ve İsrail'in güvenliğini sağlamak istemiştir.¹⁵⁹ İran destekli Şii gruplara ve bunların askeri tesislerine hem Suriye hem Irak sahasında defalarca hava saldırıları düzenleyen ABD kuvvetleri, son olarak İran'ın Suriye ve Irak sahasındaki Şii milisleri örgütlemesinde çok önemli bir yer tutan İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü komutanı General Kasım Süleymani'yi 3 Ocak 2020'de Bağdat yakınlarında düzenlediği bir hava saldırısıyla öldürmüştür.¹⁶⁰

3.3.2. Rusya Federasyonu

Vladimir Putin iktidarıyla birlikte uluslararası sistem içinde yeniden küresel bir aktör olmak isteyen Rusya Federasyonu, Suriye Krizi boyunca "aktivist" bir dış politika izleyerek hem bölgesel hem de küresel gücünü ve etkinliği arttırmak istemiştir. Rusya, Suriye stratejisini BMGK'dan Suriye aleyhine çıkacak her türlü kararın engellenmesi, Suriye ordusunun yeniden yapılandırılması ve siyasi çözüm

¹⁵⁸ BBC, "Abu Bakr al-Baghdadi: IS leader 'dead after US raid' in Syria", 28 October 2019.

¹⁵⁹ Shawn Snow, "Congress is worried about an Iranian threat to a small garrison of US commandos in Syria", *MilitaryTimes*, 11 Aralık 2019, <https://www.militarytimes.com/flashpoints/2019/12/11/congress-is-worried-about-an-iranian-threat-to-a-small-garrison-of-us-commandos-in-syria/> (11.03.2020).

¹⁶⁰ *The Guardian*, "US kills Iran General Qassem Suleimani in strike ordered by Trump", 3 Ocak 2020.

için müzakere süreçlerinin desteklenmesi olmak üzere üç temele dayandırmıştır. Suriye'nin bir numaralı silah tedarikçisi olan Rusya, bir taraftan en önemli bölgesel müttefikini korumak isterken diğer yandan radikal İslamcı grupların iktidarı elde etme olasılığı sebebiyle olası bir rejim değişikliğine de karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede Rusya, krizin ilk döneminde Baas yönetimine siyasi ve diplomatik destek vererek Libya'da olduğu gibi Batı menşeli herhangi bir uluslararası müdahaleyi engellemek istemiştir. Rusya'nın Tartus'taki donanma üssü, Hmeymim'deki hava üssü ve Suriye'nin bir numaralı silah tedarikçisi olması gibi çıkarlarını koruma arzusu, Suriye Krizi'ne müdahil olma şeklini tek başına açıklamada yetersizdir. Suudi Arabistan'ın Rusya'dan 13 Milyar Dolarlık silah alma ve Rusya'nın bölgesel çıkarlarını koruma teklifinin Rusya tarafından reddedilmesi, Rusya'nın bir numaralı önceliğinin egemen bir devletin iç işlerine müdahale edilmemesi ilkesinin korunması olduğunu göstermiştir.¹⁶¹ ABD liderliğinde Avrupa Birliği ve Körfez ülkelerinden oluşan koalisyonu karşı İran ve Çin ile Suriye sahasında ittifak oluşturan Rusya, 2015 yılından itibaren Suriye sahasına rejim lehine askeri müdahalede bulunmuş, siyasi bir çözüm için de Astana ve Soçi platformlarını devreye sokmuştur. Bu durum, sahadaki dengeleri Baas Rejimi lehine değiştirerek iktidar değişikliğini engellemiştir. Rusya'ya göre seküler Beşar Esad iktidarı, radikal dinci örgütlere karşı mücadele etmektedir ve Rejim'in bu örgütler karşısındaki yenilgisi bölgesel ve küresel istikrarı tehlikeye atacaktır. SSCB döneminde Afganistan'daki mücahitlere karşı ve SSCB'nin dağılmasının ardından Çeçen ayrılıkçılığına karşı mücadele veren Rusya, Beşar Esad'ın yenilmesi durumunda Suriye'de radikal Sünni bir yapının iktidarı ele geçirmesinden endişelenmektedir. Dolayısıyla bu durum, Rusya'nın 2015 yılında askeri olarak Suriye sahasında yer almasını tetikleyen en önemli unsur olarak öne çıkmıştır.¹⁶² Soğuk Savaş döneminde yakın müttefiklik ve stratejik işbirliği ilişkileri geliştiren SSCB ve Suriye, bu ilişkilerini SSCB'nin dağılmasından sonra da sürdürmüştür. Arap Baharı ile başlayan süreçte BMGK'nın Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturan 17 Mart 2012 tarihli 1973 sayılı kararı ve arkasından gelen NATO harekâtı, Rusya tarafından eleştirilmiş ve bu tecrübe Rusya'nın Suriye politikasının şekillenmesinde

¹⁶¹ Baczkó, Dorronsoro ve Quesnay, s. 178.

¹⁶² Samuel Charap, Elina Treyger ve Edward Geist, "Understanding Russia's Intervention in Syria", RAND, 2019, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html (15.03.2020).

belirleyici olmuştur. Libya müdahalesinin Rusya açısından en kaygı verici noktası, Batı müdahaleciliğinin güç kullanarak rejim değişikliklerini gerçekleştirmesinin uluslararası bir norma dönüşme ihtimalidir.¹⁶³ Rusya, Suriye ile ilgili BMGK’da görüşülen toplam 14¹⁶⁴ tasarıyı veto ederek Suriye’ye karşı herhangi bir uluslararası askeri müdahalenin önüne geçerken, Beşar Esad’ın görevini devretmesi, kınama ve yaptırım gibi tasarıları da engelleyerek Suriye hükümetine diplomatik ve siyasi destek sağlamıştır. Böylelikle Suriye yönetimini uluslararası alanda sistematik bir biçimde meşrulaştırmaya çalışmış ve BMGK’nın faaliyetlerini insani yardım ve arabuluculukla sınırlandırmaya çalışmıştır.

Rusya, hükümet karşıtı protestolarda orantısız güç kullanımına karşı olmakla beraber, bu grupların içinde terörist olarak addedilebilecek radikal İslamcı grupların bulunduğu iddiasıyla Suriye hükümetinin kendini savunma hakkına işaret etmiştir.¹⁶⁵ Bu kapsamda Rusya, krizin silahlı çatışmalara dönüşmesinden itibaren Suriye ordusuna askeri ve teknik desteğin yanı sıra silah yardımında bulunmuş, özellikle helikopter filosunu modernize etmiş ve olası bir uluslararası müdahaleye karşı hava savunma ve sahil koruma bataryalarını modernleştirmiş ve İsrail’in Suriye’ye gerçekleştirdiği bir hava saldırısında Suriye hava savunma sistemlerinin bir Rus uçağını düşürmesinin ardından¹⁶⁶ Ekim 2018’de S-300 hava savunma sistemlerini teslim ederek hem Suriye’nin caydırıcılığını hem de Rus birliklerinin güvenliğini arttırmıştır.¹⁶⁷

Rusya, krizin ilk aşamasında Suriye’ye verdiği desteğin yanı sıra, Beşar Esad’ın vadettiği reformları gerçekleştirmesini isterken, Muhalefet’in de Esad’ın diyalog çağrılarına cevap vermesi gerektiğini ileri sürmüştür. Müzakere sürecinin desteklenmesi kapsamında Kofi Annan Planı’na destek vermiş fakat Suriye hükümetinin ağır silahlarını şehir merkezlerinden çekmemesi üzerine Annan Planı

¹⁶³ Irina Zvyagelskaya, “Russian Policy in the Levant”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.15, Sayı.60, 2018, ss. 121-133.

¹⁶⁴ United Nations, “Security Council – Veto List”, <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> (15.03.2020).

¹⁶⁵ Sami Kiraz, “Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s.291-313.

¹⁶⁶ BBC, “Russia blames Israel after military plane shot down off Syria”, 18 Eylül 2018.

¹⁶⁷ Reuters, “Russia completes delivery of S-300 system to Syria”, 2 Ekim 2018.

ve arkasından atanan Ahdar İbrahimi'nin girişimleri sonuçsuz kalmıştır.¹⁶⁸ BM nezdindeki çözüm girişimlerinin Rusya ve Suriye açısından en önemli kazanımı, Beşar Esad yönetiminin Annan ve İbrahimi girişimleri ile resmi muhatap kabul edilmesi ve bu girişimlerim ardından toplanan Cenevre Konferansı'nda temsil edilmesi olurken, Muhalefet açısından ise bölünmüş ve merkezi yönetimden mahrum olan bir yapısının ortaya çıkması olmuştur. Rusya'nın Suriye hükümetine en kritik siyasi desteği, ABD'nin kimyasal silah kullanımı kırmızı çizgi ilan etmesinin ardından Suriye ordusunun Guta'da kimyasal silah kullandığına dair ortaya atılan iddiaların ardından gelmiştir. ABD Başkanı Obama'nın Suriye'ye yapılacak bir saldırı için Temsilciler Meclisi'nin onayını alma yolunu seçerek Suriye'ye dönük bir saldırıyı geri plana itmesi neticesinde Putin, kimyasal silahların BM gözetiminde teslim edilmesi için bir plan önermiştir. Bu plan doğrultusunda Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW- Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons) gözetiminde kimyasal silahların imha edilmesi düzenlenmiştir.¹⁶⁹ Bu anlaşmaları kesin olarak teyit etmek pek mümkün olmasa da Rusya, olası bir ABD müdahalesinin önünü alarak ABD'nin cezalandırıcı hava saldırıları ile yetinmesini sağlamıştır.

3.2.2.1. Rusya'nın Suriye'ye Askeri Müdahalesi

30 Eylül 2015 tarihinde Rusya'nın Suriye hükümeti lehine başlattığı askeri müdahale temel olarak "terörizme karşı savaş retoriği" etrafında şekillenmekle birlikte, bir dizi gelişme bu müdahalenin zamanlamasını belirlemiştir. Haziran 2014'te IŞİD'in Suriye ve Irak topraklarında geniş bir bölgeyi denetim altına almasıyla birlikte 2015 Temmuz'una kadar İncirlik Üssü'nü ABD liderliğinde oluşturulan uluslararası koalisyonun kullanımına açmayan Türkiye, 23 Temmuz 2015'te "Türkiye-ABD ve ABD Liderliğindeki Koalisyon Güçleri ile Birlikte Kapsamlı Ortak Harekât Planı" adlı mutabakatı imzalayarak İncirlik Üssü'nü kullanıma açmıştır. Bunun karşılığında ABD, Türkiye'nin uzun zamandır dile getirdiği Suriye'de güvenli bölgeler oluşturma isteğine Azez-Cerablus hattında

¹⁶⁸ Kofi Annan ve Ahdar İbrahimi planı için bkz: Raymond Hinnebusch ve I. William Zartmen, "UN Mediation in the Syrian Crisis: From Kofi Annan to Lakhdar Brahimi", Mart 2016, <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/03/IPI-Rpt-Syrian-Crisis2.pdf> (16.03.2020).

¹⁶⁹ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 180.

yeşil ışık yakmıştır.¹⁷⁰ Ankara'nın güvenli bölgeleri oluşturmak için BMGK dışındaki seçenekleri gündeme aldığı bu dönemde, sahadaki askeri gelişmeler de Suriye hükümetinin aleyhine gerçekleşmiş ve ordu ülkenin büyük kısmında denetimi kaybetmiştir. Rusya ise, bölgedeki radikal grupların Sünni-Şii çatışmalarını derinleştirmesinden, Hristiyan karşıtlığını güçlendirmesinden, etnik kimlikler üzerinden çatışmaların tırmanmasından ve bu durumun Ürdün ve Lübnan gibi bölge ülkelerinin yanı sıra, uluslararası terörizmin Rusya'nın özellikle Kafkasya ve Orta Asya'daki ulusal güvenliğini tehlikeye atmasından endişelenmiştir.

İŞİD ve El Kaide'nin artan etkinliği neticesinde uluslararası terörizme karşı savaş, Batılı devletlerin Suriye'de uçuşa yasak bölge oluşturma tasarıları, Türkiye'nin güvenli bölge planı ve Birleşik Türkmen Ordusu yapılandırma çalışmaları, ABD liderliğindeki koalisyonu İncirlik Üssünün açılması, BMGK dışında bir zeminde Suriye'ye Libya benzeri uluslararası müdahale gerçekleşmesi ihtimali ve Suriye ordusunun sahada kontrolü önemli ölçüde yitirmesi gibi nedenler Rusya'nın askeri müdahalesini tetiklemiş ve 30 Eylül 2015'te Rus hava kuvvetleri "Suriye'de devlet düzeninin ve bölgedeki istikrarın korunması" göreviyle konuşlanmıştır.¹⁷¹ Rusya'nın hava hareketlerine başlamasının hemen ertesinde 24 Kasım 2015'te Türk Hava Kuvvetleri, sınır ihlali gerekçesiyle Su-24 tipi bir Rus savaş uçağını düşürdü.¹⁷² Türkiye-Rusya ilişkileri, Suriye bağlamında ilk krizini bu olayla birlikte yaşamıştır. Rusya'nın devam eden askeri desteği neticesinde Suriye hükümeti 2016'nın Aralık ayında önce Halep şehrini muhaliflerden geri alarak savaşın gidişatını kendi lehine çevirmeyi başardı. Bu süreçte Türkiye, Rusya ve Muhalifler ile yaptığı temaslar neticesinde Halep şehrinde ateşkes sağlayarak sivil ve silahlı unsurların tahliyesi konusunda mutabakat sağlanmasında rol almıştır.¹⁷³ Devam eden süreçte Rusya, İran ve Suriye birlikleri bir taraftan Fırat'ın batısında İŞİD hakimiyetindeki toprakları geri alırken; Muhalefet kontrolündeki kuşatılmış

¹⁷⁰ Gencer Özcan, "Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye", Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül (drl.), Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.269-298.

¹⁷¹ Zvyagelskaya, ss. 121-133.

¹⁷² T24, "Türkiye, Suriye sınırında Rus uçağı düşürdü!", 24 Kasım 2015.

¹⁷³ Hürriyet, "Halep'te ateşkes sağlandı! Türkiye arabuluculuk yaptı", 13 Aralık 2016.

bölgeleri önce yoğun ateş altına alıp ardından İdlib'e tahliye ederek sahadaki kontrolü önemli oranda ele geçirmişlerdir. İdlib'deki durum ise bu süreçte dondurulmuş, Türkiye-Rusya-İran arasındaki Astana Süreci ve Türkiye-Rusya arasında gerçekleştirilen Soçi Mutabakatları ile taraflar sorunun nihai çözümünü ötelemişlerdir. Rusya açısından Astana Mutabakatı, savaşın bölgesel güçlerin savaşa müdahil olmasını engelleyerek savaşın yoğunluğunu düşürmek ve süresini kısaltmanın yanı sıra, insani krizleri önlemek, mültecilerin geri dönüşünü sağlamak ve Cenevre süreci ile birlikte Suriye sorununun çözümü için siyasi çözüm zemini oluşturmayı hedeflemiştir.

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ: İNGİLTERE-FRANSA-ALMANYA

Güçlü bir bölgesel aktör olma amacını gerçekleştirmek isteyen Avrupa Birliği, genelde ortak dışışleri ve güvenlik politikası oluşturmayı başarmakla birlikte, üye ülkelerin birbirleri ile farklılaşan ulusal çıkarları da bulunmaktadır. Özellikle Ortadoğu söz konusu olduğunda İngiltere, Almanya ve Fransa'nın kendine özgü politikalar benimsemesi ve ikili anlaşmaları tercih etmeleri sebebiyle Avrupa Birliği'nin Ortadoğu politikalarında işbirliği sağlamada pek başarılı olamadığı söylenebilir.¹⁷⁴ Temel olarak Beşar Esad karşıtı kampta yer alan AB, Suriye'de iktidarın el değiştirmesi için ABD, Türkiye ve Körfez ülkeleriyle beraber hareket etmektedir. Avrupa Birliği, bölgesel bir çatışma olmakla beraber küresel etkiler doğuran Suriye İç Savaşı'nı mülteci krizi, yabancı savaşçılar ve ailelerinin ülkelere geri dönüşü ve uluslararası terörizmin güçlenmesi gibi etkenler üzerinden değerlendirmektedir. Bu doğrultuda savaşın etkilerinden korunmak istemesinin yanı sıra bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını da korumak istemektedir. Bu bağlamda çatışmaların önlenmesi ve siyasi istikrarın sağlanması, enerji kaynaklarına sürdürülebilir ve güvenli erişim, hammadde kaynakları ve pazar arayışı, temel dış politika hedefleri olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan AB, bölgesel ve küresel etkinliğini arttırmak istemektedir.

Arap Baharı ile başlayan isyan sürecinde AB, siyasi reformların yapılmasını ve demokratik dönüşümlerin gerçekleştirilmesini destekleyerek barışçıl protestolara

¹⁷⁴ E. Sare Yılmaz ve Yücel Uğurlu, "Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt.12, Sayı.2, (2013), ss. 81-104.

karşı güç kullanılmaması konusunda uyarılarını dile getirmiştir. AB, 22 Mart 2011’de bir deklarasyonla Esad yönetimini şiddet kullanmaktan vazgeçmeye ve toplumun meşru taleplerini dikkate alarak siyasal diyalog ve reform sürecini başlatmaya davet etmiş; ardından uluslararası toplum ile birlikte BM’nin yaptırım kararları çerçevesinde Esad yönetimine silah ambargosu uygulanması, AB-Suriye İşbirliği Programı’nın askıya alınması ve Beşar Esad ve protestolarındaki şiddetten sorumlu yöneticilere karşı seyahat yasağı getirilmesi ve mal varlıklarının dondurulması, Suriye’den petrol ihracatına ambargo koyulması gibi yaptırımları ilk olarak Mayıs 2011 ve devamında genişletilen yaptırım kararlarıyla aşamalı olarak yürürlüğe koymuştur.¹⁷⁵ Diğer yandan özellikle İngiltere-Almanya ve Fransa arasında farklı ulusal çıkarlar ve hedefler nedeniyle bu ülkeler de birbirlerinden bağımsız politikalar izlemişlerdir. Özellikle Beşar Esad iktidarının demokratik bir yönetime devredilmesi konusunda fikir birliği olmakla beraber bunun nasıl yapılacağı konusunda uzlaşma sağlanamamıştır.

3.3.1. Siyasi Çözüm, Geçiş Süreci ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları

Almanya, Suriye’de bir askeri müdahaleye karşı çıkarken İngiltere ve Fransa askeri müdahale ile Beşar Esad’ın yönetimini devirme yolunu tercih etmişlerdir. Diğer yandan uluslararası toplum ve diğer AB ülkeleri ile ortak hareket eden Almanya, Suriye Muhalefeti’ne destek verirken, siyasi dönüşümün reformlarla desteklenerek gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda AB’nin yaptırım kararlarının ardından Almanya, Suriye’ye daha önceden verilmesi kararlaştırılan 163 milyon Euro’luk kalkınma yardımını iptal etmesinin yanı sıra bazı ekonomik yardımları sürdürmeye devam etmiş ve yaptırım kararlarının Suriye halkını değil, Suriye yönetimini hedef alması gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁶ AB ülkelerinin üzerinde uzlaşmış olduğu nokta ise Beşar Esad yönetiminin istifası ve AB’nin demokratik bir geçiş sürecine destek vermesi olmuştur. Bu çerçevede Suriye Ulusal Konseyi, meşru muhatap olarak kabul edilmiş fakat Muhalefet’e nihai zaferi sağlayacak destek vermekten de imtina edilmiştir.¹⁷⁷ ABD ve İsrail’in muhalefete

¹⁷⁵ Çiğdem Nas, “The EU’s Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.16, Sayı.62, (2019), ss. 45-64.

¹⁷⁶ İlhan Aras ve Altuğ Güner, “Almanya’nın Arap Baharı Politikası”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt.10, Sayı.1, (Ocak 2016), ss. 61-88.

¹⁷⁷ Nas, ss. 45-64.

verilecek askeri yardımının nihayetinde radikal gruplara ulaşması endişesini paylaşan AB, askeri destek vermekte çekimser kalarak faaliyetlerini acil yardım ve mülteci destek programları ile sınırlı tutmuştur.¹⁷⁸ Fransa ve İngiltere, açıkça Muhalefet'in yanında yer alırken; Almanya, Beşar Esad ile görüşmelerin sürdürülmesi ve Esad yönetiminin de içinde bulunduğu bir siyasi geçiş sürecini savunmaktaydı. BMGK'nın alacağı bir müdahale kararı çerçevesinde girişimlerde bulunan Fransa ve İngiltere ise uluslararası bir müdahale ile Suriye'de iktidar değişikliğini hedeflemişler fakat Çin ve Rusya'nın Libya benzeri bir müdahaleyi engellemesi neticesinde uluslararası çözüm girişimlerine desteklerini azaltmışlardır.¹⁷⁹ BMGK çerçevesinde bir askeri müdahalenin gerçekleşmemesi üzerine Fransa, Suriye'nin Dostları Grubu adı altında bir uluslararası platform oluşturma önerisini dile getirmiş ancak Türkiye, ABD ve Körfez Ülkeleri'nin katılımıyla oluşturulan bu platform aracılığı ile de desteklenen askeri müdahale gerçekleşmemiştir. Uluslararası bir askeri müdahale olasılığının Beşar Esad'ın Doğu Guta'da kimyasal silah kullanması iddiaları ile tekrar gündeme gelmesi neticesinde ise, İngiltere ve Fransa, ABD liderliğinde planlanan bombardımana katılmak istemiş fakat İngiltere parlamentosu ret kararı vermiş, ABD başkanı Obama'nın Temsilciler Meclisi'nde onay isteyeceğini açıklaması üzerine Fransa da harekât hazırlıklarına son vermiştir.¹⁸⁰

3.3.2. Terörizme Karşı Mücadele ve Yabancı Terörist Savaşçılar

Suriye Krizi boyunca Esad yönetimi ile temaslarını sürdüren Almanya, IŞİD ve benzeri terör örgütlerinin yükselişi neticesinde Beşar Esad dahil Suriye'deki tüm aktörlerle bir araya gelmesi gerektiğini dile getirerek¹⁸¹, Suriye istihbarat servisleri ile Avrupa istihbarat birimleri arasında görüşmelerin gerçekleştirilmesinde de öncü olarak Alman Dış İstihbarat Servisi'nin (*Bundesnachrichtendienst*, BND) Şam'da temsilcilik açacağını duyurdu.¹⁸² IŞİD karşıtı koalisyonu İngiltere ve Fransa ile birlikte destek veren Almanya, muharip görev üstlenmezken lojistik destek vereceğini açıkladı ve İncirlik üssüne keşif

¹⁷⁸ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 176-177.

¹⁷⁹ Nas, ss. 45-64.

¹⁸⁰ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 177-178.

¹⁸¹ *Avrupa Postası*, "Alman Federal İstihbarat Servisi'nden Şam'a gizli yolculuk", 29 Mayıs 2016.

¹⁸² *CNN Türk*, "Alman istihbaratından çok konuşulacak Esad adımı", 18 Aralık 2015.

uçakları ve askeri personelini konuşlandırdı.¹⁸³ Fransa ise Irak Bölgesel Kürt Yönetimine askeri malzeme desteğinin yanı sıra, özel birliklerini Erbil'e göndererek peşmerge güçlerine askeri eğitim, silah ve mühimmat desteğinde bulunarak ABD ile birlikte hava bombardımanlarına katılmıştır. ABD ile birlikte SDG/YPG güçlerine de askeri desteğini sürdüren Fransa, Suriye içinde Menbiç ve Kobani bölgelerinde askeri üsler bulundurmaktadır.¹⁸⁴ İngiltere'nin açıklanan desteği Irak sahasındaki mücadele ile sınırlı kalmıştır. IŞİD'in saha hakimiyetini sonlandırmak için SDG/YPG gibi yerel güçlerle yapılan ittifaklarla sürdürülen hibrit savaşların yanı sıra, İngiltere ve Fransa, Avrupalı yabancı "terörist" savaşçılara karşı da doğrudan hava saldırısı yaparak ya da bu kişilere karşı drone saldırıları düzenlenmesi ABD'ye istihbarat sağlayarak Avrupalı yabancı "terörist" savaşçıların geri dönüşlerini engellemek istemişlerdir.¹⁸⁵

Yüzlerce vatandaşı IŞİD saflarına katılan AB, yabancı "terörist" savaşçılar konusunda bir politika belirleyememiş ve bu kişilerin evlerine geri dönüşlerinin yaratacağı güvenlik tehditleri nedeniyle çekimser kalırken, SETAV'a göre 12.500 civarında olduğu tahmin edilen¹⁸⁶ IŞİD savaşçısının SDG/YPG denetimindeki hapisanelerde tutulmasının haricinde alternatif bir plan geliştirememiştir.¹⁸⁷ Konu, Türkiye'nin Barış Pınarı harekatında tekrar gündeme gelmiş, AB ülkeleri bu savaşçıların akıbeti meselesini de gündeme getirerek Türkiye'nin askeri operasyonuna karşı çıkmışlar, diğer taraftan da bu tutukluları Irak'a sevk etme planları yapmışlardır.¹⁸⁸ Diğer yandan Türkiye'nin PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olduğunu ileri sürdüğü YPG saflarına AB ülkelerinden de katılımlar olmuştur. Bu katılımların sayısı bilinmemekle birlikte 2015 yılında Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, AB, ABD ve Avustralya'dan yaklaşık 400 civarında

¹⁸³ Euronews, "IŞİD karşıtı koalisyon katılan Alman jetleri İncirlik'te", 10 Aralık 2015.

¹⁸⁴ Gazetevatan, "IŞİD'e karşı koalisyon cephesinde hangi ülke hangi görevde?", 03 Ekim 2014.

¹⁸⁵ Anthony Dworkin, "Europe's War on Terror", *European Council on Foreign Relations*, 23 Haziran 2017, https://www.ecfr.eu/article/essay_europes_war_on_terror (21.03.2020).

¹⁸⁶ Zafer Meşe, "DEAŞ'lı Teröristlerin Ülkelerine İadeleri ve Avrupalı Devletlerin Tutumu", SETAV, 13 Kasım 2019, <https://www.setav.org/deasli-teroristlerin-ulkelerine-iadeleri-ve-avrupali-devletlerin-tutumu/> (22.03.2020).

¹⁸⁷ 2015 yılında Soufan Group tarafından hazırlanan bir başka rapora göre 27.000 ile 31.000 arasında yabancı savaşçı Suriye ve Irak topraklarına geçmiştir. Bunlardan yaklaşık 16.000 kişi Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan, 5.000 civarında AB ülkelerinden ve 4.700 civarında eski Sovyet Bloğu ülkelerinden katılmışlardır. Detaylı bilgi için bkz: SOHR, "Foreign fighter numbers in Syria jump to 31,000", 9 Aralık 2015, <http://www.syriaahr.com/en/?p=39783> (22.03.2020).

¹⁸⁸ Dworkin, 2017.

savaşçısının ‘gönüllüler’ adı altında YPG saflarına katıldığını ileri sürmüş¹⁸⁹ ve bu kişilerin genellikle Marksist, Leninist, Anarşist ve Anarko-Sosyalist gruplardan olduğu değerlendirilmiştir.¹⁹⁰ Türkiye, bu gruptaki savaşçıların ileride Avrupa için de tehdit oluşturma potansiyeline işaret ederek bu konuda da önlem alınması gerektiğini çeşitli rapor ve toplantılarla AB’ye iletmıştır.

3.3.3. Mülteci ve Göç Sorunu

AB, 1990’lı yılların sonundan itibaren insan kaçakçılığını engellemek, düzensiz göçün önüne geçmek ve göçü kontrol altına almak için kaynak veya Türkiye gibi transit ülke konumunda bulunan ülkelerle işbirliği ve geri kabul uygulamaları çerçevesinde bir göç politikası belirlemiştir. Bugüne kadar toplam 17 ülke ile Geri Kabul Anlaşmaları imzalayan AB, 5 ülke ile de müzakerelere devam etmektedir. Kaynak ve transit ülkelere maliyet ve sorumluluk yükleyen bu anlaşmaların karşılığında ise AB, anlaşmaların uygulanması ve gerekli reformların gerçekleştirilmesi karşılığında bu ülkelere özel vize kolaylıkları veya muafiyeti sağlamaktadır.¹⁹¹ Türkiye üzerinden yasadışı transit geçişlerin önlenmesi bağlamında ilk adımlar 2003 yılında atılmış ve AB, Türkiye’ye Geri Kabul Anlaşması’nı önermiştir. Bu anlaşma ilk olarak 21 Haziran 2012’de paraflanarak, 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara’da imzalanmış ve vize muafiyeti ile ilgili diyalog süreci de başlatılmıştır.¹⁹² Anlaşma, Türkiye vatandaşlarını, Türkiye’nin Geri Kabul Anlaşması yapmış olduğu üçüncü ülke vatandaşlarını ve vatansızları kapsarken, diğer ülke vatandaşlarının geri kabulüne ise 1 Ekim 2017 tarihinde başlanmasını öngörmüştür. Fakat, IŞİD’in Suriye ve Irak sahasında etkinlik kazanmasıyla zirveye ulaşan Suriyeli mülteci sorununun, 2015 yılında Avrupa’ya bir milyon civarında mültecinin göç etmesine ve binlercesinin Akdeniz’de

¹⁸⁹ SOHR, “More than 400 fighters from Australia, America and Europe join YPG”, 11 Temmuz 2015, <http://www.syriahr.com/en/?p=19983> (22.03.2020).

¹⁹⁰ Bayram Ali Soner, Ömer Aslan ve Hakan Kıyıcı, “PKK’s Regional Franchise of Terror”, *UTGAM*, (Mart 2017), <http://madrid.be.mfa.gov.tr/Content/assets/consulate/images/localCache/1/f030f81b-e866-4e14-acd9-c256fc6265bf.pdf> (23.03.2020).

¹⁹¹ Mehmet Uğur Ekinci, “Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu”, *SETA Yayınları* 64, İstanbul, 2016.

¹⁹² Tülay Yıldırım Mat ve Selman Özdan, “AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması’nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt.24, Sayı.1, (Haziran 2018), ss. 36-49.

boğularak ölmesiyle trajediye dönüşmesi üzerine AB'nin önerisiyle Ortak Eylem Planı hazırlanmış ve 19 Kasım 2015 tarihinde Brüksel'de toplanan zirvede anlaşma sağlanmıştır. Böylelikle, Türkiye üçüncü ülke vatandaşları için Geri Kabul Anlaşması'nın yürürlüğe girme tarihini 1 Haziran 2016 olarak revize ederken, AB ise 3 Milyar Avroluk kaynak ve teknik destek sağlamayı taahhüt etmiştir. Türkiye-AB arasında vize muafiyetinin sağlanması takvimi anlaşmaya paralel bir şekilde öne çekilmiştir.¹⁹³

Anlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar geçecek olan süreçte göçün kontrol altına alınması için 17-18 Mart 2016 Türkiye ile AB arasında Brüksel'de yapılan üçüncü zirvede Türkiye, kendi toprakları üzerinden geçen bütün düzensiz göçmenleri geri almayı kabul etmiş ve varılan mutabakat çerçevesinde “Yunan adalarından 4 Nisan itibariyle alınacak her bir Suriyeli için, yine 4 Nisan'da başlamak üzere ülkemizde geçici koruma altındaki bir Suriyelinin AB ülkelerine yerleştirilmesi” olarak ifade edilen 1+1 formülünü hayata geçirmeyi kabul etmiştir.¹⁹⁴ Ege Denizi'ndeki düzensiz göçün ve insan kaçakçılığının önlemesini amaçlayan bu mutabakatta, bir önceki 3 Milyar Avroluk kaynağa ek ikinci bir 3 Milyar Avroluk kaynağın Türkiye'de Geçici Koruma altındaki Suriyelilere gerekli hizmetlerin sağlanması için 2018 sonuna kadar Türkiye'ye aktarılmasını ve Türkiye ile karşılıklı vize muafiyetinin 2016 Haziran sonunda sağlanması amacıyla Avrupa Konseyi'ne olumlu görüş bildirileceği ifade edilmiştir.¹⁹⁵ Geri Kabul Anlaşması, kısa sürede beklenen sonuçları sağlamış ve Türkiye üzerinden yasadışı geçişte yakalanan göçmen sayısı hızla artmıştır. 2014 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 58.576 iken; bu sayı 2019 yılında 454.662'ye yükselerek Ege ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya geçişlerde önemli bir düşüş gerçekleşmiştir.¹⁹⁶

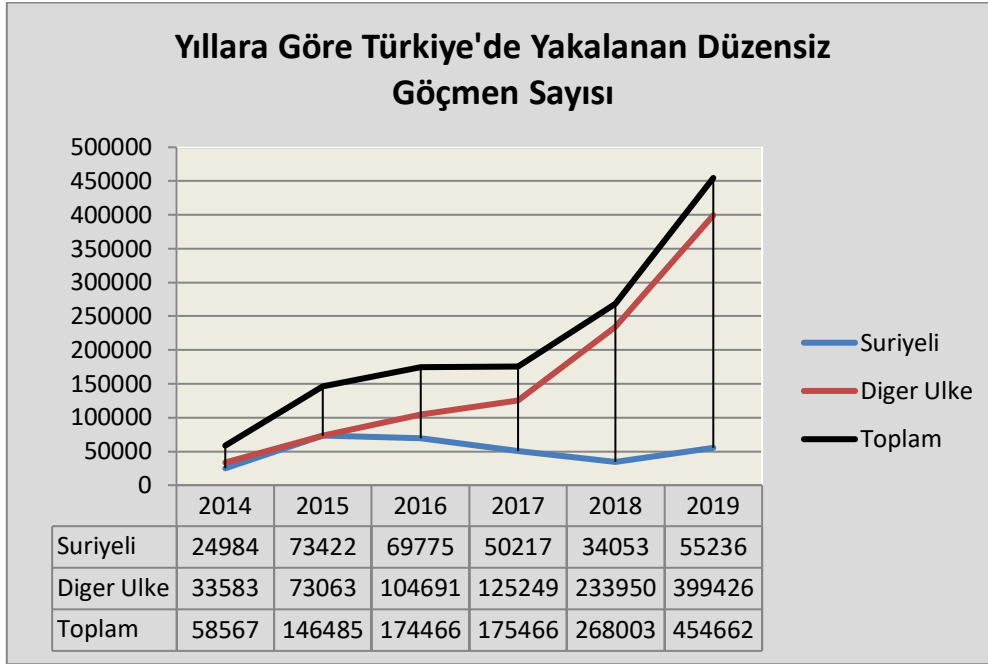
¹⁹³ Nas, ss. 45-64.

¹⁹⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Arasında 18 Mart'ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (01.04.2020).

¹⁹⁵ Ekinci, 2016.

¹⁹⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Düzensiz Göç”, 4 Mart 2020, <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (30.03.2020).

Grafik 1. Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

18 Mart Mutabakatı ile üzerinde anlaşılan 1+1 formülüne göre 2016-2019 yılları arasında Türkiye’den Avrupa ülkelerine yerleştirilen toplam Suriyeli göçmen sayısı 25.940 kişiye ulaşmıştır.¹⁹⁷ Mutabakatta belirlenen kotaya göre toplam 72 bin Suriyeli Avrupa ülkelerine yerleştirilecek, kotaya ulaşıldıktan sonra ise yeniden yerleştirme gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

AB’nin göçü kaynağında ve transit ülkeler üzerinde önleme politikası, ortaya çıkan ekonomik ve insani maliyeti kaynak ya da transit ülkeler üzerine yüklemektedir. Bu bağlamda bir taraftan Türkiye’deki göçmen sayısı hızla artarak geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2020 yılına gelindiğinde 3.589.289’ya yükselirken, toplam göçmen sayısı 5,9 milyona yükselerek toplam nüfusun %7’sine ulaşmıştır.¹⁹⁸ Türkiye, zaman zaman AB’nin vaat ettiği destek ve yükümlülüklerini gerçekleştirmediğini dile getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye sık sık vaat edilen 6 Milyar Euro’luk kaynağın aktarılmadığını dile getirirken; AB Komisyonu, Aralık 2019 itibariyle 2,7 Milyarlık ödemenin gerçekleştiğini, fonun tamamının ise 2025

¹⁹⁷ A.g.e., 2020.

¹⁹⁸ Migration Data Portal, “Total Number of International Migrants at mid-year 2019”, https://migrationdataportal.org/data?focus=profile&i=stock_abs_&t=2019&cm49=792 (30.03.2020).

yılı sonuna kadar sığınmacılara aktarılmasının tamamlanacağını bildirdi.¹⁹⁹ Ancak vize muafiyeti konusunda Türkiye'nin belirlenmiş olan 72 kriterden 6 tanesini tam olarak gerçekleştirmemiş olduğu gerekçesiyle bir ilerleme sağlanamadı. Bu kriterler; terörle mücadele mevzuatı, Europol Anlaşması, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu, AB üyeleri ile adli işbirliği, kişisel verilerin korunması ve Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması başlıkları altında yer almaktadır.²⁰⁰

Suriye İç Savaşı'nda 2020 Şubat ayında İldib'de tırmanan gerginlik ve bölgedeki Türk askerlerinin Suriye Arap Ordusu tarafından hedef alınmasının ardından Türkiye, NATO müttefikleri ve AB'den yardım talebinde bulunmuş, bölgedeki gerginliğin Türkiye sınırlarına doğru yeni bir göç dalgasını tetiklediğini duyurmuştur. Müttefiklerinden ve AB'den beklediği desteği alamayan Türkiye, göç konusunda AB ile yapılan işbirliği çerçevesinde AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmediği ve yeni bir göç dalgasını kaldıramayacak durumda olduğu gerekçesiyle Türkiye üzerinden geçişleri engellememe kararı almıştır.²⁰¹ Geline nokta, AB ile göç bağlamındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi, Geri Kabul Anlaşması'nın, son gelişmelerin ve insani durumun göz önünde bulundurularak revize edilmesi hem Türkiye hem de AB açısından zaruret haline gelmiştir. Öncelikle ortaya çıkan ekonomik ve insani maliyetin Türkiye ile bölüşülmesi ve Suriye'deki çatışmaların engellenmesi, bölgede sürdürülebilir barışın tesis edilmesi, Suriye'nin yeniden inşası ve mültecilerin ülkelerine geri dönüşlerinin temin edilmesi hem AB'nin hem de Türkiye'nin güvenlik ve istikrarı için önem arz etmektedir. AB ve Türkiye'nin Suriye sorunda yapacakları işbirliği ve ortaklaşa bir çözüm arayışı, bölgesel istikrarın yanı sıra Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği açısından da belirleyici olacaktır.

¹⁹⁹ *Euronews*, "AB: Türkiye'deki mülteciler için 6 milyar euronun tamamı tahsis edildi", 15 Aralık 2019.

²⁰⁰ *Anadolu Ajansı*, "AB ile vize serbestisi süreci hız kazanacak", 20 Eylül 2019.

²⁰¹ *Anadolu Ajansı*, "Göçmenler Avrupa yolunda: Türkiye kapıları neden açtı?", 4 Mart 2020.

3.4. BÖLGESEL AKTÖRLER

3.4.1. İran İslam Cumhuriyeti

Soğuk Savaş boyunca ABD liderliğindeki Batı İttifakı içinde yer alan İran, İslam Devrimi'nin ardından Humeyni'nin 'Ne Doğu ne de Batı sadece İslam Cumhuriyeti' mottosuyla ifade ettiği "bağılantısızlık" ilkesi çerçevesinde hareket etmiştir. Bu doğrultuda, Rejimi ve Devrimi korumak amacıyla statükoyu sürdürmeyi, bölgesel etkisini restore etmeyi ve İslam Devrimi'ni ihraç etmeyi hedeflemiştir.²⁰² 2001 sonrasında ortaya çıkan 11 Eylül saldırıları, Irak'ın İşgali, 2006 Hizbullah-İsrail Savaşı ve Arap Baharı gibi küresel ve bölgesel gelişmeler yeni tehditlerin yanı sıra İran'a bölgesel etkisini genişletmek açısından yeni fırsatlar sunmuştur. Bununla birlikte, ABD ve İsrail'in İran'a karşı uyguladığı sıkı uluslararası ve bölgesel izolasyon ve çevreleme politikaları, İran'ın savunma ve bölge politikalarında Suriye, Hizbullah ve Şii birliğinde öne çıkmaktadır. Diğer yandan stratejik olarak İsrail ve ABD kaynaklı tehditleri İran sınırlarının dışında karşılamayı hedefleyen "Direniş Ekseni Doktrini" belirleyici olmaktadır.²⁰³ Direniş Ekseni'nin Şii karakterine rağmen, Filistin'de İsrail'e karşı Sünni Hamas'a verilen destek, Katar ile yakın ikili ilişkiler ya da Suriye'de ve Mısır'da Müslüman Kardeşler ile yakınlaşma çabaları, Alevi ve Şii pratiklerinin Suriye'deki farklılıkları gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın dış politikasında Şii mezhepçilikten ziyade, *reelpolitik* ve ulusal çıkarların öne çıktığı ve İran'ın kendisini Şii bir devletten öte, bir "İslam Cumhuriyeti" olarak algıladığı söylenebilir.

11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali, Tahran'ın iki önemli bölgesel rakibi Taliban ve Saddam Hüseyin'i ortadan kaldırmış, Şiiler üzerindeki etkisini arttırmış, Ürdün Kralı II. Abdullah ise İran'ı bir *Şii Hilali* kurmaya çalışmakla eleştirmiştir. *Şii Hilali*, İran'dan başlayarak, Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Irak'ı içine almakta, Suriye ve Lübnan üzerinden Akdeniz'e ulaşmakta ve Körfez ülkelerindeki Şiiler üzerinden de Yemen'e kadar ilerleyerek

²⁰² Onur Okyar, "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.12, Sayı.45, (Bahar 2015), ss. 61-82.

²⁰³ Sanam Vakil, "Understanding Tehran's Long Game in the Levant", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.15, Sayı.60, (2018), ss. 105-120.

Sünni ülkeleri kuşatma altına almaktadır.²⁰⁴ Her ne kadar dönemin lideri Hamaney böyle bir *Şii Hilali* politikasının varlığını inkar ederek bunun *İslam Hilali* olduğunu ifade etmiş olsa da, Irak'ta Haşdi Şaabi, Yemen'de Husiler ve Lübnan'da Hizbullah gibi devlet dışı silahlı aktörlere İran'ın vermiş olduğu askeri ve ekonomik destek ABD ve İsrail'in yanı sıra bölgedeki Sünni devletleri de rahatsız etmektedir. 1979 İslam Devrimi'nden itibaren Suriye ile köklü bir jeopolitik ve stratejik ittifak kurmuş olan İran, Arap Baharı süreci ile Suriye'de başlayan toplumsal mobilizasyonu yabancı ABD ve İsrail'in komplosu ve fitne hareketi olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan İran; askeri, politik ve ekonomik olarak Esad Rejimi'nin yanında yer almıştır. İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Ali Şemhani, İran'ın neden Suriye'yi desteklediğini şu sözleriyle açıklamıştır:²⁰⁵

Suriye, siyonist rejimle mücadelede Direniş Cephesinin ileri hattında bulunuyor. İşgalci rejimle mücadelesinden vazgeçmeyen Filistin'in en önemli destekçisidir. Suriye, krizden önce sürekli olarak Amerika'nın ve gerici Arap rejimlerinin baskısı altındaydı ve onlar, Suriye'den Direniş hattından ayrılmasını, İran'a ve Direniş Cephesine yardım etmek yerine Hizbullah'ı dizginleme konusunda işbirliği yapmasını istiyorlardı. Bu istekler Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad tarafından onaylanmadı. O da Irak'la bize dayatılan 8 yıllık savaş sırasında Saddam'ı destekleyen Arap ülkelerinin aksine tıpkı merhum Hafız Esad gibi İran'ı destekledi. Suriye'yi ve Beşar Esad'i desteklemek, Batılı ülkelerle Arap ülkelerinin liderlerinin Suriye'yi Direniş Cephesinden ayırmak hedefiyle yaptığı baskılara karşı İran İslam Cumhuriyeti'nin Direniş Cephesini koruma stratejisidir.

Buna göre, İran asıl hedefin kendisi olduğunu düşünmekte ve Suriye'nin *Direniş Ekseni* içinde kalmasını ABD, İsrail ve Suudi Arabistan ittifakı ile savaşın kendi topraklarına taşınmasını önlemiş olmaktadır. Diğer yandan Suriye'deki Rejimin korunması İran için hem Filistinli gruplar hem de Lübnan Hizbullahı ile fiziki bağın korunması anlamına da gelmektedir.

²⁰⁴ İrem Bilgetürk, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", ANKASAM, Cilt.2, Sayı.2, (Aralık 2018), ss. 398-438.

²⁰⁵ *Yakın Doğu Haber*, "İran Suriye'yi neden destekliyor ve ne zamana kadar destekleyecek?", 26 Şubat 2017.

Suriye’de *status quo ante*’nin korunmasını ve Suriye’de rejim değişikliğinin önünü almak isteyen İran, Libya’da olduğu gibi Suriye’de de bir NATO müdahalesine karşı çıkmıştır. Esad yönetimine ilk başlarda Devrim Muhafızları’nın elit birliği olan Kudüs Gücü komutanları vasıtasıyla istihbarat paylaşımı yapmasının yanı sıra; mühimmat, silah, askeri danışmanlık ve teknik destek de vermiştir. Esad yönetiminin 2014 yılında saha hakimiyetini giderek kaybetmesi üzerine askeri desteğini arttıran İran, kendi ordu birlikleri olan Devrim Muhafızları askerlerini ve milis birliklerini Suriye’ye göndermeye başlamıştır. Iraklı Şii milislerin yanı sıra az sayıda Sünni ve Yezidi savaşçıları da içeren *Al Haşd eş Şabi* (Halk Seferberlik Güçleri) adlı İran destekli çatı örgütün savaşçıları ise Suriye sahasında 2012’den bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁰⁶ Bu çatı örgüt altındaki başlıca gruplar, *Liwa Abu Fadl al Abbas* (Ebu Fald Al Abbas Taburu), *Munazzama Badr* (Bedr Örgütü), *Kata’ib al-İmam Ali* (İmam Ali Taburu), *Kata’ib Sayyid al-Şuhada* (Şehit Seyyidler Taburu), *Aşa’ib Ahl al-Hakk* (Haklıların Birliği), *Harakat Hizbullah an-Nucaba* (Hizbullah’ın Asilleri Hareketi) ve *Kata’ib Hezbollah* (Hizbullah Taburu)’dur.²⁰⁷ İran destekli Lübnan Hizbullah’ı ise 2013 yılında savaşa Esad yönetimi saflarında belirgin olarak Kuneytra yakınlarındaki cephelere katılmış ve halen aktif biçimde savaşmaktadır. Çoğunluğu Afgan Hazaralardan oluşan Fatimuyyun ve Pakistanlı göçmenlerden oluşan Zeynebiyyun Taburları da İran’dan destekli olup 2013 yılından itibaren Suriye sahasında varlıklarını belirginleşmiştir.²⁰⁸ İran’ın sahadaki askeri varlığı; ABD, İsrail ve Suudi Arabistan tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmakta ve zaman zaman İsrail Hava Kuvvetleri, İran destekli milisleri hedef almaktadır. Öte taraftan ABD, Suriye’nin Doğu’sunda SDG/YPG, Güney’inde ise Tanaf çevresine konuşlandığı muhalifler vasıtasıyla İran’ın *Levant* ile fiziki irtibatını kesmek istemiş, son olarak Irak’ta ortaya çıkan gerginliklerin ardından, İran’ın bölgedeki askeri faaliyetlerinin

²⁰⁶ Paul Bucala, “Iran’s New Way of War in Syria”, *Institute for the Study of War*, (Şubat 2017), http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Iran%20New%20Way%20of%20War%20in%20Syria_FEB%202017.pdf (03.04.2020).

²⁰⁷ Stanford University, Center for International Security and Cooperation, “Mapping Militants Project”, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (03.04.2020).

²⁰⁸ Özgül Burcu Özdemir, Suriye-İran İlişkileri: Ortaklıktan Tek Taraflı Hakimiyete, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016. s. 357.

ve IŞİD ile mücadelesinin kilit ismi ve Devrim Muhafızları'nın Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'yi ve beraberindeki Haşdi Şabi lideri Abu Mehdi Al Muhandis'i 3 Ocak 2020'de Bağdat yakınlarında düzenlediği bir hava saldırısı ile öldürmüştür.²⁰⁹

İran'ın bölge politikalarının önemli bir ayağını oluşturan *sünni radikalizm* ile mücadele ve buradan gelebilecek saldırıların kaynağında önlenmesi doktrinleri, Suriye sahasında Esad'a verilen desteğin yanında Şii milisler vasıtası ile IŞİD ile mücadele olarak pratiğe yansımıştır. IŞİD ile mücadele kapsamında uluslararası koalisyonla destek verme konusunu İran'a nükleer faaliyetleri dolayısıyla uygulanan yaptırımların kaldırılması şartına bağlayan İran,²¹⁰ talebine olumlu yanıt almamakla birlikte bu mücadelesini Irak ve Suriye hükümetleri ile işbirliği içerisinde sürdürmüştür.²¹¹ İran açısından IŞİD'in Irak ve Suriye'deki varlığı, uluslararası koalisyon güçlerinin bu bölgelerde operasyon yürütmesine zemin hazırlamakta ve İran'ın Suriye'ye ikmal yollarının ve dolayısıyla Akdeniz ile bağının kopmasına sebep olmaktadır.²¹² Ayrıca İran'ın IŞİD'e karşı sürdürdüğü mücadele, Batı kamuoyunda İran'ın imajı açısından olumlu etki yaratmaktadır.

İran, Suriye'de Esad yönetiminin devamını ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunurken, Türkiye ile Suriye'de rekabet halindedir. Buna rağmen, Rusya ile beraber Astana Sürecinde yer almış ve özellikle ABD'nin SDG/YPG ile Fırat'ın Doğu'sundaki faaliyetleri konusunda Türkiye ile ortak görüşte olmuştur. ABD'nin faaliyetleri, hem İran hem de Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmış, İran ile Türkiye'yi yan yana getiren bir zemin oluşturmuştur.²¹³ Her ne kadar ABD'nin SDG/YPG ile ittifakını iki devlet de Suriye'de bir Kürt devleti kurulması çabası olarak değerlendirse de İran, Türkiye'nin SDG yönetimindeki Afrin ve Tel Abyad-Resülayn hattında gerçekleştirdiği Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatlarına, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini gerekçe göstererek karşı çıkmış ve Barış Pınarı Harekatı'nın başlamasının ardından Ankara ile Şam arasında

²⁰⁹ *Aljazeera*, "Iran's Qassem Soleimani killed in US air raid at Baghdad airport", 2 Ocak 2020.

²¹⁰ *Dünya Bülteni*, "İran, IŞİD ile mücadele için 1 şart koştu", 22 Ağustos 2014.

²¹¹ *Euronews*, "İran, Irak ve Suriye'den IŞİD ile mücadele sözü", 8 Nisan 2014.

²¹² Ergin Güneş, "Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.74, Sayı.1, (2019), ss. 57-88.

²¹³ Ghadir Golkarian, "Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci", *Academia*, https://www.academia.edu/34930498/sur%4%b0ye_kr%4%b0z%4%b0_ba%4%9elamında_astana_s%4%9crec%4%b0 (04.04.2020).

arabuluculuk önermiştir.²¹⁴ Suriye’de bu rekabet durumuna rağmen iki ülke, ekonomi ve enerji alanlarındaki işbirliğine gitmiştir. Diğer yandan, IŞİD ve PKK gibi terör örgütleri konusundaki ortak tehdit algılamaları, Astana Süreci içinde yer almaları Suriye sahasında da işbirliği imkanı yaratmaktadır. Bu işbirliği alanlarının İran açısından sınırlarını ise, Suriye’deki kazanımlarını korumak ve Levant’taki stratejik pozisyonunu korumak olarak sıralayabiliriz.

3.4.2. İsrail Devleti

Bağımsız devletler olarak ortaya çıkmalarından itibaren İsrail-Suriye ilişkileri çatışma ve çözümsüzlük üzerine kurulmuştur. İki devlet arasında yapılan tüm barış ve çözüm girişimleri sonuçsuz kalmış, Suriye’nin Hizbullah ve İran ile içinde bulunduğu stratejik ilişkiler ağı İsrail açısından bir numaralı güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Diğer yandan Suriye’nin elinde kimyasal silah bulundurması, Kuzey Kore ve İran ile giriştiği iddia edilen nükleer faaliyetler öteden beri İsrail tarafından tehdit olarak algılanmaktaydı. 11 Eylül sonrası ABD ile uluslararası alanda uygulama alanı bulan “önleyici müdahale doktrini” (*pre-emptive strike*) çerçevesinde İsrail, zaman zaman Suriye topraklarına saldırı düzenlemiş ve 2007 yılında Suriye’nin nükleer tesisleri olduğu öne sürülen *El Kibar* tesislerini Türkiye’nin hava sahasını kullanarak vurduğunu ise daha sonradan açıklamıştır.²¹⁵ Arap Baharı ile Suriye’deki toplumsal mobilizasyonun iç savaşa doğru evrilmesi ile birlikte Suriye’nin dağılmanın eşiğine gelmesi ve merkezi hükümetin zayıflayarak ülkedeki hakimiyetinin zayıflaması üzerine İsrail’in ilk stratejisi, gelişmeleri takip etmek ve bir dereceye kadar müdahale etmeden izlemek olmuştur. İsrail’in Savunma Bakanı Moshe Ya’alon, Eylül 2013’teki bir konuşmasında Suriye’deki gelişmeler karşısında İsrail’in çıkarları zarar görmediği müddetçe veya Hizbullah gibi örgütlere kimyasal silah sevkiyatı gibi İsrail’in güvenliğini tehdit eden durumlar ortaya çıkmadığı müddetçe aktif bir müdahaleden kaçınılacağını

²¹⁴ Sinan Baykent, “İran’ın “Barış Pınarı Harekâtı” tavrı: Ebedî dostluk yok, reel politik var!”, *Independent Türkçe*, 19 Ekim 2019, <https://www.independentturkish.com/node/82546/t%3%bcrkiyeden-sesler/iran%e2%80%99%4%b1n-%e2%80%9cbar%4%b1%5%9f-p%4%b1nar%4%b1-harek%3%a2t%4%b1%e2%80%9d-tavr%4%b1-ebed%3%ae-dostluk-yok-reel-politik> (05.04.2020).

²¹⁵ *Milliyet*, “İsrail’in Suriye’de bombaladığı yerde nükleer tesis varmış”, 20 Şubat 2010.

bildirmiştir. Yine 2015 yılında verdiği bir başka mülakatta Moshe Ya'alon, İran ya da Suriye'nin terörist grupları silahlandırması, kimyasal madde veya silah sevkiyatı ve İsrail'in egemenlik haklarının -özellikle Golan bölgesindeki egemenliğinin- herhangi bir şekilde ihlal edilmesi durumunda İsrail'in müdahale edeceğini açıklamıştır.²¹⁶

Suriye'de Baas Rejiminin düşmesi, İsrail açısından Suriye kaynaklı güvenlik sorunlarının çözülmesinin yanı sıra İran'a stratejik bir darbe vurarak Hizbullah ile lojistik ağının kesilmesi anlamına gelmekteydi. Fakat, Beşar Esad sonrası iktidarın Selefi İslamcı grupların eline geçme ihtimali ve böyle bir durumda İsrail'i yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya getirebileceği kaygısı İsrail'in iktidarda Esad'ın kaldığı fakat askeri açıdan zayıflatılmış bir Suriye tercihiine yöneltmiştir.²¹⁷ Bu doğrultuda İsrail'in Suriye'nin Güney'indeki silahlı muhalif gruplara silah, mühimmat, nakliye araçları, para ve tıbbi destekte bulunduğu iddiaları 2018 yılında özellikle Suriye Arap Ordusu'nun ülkenin güneybatısında operasyonlara başlamasının ardından gündeme gelmiş fakat İsrail bu iddiaları reddetmiştir.²¹⁸ Yine bu dönemde, Suriyeli muhalif gruplardan Liva Fursan el-Colan lideri Muaz Nassar, Elviye Seyf eş-Şam lideri Ahmed Nahhas, Ceyş el-Ebabil lideri Alâ el-Halâki ve Liva Fursan el-Colan liderlerinden Ebu Ratib Nassar'ın 22 Temmuz 2018 sabahı Suriye'den kaçarak İsrail ordusuna sığındığı iddiaları basına yansıdı.²¹⁹ Silahlı muhalefete verilen İsrail desteği stratejik işbirliğinden ziyade daha çok taktik bir işbirliği seviyesinde kalmıştır. Ayrıca İsrail ile açıktan yürütülecek bir işbirliği, Suriye Muhalefetinin Suriye'de ve Arap dünyasındaki meşruiyetini ve algısını da zedeleyeceğinden Muhalifler, İsrail ile ilişkilerini gizlilik içinde sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle İsrail'in bir taraftan İran'ın askeri varlığının İsrail sınırına yakın bölgelerde yayılmasını engellemek, diğer taraftan

²¹⁶ Udi Dekel, Nir Boms ve Ofir Winter, "Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel", *Tel Aviv University: Institute for National Security Studies*, Memorandum No.156, (Ağustos 2016), <https://www.inss.org.il/publication/syrias-new-map-and-new-actors-challenges-and-opportunities-for-israel/> (07.04.2020).

²¹⁷ Hamza Yavuz, "Suriye-İsrail İlişkileri: Çatışma ve Çözumsuzlük Üzerine İnşa Edilen Bir Tarih", M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s. 384.

²¹⁸ Elisabeth Tsurkov, "Inside Israel's Secret Program to Back Syrian Rebels", *Foreign Policy*, 6 Eylül 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria/> (07.04.2020).

²¹⁹ *Akşam*, "İşgalci İsrail'in 7 terör grubuna silahın yanında maddi ve tıbbi destek verdiği ortaya çıktı", 25 Aralık 2018.

1967 Savaşı'nda işgal ile ele geçirdiği Golan üzerindeki hakimiyetini korumayı hedeflediği söylenebilir.

2016 yılında Golan Tepelerinde gerçekleştirdiği kabine toplantısında İsrail'in Golan'ı Suriye'ye iade etmeyeceğini bildiren Başbakan Netanyahu, uluslararası toplumdan da Golan'ı İsrail toprağı olarak tanımasını talep etmiştir.²²⁰ Nihayetinde, ABD Başkanı Donald Trump, 25 Mart 2019 tarihinde 'İran, Hizbullah ve desteklediği terörist grupların Suriye'nin güneyindeki saldırgan tavırları ve Golan Tepelerini İsrail'e saldırmak amacıyla bir üsse çevirmeye çalışması, İsrail'in Suriye kaynaklı ve bölgesel diğer tehditler nedeniyle kendini savunma hakkı' olması sebebiyle ABD'nin Golan'ı İsrail toprağı olarak tanıdığını ilan etmiştir.²²¹

İran'ın Suriye'deki askeri faaliyetlerinin sınırlandırılması ya da engellenmesi için ise İsrail'in iki yaklaşımı olmuştur. Birincisi, İran ve İran destekli silahlı grupları doğrudan hedef alarak etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. 2007'de gerçekleştirdiği hava saldırısından sonra İsrail'in Suriye'ye yönelik saldırılarına ilişkin iddialar 2013 yılının Ocak ayında gündeme geldi. Hizbullah'a teslim edilmek üzere sofistike uçaksavar silahları taşıdığı ileri sürülen bir konvoyun Şam yakınlarında İsrail tarafından vurulduğu iddia edildi.²²² Devam eden süreçte İsrail, kendisine tehdit olarak gördüğü İran destekli Şii milisleri, Hizbullah'ı ve zaman zaman Baas Rejimine ait savunma tesislerini hava saldırıları ile hedef almıştır. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na Esad lehine müdahil olması neticesinde ise İsrail Başbakanı Netanyahu, İran'ın Suriye'deki askeri faaliyetlerinin engellenmesi, Rusya ile ilişkilerinin zarar görmemesi, Rusya'nın gelişmiş silah sistemlerini Suriye'ye tesliminin ve dolayısıyla Hizbullah'a ulaşmasının engellenmesi, Golan'ın İsrail'e karşı hareket üssü haline dönüşmesinin engellenmesi ve Suriye topraklarında hava hareketlerini sürdürebilme kabiliyetinin devamlılığının sağlanması gibi amaçlarla Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir.²²³ Bu amaçlara ulaşmak için zaman

²²⁰ *The New York Times*, "Israel Will Never Give Golan Heights to Syria, Netanyahu Vows", 17 Nisan 2016.

²²¹ US Embassy in Israel, "Proclamation on Recognizing the Golan Heights as Part of the State of Israel", 25 Mart 2019, <https://il.usembassy.gov/proclamation-on-recognizing-the-golan-heights-as-part-of-the-state-of-israel/> (07.04.2020).

²²² *The New York Times*, "Israeli Airstrike in Syria Targets Arms Convoy", U.S. Says, 30 Haziran 2013.

²²³ *Reuters*, "Netanyahu meets Putin to discuss concerns over Russian activity in Syria", 23 Eylül 2015.

içinde İsrail, ABD'nin de katılımıyla üçlü zirveler düzenleyerek diplomatik ve siyasi çabalarını sürdürmüştür. Bu zirvelerden sonuncusu, 25 Haziran 2019 tarihinde Kudüs'te düzenlenmiş ve önceki zirvelerde alınan kararlar teyit edilerek, savaş sona erdiğinde Suriye'de İran dahil yabancı ülkelerin güçlerinin bulunmayacağı, İran ve Şii milislerin Golan sınırının 80-100 km uzağında tutulmasının sağlanacağı ve kara ve hava yoluyla silah kaçırılmasının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı gibi konularda mutabık kalınmıştır.²²⁴ İran'ın bölgesel ve küresel güvenliğe başlıca tehdit olarak gösterilmesine karşı olan Moskova, yine de İsrail'in güvenlik taleplerini karşılamak ve Suriye'de hava operasyonu sürdürme kabiliyetini engellememeyi fakat Rusya'nın caydırıcılığını arttırmayı tercih etmiştir.²²⁵

İsrail'in Suriye politikasının önemli bir kısmı, ABD ile işbirliğine ve ABD'nin bölgedeki askeri varlığına dayanmaktaydı. Ayrıca ABD'nin izni ile Irak hava sahasında da Hizbullah ve İran destekli milislerin bulunduğu hedeflere saldırı gerçekleştirebiliyordu. Irak Kürtleri ile uzun bir süreden beri ilişkisi olan İsrail, ABD'nin de varlığı sayesinde PYD/YPG ile Suriye'de işbirliği zemini bulmuş ve Türkiye'nin, SDG/YPG kontrolündeki bölgelerdeki operasyonlarını eleştirerek bunların IŞİD'e karşı verilen savaşı olumsuz etkileyeceğini ve ABD'nin Kürtler üzerindeki etkisini kaybetmesinin İran'ın Akdeniz'e uzanması önündeki engelleri kaldıracağını ileri sürmüştür.²²⁶ 2018 yılında ABD Başkanı Trump'ın Suriye'den askerlerini çekeceğini açıklaması, İsrailli yöneticiler tarafından eleştirilmiştir.²²⁷ Türkiye'nin Barış Pınarı Hareketi ile Tel Abyad- Rasûlayn hattında operasyona başlamasının ardından Dışişleri Bakan Yardımcısı Tzipi Hotovely, İsrail'in Kürtlerle tarihi bağları ve ortak çıkarları olduğunu söyleyerek, Türkiye'nin hareketına ve bölgede İran etkisinin yayılmasına engel olmak amacıyla ABD

²²⁴ *Al Monitor*, "Suriye'deki İran varlığına karşı İsrail-Rusya-ABD Mutabakatı", 26 Haziran 2019.

²²⁵ 17 Eylül 2018'de 20 Rus askeri keşif uçağı, Suriye savunmasının İsrail savaş uçaklarına karşı fırlattığı S-200 füzeleri tarafından düşürülmüş, Rusya bu olaydan İsrail'i sorumlu tutmuş ve devamında S-300 Hava Savunma Sistemlerini Suriye'ye yerleştirmiştir. Sistem aktive edilmiş olmasına rağmen, Rusya sistemin kontrolünü elinde tutmuş ve İsrail'e karşı kullanmamıştır.

²²⁶ Gallia Lindenstrauss ve Eldad Shavit, "Ankara Raises the Stakes: The Operation in Afrin and the Risk of a Clash with US Forces", *Tel Aviv University: Institute for National Security Studies*, No.1025, 21 Şubat 2018, <https://www.inss.org.il/publication/ankara-raisesthe-stakes-operation-afrin-risk-clash-us-forces/> (10.04.2020).

²²⁷ Hüseyin Pusat Kıldış, "ABD'nin Suriye'den Çekilmesinin İsrail'e Yansımaları", *ANKASAM*, 11 Şubat 2019, <https://ankasam.org/abd-nin-suriyeden-cekilmesinin-israile-yansimalari/> (11.04.2020).

nezdinde girişimlerde bulunulduğunu ve Kürtlerin diplomatik ve insani yardım taleplerine İsrail'in çeşitli yollarla cevap verdiğini açıklamıştır.²²⁸

Etnik ve dini azınlıklar ile ilişkilerin temini, İsrail'in hem Suriye hem de bölge politikasında önemli yer tutmuştur. Bu doğrultuda İsrail, Kürtlerin yanı sıra Dürziler ile de geçmişten beri tesis ettiği ilişkilerini kullanmıştır. Eylül 2014'te Dürzi liderler ile bir buluşma gerçekleştiren İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı General Amir Eshel, İsrail'in Dürziler ile ittifakının İsrail sınırlarında sona ermediğini belirtmiştir. İsrailli Dürzilerin Suriye'de kendi başına harekete geçmesini engellemek istemiş, diğer yandan kendisi de Dürzi olan İsrail Bölgesel İşbirliği Bakan Yardımcısı Ayoub Kara İsrail'in IŞİD'in herhangi bir saldırısı karşısında Dürzileri korumak için hiçbir şeyden kaçınmayacağını açıklayarak Şam ile Dürziler arasında olası bir işbirliğinin önüne geçmek istemiştir.²²⁹

3.4.3. Arap Birliği: Katar Devleti Ve Suudi Arabistan Krallığı

3.4.3.1. Arap Birliği'nin Suriye Planı

Suriye'deki olaylar karşısında ortak bir tutum sergilemekte genel olarak başarılı olamayan Arap Devletleri, Amr Musa'nın Genel Sekreterliği Nebil Arabi'ye devretmesinden sonra ve Katar'ın dönem başkanlığında ilk dikkate değer girişimini 28 Ağustos 2011 tarihinde Kahire'de toplanan Arap Birliği toplantısında gerçekleştirmiştir. Buna göre, Suriye hükümetinden sivillere yönelik her türlü şiddetin sona erdirilmesi, askerlerin şehir merkezlerinden çekilmesi, kayba uğrayanlara tazminat ödenmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması, anayasal reformların yapılması ve Muhalefet ile diyalogun başlaması talep edilmiştir. 16 Ekim 2011 Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında ise beklentilerin aksine Suriye'nin üyeliği askıya alınmamış fakat yönetim ile muhalifler arasında Arap Birliği gözetiminde 15 gün içinde ulusal diyalogun başlatılması talep edilmiş ve Katar Başkanlığında (Mısır, Sudan, Umman ve Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil Arabi'nin katılımıyla) süreci yönetecek bir komite kurulması kararlaştırılmıştır. Arap Birliği Planı, Suriye tarafından 30 Ekim'de Katar'da yapılan toplantıda kabul

²²⁸ Reuters, "Israel aiding Syria's Kurds, advocating for them with U.S.: official", 6 Kasım 2019.

²²⁹ Dekel, Boms ve Winter, 2016.

edilmiş fakat Suriye, yaptırımların uygulanmaması ve muhaliflerin silahlandırılmasının sonlandırılması çekincelerinin yanı sıra Arap Birliği'nin Suriye'ye gözlemci gönderme planının ulusal egemenliğe aykırı olduğunu ileri sürmüş, muhalifler ise yönetimi zaman kazanmaya çalışmak ile suçlamıştır.²³⁰ Arap Birliği'nin 12 Kasım'daki Kahire toplantısında ekonomik yaptırımlar gündeme gelmiş, Suriye'nin üyeliği 16 Kasım'dan itibaren askıya alınmış ve üye ülkelerden Şam'daki büyükelçilerini çekmeleri istenmiştir. Arap Birliği'ndeki görüş ayrılıkları da Lübnan ve Yemen'in ret oyu kullanması ve Irak'ın çekimser kalmasıyla ortaya çıkmaya başlamış ve ardından Irak, Cezayir, Lübnan ve Ürdün Suriye'ye dönük yaptırımların halka zarar vereceği gerekçesi ile yaptırım kararlarına katılmayacaklarını açıklamıştır. Nebil Arabi'nin mekik diplomasisi ve Irak'ın arabuluculuğunda devam eden bir aylık sürenin ardından Suriye; İran ve Rusya'nın da telkinleriyle, 19 Aralık 2011 tarihinde Kahire toplantısında Arap Birliği'nin hazırladığı protokolü imzalamış ve Arap Birliği'nin gözlemci heyetinin gönderilmesini kabul etmiştir.²³¹

Heyetin göreve başlamasının ardından heyet başkanı Sudanlı General Mustafa El Debi, tankların şehirlerden çekildiğine ve 3.500 tutuklunun serbest bırakıldığına dair açıklamalar yapmıştır. Bunun yanında, El Debi'nin uluslararası ajanslardaki haberlerin aksine Humus'ta silahlı militanlar görüldüğü fakat kaygı verici gelişmeler yaşanmadığı yönündeki açıklamaları, heyete dönük objektif olmama eleştirilerini arttırmıştır. Heyet üyesi Enver Malik'e rüşvet verdiği iddia edilen Katar, heyetin çerçevesinin dışına çıktığını ve hatalar yaptığını ileri sürmüş, ABD ise gözlemcilerin süresiz olarak Suriye'de kalamayacağını ifade etmiştir.²³² Suudi Arabistan'ın 22 Ocak'ta gözlemci misyonuna finansal desteğini ve heyetteki üyelerini geri çekeceğini açıklamasının ardından 28 Ocak'ta Arap Birliği, gözlemcilerin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulduğunu açıklamıştır.²³³ Suriye'de reform ve diyalog çabalarından vazgeçen Arap Birliği, Suriye'de rejim değişikliği içeren barış planını BMGK'da görüşülmek üzere, "Yemen Modeli"ne benzer biçimde Beşar Esad'ın yetkilerini yardımcısına devretmesini, ulusal

²³⁰ Müjge Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", *Seta Analiz*, Sayı. 51, (Mart 2012).

²³¹ Dursuoğlu ve Eren, s. 154-205.

²³² Taştekin, s. 131-133.

²³³ *BBC Türkçe*, "Arap Birliği gözlem faaliyetlerini askıya aldı", 28 Ocak 2012.

mutabakat hükümetinin kurulmasını ve serbest seçimlerin yapılmasını öngören planın taslak metnini Batı'nın da desteğini alarak hazırlamış ve 4 Şubat 2012'deki oylamada Rusya ve Çin tarafından uluslararası hukuka aykırılık gerekçesiyle veto edilmiştir.²³⁴

Bu süreç boyunca özellikle Suudi Arabistan ve Katar öne çıkmakta, iki devletin Suriye'de rejim değişikliğinin gerçekleştirilmesi için muhalif gruplara silah ve finans desteğinde bulundukları iddiaları gündeme gelmiştir. Çatışma uluslararası boyut kazanırken, Körfez ülkeleri de vekil savaşçı gruplar ile soruna müdahil olmuştur. Bir yandan Körfez'in liderliğini üstlenen Suudi Arabistan ile İran arasındaki Vehabbi-Şii rekabeti artarken, diğer yandan Katar, hem Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile beraber Suudilerin terörist örgüt kabul ettiği Müslüman Kardeşler ile Suriye sahasına angaje olmuş hem de İran ile ilişkilerini geliştirerek Körfez'de Suudilere karşı denge oluşturmak istemiştir. Suudi Arabistan ve Katar, Suriye muhalefeti üzerinde etki alanını genişletmeye çalışmış, zamanla farklı muhalefeti temsil eden farklı çatı örgütleri oluşturmaya çalışmışlardır. Katar ve Suudi rekabeti, muhalifler arasında da çekişmelere yol açmıştır. Bu durum, bir yandan Suriye'deki güvenilirliklerinin kaybedilmesine sebep olurken ve diğer yandan birleşik bir muhalefetin ortaya çıkmasının önündeki engellerden birini oluşturmuştur. İlerleyen süreçte Suudi Arabistan, Mısır ve BAE, işi Katar'ın terörizme destek vermesine kadar vardırırmış ve 2017 yılında bölgesel rekabet Körfez'de yeni bir krize yol açmıştır. Yine Körfez'in bu iki ülkesi Suriye Krizi boyunca insani yardımlar ve kontrollerindeki El Cezire (Katar) ve Al Arabiya (Suudi Arabistan) gibi yumuşak güç unsurlarını da devreye sokmuşlardır.

3.4.3.2. Katar Devleti

Libya ve Mısır'da olduğu gibi Suriye'de de ayaklanmaları destekleyen Katar, muhaliflere siyasi destek vermenin yanı sıra, silah ve maddi destekte de bulunmuştur. Müslüman Kardeşler'e önemli oranda destek veren Katar, İhvan'ın "ruhani lider"i ve Müslüman Alimler Birliği Başkanı Yusuf Karadavi'ye vatandaşlık vermiştir. Karadavi, Suriye'de gösterilerin başlamasının ardından Katar'daki Ömer bin Hattab Camii'nde verdiği Cuma hutbelerinde Suriye halkına

²³⁴ Küçükkeleş, 2012.

devrime destek olmaları çağrısında bulunmuş, fakat Bahreyn'deki devrimi onaylamamıştır. Bunun nedeni olarak da Bahreyn'deki devrimin mezhepsel ayrımcılığı hedeflediğini göstermiş, Sünniler ile Şiiler aynı hedefte birleştikleri takdirde destek verebileceklerini ifade etmiştir.²³⁵ Karadavi'nin bu sözleri Katar'ın da yaklaşımını özetlemektedir.

Katar, Suriye'deki silahlı gruplara finansal destek, mühimmat ve silah yardımına el altından ilk başlayan ülkeler arasındadır. 2011 yılında oluşturulan *Harakat Ahrar Al Şam Al İslamiyya*, Katar ile bağlantılı olduğu iddia edilen Kuveyt'te yerleşik Şeyh Haccac Al Acemi gibi Körfez'in selefi finansörleri tarafından desteklenmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise Katar'ın bu grubu açıktan destekleyerek para ve silah yardımında bulunduğu öne sürülmüştür. Yine *Liva al Tevhid* adlı grup Fransa, Türkiye ve Katar tarafından 2012 yılından itibaren silah ve para yardımı aldığı iddia edilmiştir.. 2013 yılında kurulduğunda Suudi Arabistan tarafından finanse edilen *Ceyş al- İslam* 2016 yılına gelindiğinde ise Türkiye ve Katar tarafından destelendiği ileri sürülmüştür.. Yine 2011 yılında kurulan *Sukur al Şam*'ın Katar ve Suudi Arabistan tarafından desteklendiğine ilişkin iddialar bulunmaktadır.²³⁶ Sahadaki silahlı gruplara verilen doğrudan destek, temel olarak silahlı muhalefetin yapılandırılması ve Suriye'nin geleceğinde ve Muhalefet'in askeri yapılanmasında etki kapasitesinin artırılması gibi amaçlar gütmüştür.

Katar, Muhalefet'in birleştirilmesi ve çatı örgüt oluşturulması için etkin çaba göstermiş, Türkiye ile birlikte özellikle İhvan bağlantılı muhaliflerin bu örgütlerde önemli pozisyonlarda yer almalarını destekleyerek Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olmak istemiştir. Bunun yanında, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) adlı muhaliflerin çatı örgütü içerisinde İhvan'a yakınlığı ile bilinen Burhan Galyun'u desteklemiştir. Ancak SUK'un Suriye'deki ayaklanma ve koordinasyon eksikliği nedeniyle Galyun, 2012 Mayıs'ında istifa etmiştir. Muhalefet'in yeniden yapılandırılması adına 11 Kasım 2012'de Doha, SUK ve diğer örgütler arasında Suriye Muhalif ve Devrimci Güçlerinin Ulusal Koalisyonu oluşturulmuş, Katar ve İhvan'a yakın Mustafa Sabah, Genel Sekreter seçilmiştir. Koalisyon tarafından doğrudan rakip olarak algılanan ve teknokratlardan oluşan bir Geçici Hükümet ise

²³⁵ Dursuoğlu ve Eren, s. 149-151.

²³⁶Stanford University, "Mapping Militant Organisations Project", <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (12.04.2020).

18 Mart 2013'te kurulmuş ve başına Katar ve İhvan destekli Hasan Hito getirilmiştir. Koalisyon'un başkanlığına da Suudi Arabistan destekli Ahmed Esi Cerba seçilmiştir. Yukarıda adı geçen önemli askeri güce sahip Katar ve Türkiye destekli silahlı gruplardan çoğu, 2013 yılı sonuna gelindiğinde Koalisyon'u tanımayı reddetmiştir.²³⁷

Katar'ın İhvan destekli politikaları kısa zamanda Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE'nin tepkisini çekmiş, ilk kriz Ocak 2014'te Körfez İşbirliği Konseyi'nde (KİK) Katar'ın bölgedeki politikalarının 2013'te imzalanan Riyad Anlaşması şartlarına uymadığı gerekçesiyle ortaya çıkmıştır.²³⁸ Katar'ın Arap Baharı ile bölgedeki demokrasi ve özgürlük isyanlarına destek olması ve İhvan ile sıkı ilişkileri, Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE'nin terörizmi desteklediği suçlamasıyla Katar'dan elçilerini geri çekmesine neden olmuş, 8 ay süren bir çabanın ardından elçilerin geri dönmesiyle kriz aşılmıştır.²³⁹ İkinci bir kriz, Katar'ın devlet haber ajansı QNA'da Emir Şeyh Tamim Bin Hamid es-Sani'nin askeri okul mezuniyet töreninde yaptığı bir konuşmada İran ve Körfez ülkeleri arasındaki gerilimi eleştirmesi, Hizbullah ve Hamas'a karşı anlayış gösterilmesi gerektiğini ve ABD Başkanı Trump'ın makamında uzun süre kalamayacağını söylemesi üzerine 2017 Haziran'ında patlak vermiştir.²⁴⁰ Riyad, Katar'ı Ortadoğu'da terörizme destek vermekle, Suriye'de Nusra ve IŞİD terör örgütlerini desteklemekle suçlamış, bunun üzerine müttefikleri ile beraber Katar'a kara, deniz ve hava ablukası uygulamış ve Katar'dan diplomatik temsilciliklerini çekmiştir. Katar'dan İran ile ilişkilerini sonlandırması, *El Cezire* kanalının kapatması, Türkiye'deki El Rayyan askeri üssünü kapatması, terörist örgütlere verdiği desteği sonlandırması, Müslüman Kardeşler, Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin

²³⁷ Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 159-163.

²³⁸ Anlaşmaya göre üye ülkeler, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, herhangi bir ülkenin güvenliğini ve istikrarını tehdit eden kişi ve örgütlere doğrudan ya da dolaylı siyasi, ekonomik veya medya desteği vermemeyi taahhüt ederler. Diğer yandan, Temmuz 2013'te Mısır'da General Sisi bir darbe gerçekleştirmiş, iktidarı İhvan destekli Mursi'den almıştır. Suudi Arabistan General Sisi'yi desteklerken, Katar ve Türkiye darbeyi onaylamamış ve Mursi'yi desteklemeye devam etmiştir.

²³⁹ Islam Halid Hassan, "GCC's 2014 Crisis: Causes, Issues and Solutions", *Aljazeera Center for Studies*, 3 Ocak 2015, <https://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2015/03/201533172623652531.html> (13.04.2020).

²⁴⁰ *BBC Türkçe*, "6 Soruda Katar Krizi", 6 Haziran 2017.

Doha'daki bürolarını kapatması ve Suriye sahasında Nusra ve Faylak al-Rahman²⁴¹ gibi örgütlere desteğini sonlandırması gibi taleplerde bulunmuştur.²⁴²

Görüldüğü üzere Körfez ülkeleri arasındaki sorunlar ve krizler, Suriye politikalarına da yansımış ve birbirine rakip gruplar desteklenmiştir. Bu durum, Suriye'yi vekiller aracılığı ile yürütülen uluslararası rekabetin çatışma sahası haline getirmiştir. Bu dönemde Körfez ülkeleri, Suriye'deki silahlı muhalefete verdikleri desteği önemli oranda sonlandırmış, hatta bazı iddialara göre Suudi Arabistan, ABD ve müttefikleri ile birlikte SDG/YPG'yi desteklemeye başlamıştır. Katar, Körfez ülkelerinin Esad rejimini silahlı isyana destek yoluyla devirme hedeflerinden vazgeçmesine rağmen, kendi desteğini sürdürmeye devam eden tek Körfez ülkesi olmuştur.

Katar'ın bölge politikalarında yumuşak güç unsuru olarak öne çıkan insani yardım kurumları ve *El Cezire* adlı medya kuruluşu, Suriye'ye yönelik politikasında da yer tutmaktadır. Özellikle Katar Kızılayı, Zekât Fonu, Katar Yardım Derneği, Eid Bin Muhammed Al Sani Yardım Derneği, Şeyh Sani bin Abdullah Vakfı gibi kurumlar Suriye muhalefetine kontrol altında tuttuğu bölgelerde öne çıkmaktadır. El Cezire ise Suriye isyanının ilk gününden itibaren Suriye içinden haberler gerçekleştirmiş, Beşar Esad yönetiminin katliam haberlerini uluslararası medyaya ulaştıran öncü yayın organlarından biri olmuştur.

Sonuç olarak kendisi de bir monarşi olan Katar, Arap Baharı ile başlayan toplumsal mobilizasyon süreçlerinde otoriter rejimlerin demokratikleştirilmesi ve toplumsal değişimden yana olmuştur. Elinde bulundurduğu zengin enerji kaynakları dolayısıyla elde ettiği ekonomik gücü sayesinde, küçük yüz ölçümü ve nüfusuna rağmen yumuşak güç unsurlarını öne çıkararak bölgesel güç elde etme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bölge politikaları konusunda özellikle İhvan ile ilişkileri, Suudi Arabistan ve Mısır gibi diğer Arap Devletleri ile krizlere sorun olurken, Suriye sahasında para ve silah desteği verdiği selefist örgütler dolayısıyla Batı tarafından da eleştirilmiştir. Özellikle Suudi Arabistan ile yaşadığı ikili sorunlar

²⁴¹ Faylak al-Rahman, Özgür Suriye Ordusu içinden 2015 yılında ayrılmıştır.

²⁴² Mais Haddad, "Qatar Crisis And The Fight Against Terrorism", *Small Wars Journal*, 6 Eylül 2017, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/qatar-crisis-and-the-fight-against-terrorism> (13.04.2020).

Suriye sahasına da yansımış, bu iki devlet Esad karşıtı fakat birbirine rakip yapıları destekleyerek bölgesel güç mücadelesini sürdürmüştür. Günümüzde geldiğimiz noktada, Beşar Esad'ın 10 yıllık iç savaşa rağmen Suriye'de iktidarını koruması, Katar açısından da Suriye politikasında değişikliği ve Şam ile uzlaşma seçeneklerini gündeme getirebilecektir.

3.4.3.3. Suudi Arabistan Krallığı

Suriye'de muhalefeti şekillendirme konusunda Katar ile sık sık karşı karşıya gelen Suudi Arabistan, bir taraftan İran kaynaklı *Şii Hilali*'nin yükselişini bir iç tehdit olarak algılamakta, diğer taraftan Irak ve Suriye'de Şii etkisindeki rejimlere karşı savaşan IŞİD gibi örgütleri de kendi güvenliğine tehdit olarak algılamaktadır. Arap Baharı süreci ile bölgedeki ayaklanmaları desteklemekle birlikte bu ayaklanmaların uluslararası temsili noktasında egemen olan ve bölgede yükselen Müslüman Kardeşler ise Suudi Arabistan tarafından terörist örgüt olarak kabul edilmektedir. Suudi Arabistan'ın bölge politikası hedeflerini; sünni liderliğin temsilcisi olmak, *status quo*'nun sürdürülmesi ve Körfez'de rejim değişikliklerini engellemek olarak özetleyebiliriz. Bu çelişkiler yumağı gibi görünen durumda Suudi Arabistan, Suriye muhalefetine içinde etkinlik sağlamaya ve Arap aşiretlerinin Şam yönetimine kaymasını engellemeye çalışmışlardır.

Suudi Arabistan, Suriye krizinin başlarında Esad karşıtı gruplara Türkiye ve Katar ile birlikte destek olmakla beraber, zaman zaman birbirine rakip grupları da desteklemiştir. SUK ve SMDGUK içinde İhvan'a yakın kişilerin etkinlik kazanmasına karşı dengeleri kendi lehine değiştirebilecek kişileri ön plana çıkarmaya çalışmış ve genelde ABD ile ortak hareket etmiştir. Mısır'da bir darbeyle Mursi'nin devrilip iktidara Suudi Arabistan ile yakın ilişkide bulunan General Sisi'nin iktidarı ele geçirmesinin ardından Riyad, Suriye konusunda da tavır değiştirmiş ve Müslüman Kardeşler'in Suriye'de iktidara gelmesinin engellenmesi ve İran'ın bölgedeki nüfuz alanlarını genişletmesinin engellenmesi Esad'ın devrilmesi hedefinin önüne geçmiştir.²⁴³ Katar ve Türkiye ile Esad karşıtı ortak bir muhalif cephe kurulması konusundaki ayrılık, farklı silahlı gruplara verilen destek

²⁴³ Özden Zeynep Oktav, "Suriye Krizi Sürecinde Suudi Arabistan'ın Değişen Stratejileri ve Arap Dünyasında Değişen Dengeler", *Insight Turkey*, Cilt.20, Sayı.2, (Nisan 2018), ss. 1-21.

ile de kendini göstermiştir. Suudi Arabistan, 2013 yılında kurulan *Ceyş al-İslam* adlı silahlı gruba destek vermiş, iddialara göre bu grubun kimyasal silahlara erişimi olduğu ve üyelerine eğitim vermesi için Pakistan'ın ikna edildiğini ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra, Ansar al-Şam ve Ahrar al-Şam gibi gruplara da destek verdiği ve İslami Cephe'nin²⁴⁴ oluşturulmasında Suudi Arabistan'ın önemli bir rol oynadığı iddia edilmiştir.²⁴⁵

2015 yılı sonlarında SUK ve SMDGUK'un etkinliği azalmaya başlamış ve Suudi Arabistan 9-10 Aralık tarihlerinde Riyad'da topladığı konferansla Yüksek Müzakere Heyeti adlı yeni bir temsilci yapısı oluşturmuştur. Bu yapı içinde 5 UKK, 9 SMDGUK, 10 askeri gruplar ve 8 bağımsız temsilci yer almıştır. İkinci Riyad Konferansı 22-23 Kasım 2017 tarihlerinde düzenlenmiş, ilk konferansta başarısız muhalefetin tek bir çatı altında temsili konusu, yeni bir Yüksek Müzakere Heyetinin seçilmesiyle son bulmuştur.²⁴⁶ Riyad bu toplantılara ev sahipliği yaparak, Suriye'de oluşan siyasi çözümde yer almayı hedeflemiştir. Rusya'nın müdahalesi ile değişen saha dengelerine göre yeniden pozisyon almak istemiştir. Fakat, Astana ile başlayan süreçte Suriye sorununun siyasi çözümden askeri sorunların çözümüne doğru evrilmesi, Suudi Arabistan'ın sünni liderlik elde etme çabalarını boşa çıkarmıştır. Türkiye, Rusya ve İran arasındaki başlayan Astana süreci, Suudi Arabistan, İsrail ve ABD'yi birbirine yaklaştırmıştır.

Suudi Arabistan giderek silahlı gruplara verdiği desteğin yanı sıra muhalif bölgelerdeki insani yardım faaliyetlerini sonlandırmaya başlamış ve iddialara göre SDG/YPG'ye destek vermeye başlamıştır.²⁴⁷ Muhtemelen bu yardım faaliyetlerini IŞİD sonrası bölgenin yeniden imarı için finansal destek ile sınırlı olmuştur. Türkiye'nin Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları, Suudi Arabistan tarafından eleştirilmiş ve Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğine vurgu yapılarak, özellikle Fırat'ın Doğu'sunda askeri hareketin bölgenin güvenlik ve istikrarını bozacağı endişelerini dile getirmiştir.²⁴⁸ Türkiye'nin güvenli bölgeler önerilerine

²⁴⁴ Katar destekli gruplarda İslami Cephe içinde yer almış ve bu cephe ile IŞİD ve El Kaide gibi örgütlere karşı mücadele edileceği ileri sürülmüştür.

²⁴⁵ Stanford University, "Mapping Militant Organisations Project", <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (10.04.2020).

²⁴⁶ *Suriye Gündemi*, "2. Riyad Konferansı ve Muhalefetin Şekillendirilmesi", 4 Aralık 2017.

²⁴⁷ *Hürriyet*, "Suudi Arabistan'dan ABD-YPG/PKK İşbirliğine 100 Milyon Dolar Daha", 17 Ekim 2018.

²⁴⁸ *AlJazeera*, "World reacts to Turkey's military operation in northeast Syria", 10 Ekim 2019.

sıcak bakmayan Riyad'ın Türkiye'ye karşı bir vekalet savaşı da yürütme niyetinde olmadığı fakat Rusya ve İran ile işbirliği yapan Türkiye'ye karşı, ABD'nin Suriye'deki askeri varlığını sürdürmesini istemiştir.²⁴⁹ Suriye sahasında mevcut güç dengeleri göz önünde bulundurulduğunda, Riyad'ın da komşusu BAE'nin 2018 sonunda yaptığı gibi Şam ile ilişkileri normalleştirme yolunu seçmesi yeni bir olasılık olarak ortaya çıkmıştır.

3.4.4. Suriye Arap Cumhuriyeti

2011 Mart'ında başlayan isyanlar öncesinde Suriye ekonomisi iktidara yakın elitlerinin lehine işleyen, orta ve alt sınıfların giderek fakirleştiği, yolsuzluk ve rüşvetin sisteme hâkim olduğu, işsizliğin ise giderek yükseldiği bir görünümdeydi. 2011 yılında yaklaşık 21 milyon nüfusa sahip olan Suriye'nin nüfus artış oranı ise yaklaşık %3'tür. 1,5 milyon Irak ve 500.000 Filistinli mülteci barındırmaktadır.²⁵⁰ Bu nüfusun yaklaşık %52'si şehirlerde yaşamakta iken, özellikle kırsaldaki şehirlere doğru artan bir göç ve şehirlerin giderek kalabalıklaşması 2000'li yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Rejim, kentleşme politikaları ve stratejileri geliştirmekte yetersiz kalmış; eğitim, sağlık ve altyapı gibi kamu hizmetlerini sürdürmekte başarısız olmuştur.²⁵¹ Ekonomik eşitsizlik her ne kadar fakir kitlelerin muhalefete destek vermesine sebep olmuş olsa da bu çoğunlukla sınıfsal ve sosyo-ekonomik durumun kimliksel aidiyetler ile örtüştüğü durumlarda gerçekleşmiştir.²⁵²

Nüfusun yaklaşık %70-75'i Sünni Müslümanlardan oluşurken, %12 Nusayri/Alevi, %3 Dürzi, %1,5 civarı ise İsmaililerden ve az sayıda Yezidi ve Caferilerden oluşmaktadır. Hristiyan nüfus ise yaklaşık %10 olarak değerlendirilmektedir. Hristiyan nüfusun büyük çoğunluğu ise Ortodoks olmakla birlikte az miktarda Katolik ve Protestanların yanı sıra Süryani, Keldani ve Arami de bulunmaktadır. Dini çeşitliliğin yanı sıra etnik bölünmeler de oldukça fazladır. Kürtler yaklaşık

²⁴⁹ Samuel Ramani, Türkiye'nin Suriye hamlesi Körfez'i derinden etkileyebilir, *Al Monitor*, 22 Ekim 2019, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2019/10/turkey-incursion-syria-gulf-impact-uae-saudi-arabia-qatar.html> (13.04.2020).

²⁵⁰ UNFPA, "Population Dynamics and Household Structure", Temmuz 2012, https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/FINAL_Syrian_Arab_Republic.pdf (14.04.2020).

²⁵¹ Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 39-48.

²⁵² Yasin Atlıoğlu, "Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.73, Sayı.1, 2018, s. 129-156.

%10 ile en büyük etnik grubu oluşturmakta, Türkmenler %3 ile %7 arasında tahmin edilmektedir. Bunları ise Ermeniler ve Çerkezler takip etmektedir.²⁵³ Tüm bu etnik ve dini bölünmelerin yanı sıra aşiret temelli daha mikro bölünmeler de toplumsal yaşamda ve ilişkilerde etkili bir faktör olmuştur. Ülkenin etnik ve mezhebi bölünmüşlüğü yaşanan çatışmayı derinleştirirken, çatışmanın kendisi de bu bölünmüşlüğü arttırmış ve 2011 Mart'ında başlayan isyan giderek Sünni bir karaktere bürünerek mezhebi bir çatışmaya doğru evrilmiştir. Otoriter bir rejimin yönetimi altında bu toplumsal bölünmeler baskı altında tutulmuş, iktidarın korunması için kimlik aidyetleri kullanılmış ve gerektiğinde bu bölünmeler derinleştirilmiştir.

Kaynak: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi²⁵⁴

²⁵³ Ahmet Ayhan Koyuncu, “Suriye’de Azınlıklar ve Azınlıklar Arası İlişkiler”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları, 2016, s. 187-213.

yönetilmekteydi. Arap aşiretleri ile ilişkiler liderlere verilen yüksek makamlar ve imtiyazlar ile rejime bağlanmıştır. Kürtler, “Araplaştırma siyaseti” çerçevesinde birçok haktan mahrum bırakılmış ve coğrafi olarak dağınık durumda yaşamıştır. Kürtleri denetlemek ve Türkiye’yi istikrarsızlaştırmak için ise PKK kullanılmıştır.²⁵⁵ Baas Rejimi, iç politikada olduğu gibi dış politikada da güvenlikçi, rejimin çıkarlarının merkezde olduğu ve sistemin sürekliliğini sağlamaya dönük politikalar izlemiştir. İsrail karşıtlığı, Arap milliyetçiliği, Müslüman Kardeşler’e yönelik baskı ve engelleme hem iç siyasette hem de dış politikada söylemi oluşturmaktadır. Mart 2011’den itibaren izlenilen dış politikanın eksenini de rejimin güvenliği ve sürdürülmesi üzerine kurulu olmuştur.

Rejim karşıtı protestoları bastırmak için Şam yönetimi gösterileri şiddet kullanarak bastırmak, protestoculara tavizler vermek, reform yapmak, çatışmaları cemaatleştirmek, muhalifleri radikalleştirmek ve bölmek gibi stratejileri kullanmıştır. Diğer yandan ilk günden beri rejim karşıtı protestoların ABD ve İsrail kaynaklı bir komplo olduğunu iddia eden Esad, muhalif hareketleri de bunların işbirlikçileri olarak görmüştür. Diğer taraftan gösterilerin önünü almak adına reform adımları atan Esad, gösterilerin başlamasından bir ay sonra 48 yıldır yürürlükte olan Olağanüstü Hal Kanunu’nu kaldırmış, devlet güvenlik mahkemelerini feshederek barışçıl gösterilere izin verileceğini duyurmuştur.²⁵⁶ Kürt aşiretleri ve partileri ile de görüşen Esad, Türkiye ve Irak’tan gelmiş olduğu gerekçesi ile vatandaşlık vermeyi reddettiği 250 bin civarı Kürt’e (*bidun*) vatandaşlık verilmesi için bir kararname yayınlarken, siyasi tutukluların bırakılması ve Kürtlerle ilgili sorunların çözümü için de bir komisyon kurduğunu duyurmuştur.²⁵⁷ Şeyh Sariya er Rifai gibi önde gelen dini liderler ile de görüşen Esad, kamudaki peçe yasağını iptal ederken, Şam’da bulunan tek kumarhaneyi de kapatmıştır.²⁵⁸ Olayları yatıştırmak için 31 Mayıs 2011 ve 15 Ocak 2012 tarihlerinde Müslüman Kardeşler’in üyelerini de kapsayacak şekilde 4 sefer genel af ilan edilmiştir.²⁵⁹

²⁵⁵ Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 55-63.

²⁵⁶ *The Guardian*, “Syria to lift emergency rule after 48 years – but violence continues”, 19 Nisan 2011.

²⁵⁷ *Akşam*, “Esad 250 bin Kürt'e Vatandaşlık Veriyor”, 8 Nisan 2011.

²⁵⁸ *BBC Türkçe*, “Suriye’de Peçe Yasağı İptal Edildi”, 6 Nisan 2011.

²⁵⁹ Bu genel af kararları muhalefeti memnun etmemiş, muhalefet serbest kalandan daha çok sivilin tutuklandığını ileri sürmüştür. Detaylı bilgi için bkz: *Bianet Kurdi*, “Esad Usulu Genel Af”, 16 Ocak 2012.

Esad, atılan bu adımlarla uluslararası toplumdan gelen baskıları göğüslemek ve şiddetin tırmanmasını ve muhaliflere karşı uluslararası destek verilmesini engellemek istemiştir. Ancak Suriye’de şiddet tırmanmaya devam etmiş ve toplum üzerindeki askeri baskı artmaya başlamıştır. Şiddetin dönüm noktası ise 2011 Temmuz’unda Suriye Arap Ordusu’ndan ayrılan yedi subay tarafından Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) kurulması olmuştur. Böylelikle Muhalefet tarafından silahlı mücadele çağrısı yapılmış, çatışma giderek bölgesel ve küresel aktörlerin çekişme alanı haline gelmiş, bölgesel bir vekalet savaşı başlamış ve taraflar aldıkları uluslararası destek ile orantılı olarak sahada üstünlük kurmuştur.

Şam yönetimi, konunun Suriye’nin iç işleri olduğu iddiasıyla, sorunun “uluslararasılaşma”sını engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Libya’da gerçekleşen NATO müdahalesi gibi bir müdahaleden kaçınmak isteyen Esad, BMGK’da Rusya ve Çin’in vetoları ile olası bir NATO müdahalesinden kaçınmayı başarmıştır. Diğer yandan Rusya’nın telkinleri ile uluslararası çözüm girişimlerine kayıtsız kalmamış, Arap Birliği ve BM çerçevesinde hazırlanan çözüm planlarını kabul ederek katılım göstermiştir. Bu çözüm planlarını Şam’ın kabul etmesi, artık Esad’ın gösterileri iç güvenlik sorunu olarak kabul etmekten vazgeçmesi ve üçüncü tarafların diplomatik ve siyasi müdahalelerini kabul etmesi açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir.²⁶⁰ Arap Birliği’nin kendi planını başarısız kılacak şekilde sorunu BM gündemine getirmesi üzerine Esad, demokratik açılım ve reform yapıldığını ispatlamak üzere adımlar atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Çin ve Rusya üzerindeki rejime kalkan oldukları gerekçesi ile yapılan eleştirilere karşı müttefiklerinin pozisyonunu güçlendirmek üzere 26 Şubat 2012’de yapılan referandum ile yeni anayasa değişikliğini gerçekleştirmiştir.²⁶¹

Siyasi ve diplomatik girişimler sürerken, bölgesel ve küresel aktörler bir taraftan Şam’daki diplomatik temsilcilikleri kapatarak ve yönetimine dönük yaptırımlar uygulayarak baskı oluşturmaya başlarken, diğer taraftan muhaliflere de para, silah ve mühimmat sevkiyatına başlamıştır. Muhalefetin birleşerek ortak bir cephe

²⁶⁰ Alptekin Dursunoğlu, “Arap Birliği girişi ve Suriye bunalımının çözüm şansı”, *Yakın Doğu Haber*, 6 Kasım 2011, http://www.ydh.com.tr/YD319_arap-birligi-girisimi-ve-suriye-bunaliminin-cozum-sansi.html (14.04.2020).

²⁶¹ Suriye’deki Anayasa değişiklikleri için bkz: Muhammed Hüseyin Mercan, “Modern Suriye’de Anayasa Değişiklikleri”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde (99-122), Nobel Yayınları, 2016.

kurmasını engellemek isteyen Şam, muhalefete açıktan destek veren Türkiye'ye karşı Kürt kartını ileri sürmüştür. Kürtleri ayaklanma dışında tutmaya çalışan Şam, PKK'nın Suriye kanadı PYD'nin Türkiye sınırına yakın yerlerdeki (*Afrin, Ayn el-Arap, Cezire*) Kürt yerleşim bölgelerinin denetimini 2011 sonundan itibaren ÖSO ile ortak cephe oluşturulmaması karşılığında izin vermiştir.²⁶² PKK ile yapılan işbirliği, Türkiye'nin çözüm sürecini doğrudan etkilerken Suriye'de oluşabilecek özerk bir PYD/PKK yönetimi Türkiye'nin hem iç hem de dış güvenliğini tehdit eder duruma gelmiştir. Şam açısından ise Türkiye destekli silahlı grupların Esad yönetimine yönelik Türkiye üzerinden yapılması olası saldırılara karşı PYD/PKK'yı kullanma şansı verilmiştir.

Ayaklanmanın parçalı yapısı ve birçok silahlı grubun farklı devletler adına vekil olarak savaşmaları, Esad yönetimine ayaklanmayı radikalleştirmek için fırsat vermiştir. Öteden beri Suriye içinde var olan selefi ve cihatçı akımların ise bir mıknaş gibi dünyanın dört bir yanından savaşçı çekmesi, muhalif grupların kendi aralarında çıkar çatışmaları ve Körfez destekli silahlı grupların Selefi ideolojileri gibi faktörler de hiç şüphesiz radikal grupların Suriye'de yayılmasına sebep olmuştur. 2011'in Mayıs ayında ilan edilen af yasası ile Şam yönetiminin işkence ve idamları ile ünlü Sednaya hapisanesindeki cihatçıları serbest bıraktığı yönündeki iddialar ortaya çıkmıştır. Bu kişiler arasında *Emir Ebu Taher al Absi* (Avrupa'dan cihatçıları devşirmiştir), *Hassan Abbud* (Ahrar el-Şam komutanı), *Zahrán Alluş* (Çeyşül İslam adlı örgütün komutanlığını 2013-2015 arasında üstlenmiştir) ve El Kaide'nin kurucu lideri Osama Bin Ladin'in kuryesi olduğu iddia edilen *Ebu Halid* ve *Ebu Musab es-Suri* (El Kaide saflarında Afganistan'da serbest bırakılmış ve 2005 yılında ABD tarafından Suriye'ye iade edilmişlerdir) bulunmaktadır.²⁶³ Sednaya'da oluşan bu cihatçı ağlar ile yabancı savaşçılar arasında kurulan ağlar, ülkedeki isyanın bölünmesi için zemin yaratmayı başarmıştır. Bunun sonucunda, Suriye'deki silahlı örgütlerin ideolojileri, destek veren ülke kamuoylarında tartışılmaya başlanmış, yabancı savaşçıların baskın olduğu radikalleşme gerçekleşmiş, Esad'ın devrilmesi sonrası ortaya çıkması

²⁶² Suriye güvenlik güçleri 2012 yazında kadar kışlarında beklemişler ve 2012 yazında bölgeyi tamamen PKK milislerine terk etmişlerdir. Bkz: Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, ss. 195-209.

²⁶³ Richard Spencer, "Four jihadists, one prison: all released by Assad and all now dead", *The Telegraph*, 11 Mayıs 2016, <http://s.telegraph.co.uk/graphics/projects/isis-jihad-syria-assad-islamic/index.html> (15.04.2020).

muhtemel belirsizlik, devletlerin politikalarını gözden geçirmelerine ve değiştirmelerine sebep olmuştur.

Günümüzde Şam yönetimi, ülkenin büyük kısmındaki hakimiyetini restore etmeyi başarmıştır. Fırat'ın doğusunda SDG/YPG kontrolünde bulunan bölgeye Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu Barış Pınarı Harekatı'nın ardından Rusya'nın girişimleriyle Şam yönetimi YPG bölgelerine kısmen geri dönmüştür. Bölgedeki az sayıda ABD askeri varlığı, YPG'nin özerk yönetimini sürdürmesine olanak tanımaya devam etmektedir. Şam'ın bölgedeki hakimiyetini tamamen restore etmesi ABD'nin askerlerini çekmesine ve Türkiye'nin YPG üzerinde kuracağı askeri baskıya bağlı gibi olacaktır. Güney'de Ürdün sınırını (Tanaf üssünün bulunduğu bölge hariç) Batı'da ise Lübnan sınırını kontrol altına alan Şam için geriye yalnızca Türkiye sınırlarını kontrol altına almak ve İdlib'de düğümlenen sorunu çözmek kalmıştır.

Suriye'nin henüz herhangi bir politika üretmediği bir konu, mültecilerin geri dönüşü meselesidir. Lübnan ve Ürdün sınırları kontrol altına alındıktan sonra bu bölgelerdeki mültecilerin evlerine geri dönebileceklerini duyurmakla birlikte, sabıka kaydı, kişilerin Suriye'deki ikametlerini ispatlamaları gibi idari engellemeler de söz konusudur. Türkiye'deki mültecilerin geri dönüşü konusunun ise İdlib konusu çözülene kadar Şam'ın gündemine gelmeyeceği söylenebilir.

3.5. SİYASİ MUHALİF GRUPLAR

Ülke içindeki muhalif hareketleri baskılayan, siyasal katılım ve örgütlenmeyi engelleyen Baas Rejimi, ülke içinde muhalefet oluşmasına izin vermemiş, 99'lar Bildirisi, 1000'ler bildirisi, Şam Deklarasyonu gibi aydınların ve seküler muhalefetin başlattığı değişim talepleri ise bir netice doğurmamıştır. 2011'de gösteriler başladığında protesto eylemleri lidersiz, memnuniyetsiz kitlelerin bireysel katılımı olarak ortaya çıkmış ve muhalif grupların etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Siyasi muhalefet ise çoğunlukla ülke dışındaki diaspora tarafından örgütlenmiş, silahlı muhalefet üzerindeki denetim kuramamış ve kendi içindeki çekişmeler sebebiyle birleşik bir cephe oluşturmayı başaramamıştır. Aşağıdaki başlıklar altında Muhalefet'in oluşturduğu sivil yapıların başlıcaları ele alınacaktır.

3.5.1. Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Kurulu

Suriye’de demokratik bir değişimi sivil yolla hedefleyen UKK, 30 Haziran 2011 tarihinde Hasan Abdulazim başkanlığında Şam’da kuruldu. UKK birleşenleri daha Marksist, sosyalist ve seküler partilerin yanı sıra Kürt partilerden temsilcileri de içeriyordu.²⁶⁴ PYD haricindeki diğer Kürt partiler Ocak 2012’de UKK’dan ayrılarak Kürt Ulusal Konseyi’ne katılmışlardır.²⁶⁵

UKK, dışarıdan gelebilecek askeri müdahalelere, devrimin askerileşmesine, şiddete ve dini/mezhepçi ayrımcılığa karşı çıkmış, krizin Suriye yönetimi ile diyalog yoluyla çözülmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Suriye yönetimi ile müzakere için taraflı medya yayınlarına son verilmesi, gözaltına alınanların serbest bırakılması, şiddet olaylarının araştırılması için komisyon kurulması, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl yasalarının kaldırılması, sivil gösteri düzenlenmesi hakkının tanınması, Anayasa’nın 8. Maddesinin²⁶⁶ değiştirilmesi ve geçici hükümet kurularak Baas yönetiminin değişmesi talep edilmiştir. SUK ile İhvan’ın Suriye halkının sadece bir azınlığını temsil ettiği ve SUK’un İhvan güdümünde olduğu iddiası ile SUK ile ilişkileri mesafeli olmuştur. Ayrıca muhalefetin silahlandırılması, dış müdahaleye karşı durma gibi konular da temel ayrılık noktalarını oluşturmuştur. 2012 yılında Rusya, Çin ve İran’ı ziyaret eden UKK üyelerinin Rejim ile işbirliği yaptığı iddiaları gündeme gelirken; UKK, ilk defa

²⁶⁴ UKK’nın bileşenleri: Komünist İşçi Partisi (Abdülaziz el Hayr), Sosyalist Birlik Partisi, Arap Devrimci İşçi Partisi (Hazim Nehbar), Demokratik Arap Sosyalist Birliği Partisi (Reca Nasır), Arap İnsan Hakları Örgütü (Heysem Menna), Sivil Toplum Kalkındırma Komiteleri (Mişel Kilo, Fayiz Sara, Arif Delile), Ulusal Kürt Hareketi (Cemal Molla Muhammed al- Kürdi, Muhammd Musa), Arap Sosyalist Hareketi (Muhammed el-Ammar, Mumin el-Bitar), Marksist Sol Topluluğu (Muhammed Seyyid Rasas, İlyas Debane), Demokratik Birlik Partisi (Salih Müslim), Kürt Sol Partisi, Suriye Kürt Demokratik Partisi (Nasreddin İbrahim), Şam Ticaret Odası (Semir Ayt, Rami Abdurrahman, Zekeriya Sakkal, Bessam el- Melik) ve Burhan Galyun, Hazim Nehhar, Roza Ebu Ali Yasin gibi bağımsızlardan oluşmaktadır. Demokratik Birlik Partisi (PYD) haricindeki diğer Kürt partiler Ocak 2012’de UKK’dan ayrılarak Kürt Ulusal Konseyi’ne katılmışlardır. Detaylı bilgi için bkz: Dursunoğlu ve Eren, s. 605-606.

²⁶⁶ Baas Partisi’ne ülkedeki tek hâkim parti olma imkânı tanıyan 8. Madde, 2012 Anayasası ile değiştirilmiş, fakat siyasi partilere Beşar Esad’ın atayıcı bir kurultan onay aldıktan sonra faaliyete başlamasına izni verilmesi, fiilen Baas tekelinin sürmesi anlamına gelmektedir. Suriye’deki anayasal değişiklikler için bkz: Muhammed Hüseyin Mercan, “Modern Suriye’de Anayasa Değişiklikleri”, M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde (99-122), Nobel Yayınları, 2016.

Tunus'ta düzenlenen Suriye'nin Dostları Konferanslarına da katılmamıştır. Mısır ve Tunus gibi Arap ülkelerinin yanı sıra, AB ülkeleri ve ABD ile de büyükelçiler üzerinden temas kurmuşlardır. Suudi Arabistan ve Katar ile ilişkilerinde ise, rejim ile diyalogun sürdürülmemesi konusunda anlaşmazlık içinde olmuşlar, Türkiye'nin SUK'u muhalefetin meşru temsilcisi kabul etmesi nedeniyle de iyi ilişkiler kuramamışlardır.²⁶⁷

Annan Planı'nın Suriye'nin içinde bulunduğu şiddet ortamından çıkış için en iyi yol olduğunu düşünen UKK, Cenevre Görüşmelerine katılarak, Aralık 2015'te Birinci Riyad Konferansı ile kurulan Yüksek Müzakere Heyetinde (YMH) 5 kişiyle, 2017 Aralık'ta toplanan İkinci Riyad Konferansı'nda ise 6 kişiyle birlikte yer almıştır. YMH, Cenevre Görüşmelerine katılacak delegasyonu da belirlemiş ve UKK'yi bu delegasyonda 3 üye temsil etmektedir.²⁶⁸

3.5.2. Suriye Ulusal Konseyi (SUK)

2011 yılının yaz aylarında toplanan konferanslar²⁶⁹ ile muhalefetin örgütlenerek Esad'a karşı ortak bir çatı altında toplanması çalışmaları birçok başarısız girişim ile sonuçlandı. Ancak başarısız girişimlerin ardından 2 Ekim 2011'de son şeklini alan SUK, İstanbul'da ilan edildi. Koalisyonun tarafları; Şam Deklarasyonu imzacıları, Müslüman Kardeşler, Kürt Gelecek Hareketi, Alevi ve Süryani temsilcileri ve Yerel Koordinasyon Komitelerinden oluşmuştur.²⁷⁰ SUK'un Başkanlığına Burhan Galyun seçilirken, Genel Sekreterliğinde 5 Müslüman Kardeşler, 4 Şam Deklarasyonu, 4 Kürt, 6 Özgür Suriye Devrimi Gençliği ve bir Süryani üye yer almıştır.²⁷¹

SUK'un misyonu, rejimi meşru yollarla devirmek için tüm yolların kullanılması, Suriye toplumunu oluşturan tüm etnik, dini ve mezhebi unsurların ulusal birliğinin

²⁶⁷ Carnegie Middle East Center, "National Coordination Body for Democratic Change", 15 Ocak 2012, <https://carnegie-mec.org/diwan/48369?lang=en> (16.04.2020).

²⁶⁸ *Suriye Gündemi*, "2. Riyad konferansı ve muhalefetin şekillendirilmesi", 4 Aralık 2017.

²⁶⁹ 1-2 Haziran, Antalya; 4-5 Haziran, Brüksel; 27 Haziran, Şam; 4 Temmuz, Paris, 16-17 Temmuz, İstanbul; 31 Temmuz, Doha, 15 Eylül, İstanbul. Konferansların bildireleri için bkz: Dursunoğlu, ss. 575-603.

²⁷⁰ Yezid Sayigh, "The Syrian Opposition Leadership Problem", *Carnegie Endowment for International Peace*, (Nisan 2013), ss. 1-37.

²⁷¹ Oytun Orhan, "Suriye Ulusal Konseyi: Kuruluş, Yapı ve Bundan Sonrası", *ORSAM*, 10 Ekim 2011, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ulusal-konseyi-kurulus-yapi-ve-bundan-sonrasi/> (18.04.2020).

sağlanması, mezhep çatışmalarının önlenmesi, Suriye devriminin barışçıl karakterinin korunması, ulusal egemenlik ve bağımsızlığın korunması ve her türlü dış müdahalenin önlenmesi olarak belirtilmiştir. Belirtilen bu ilkelere rağmen, gerçekleştirdiği yayın ve lobi faaliyetleri aracılığıyla Libya modeline benzer bir biçimde Suriye topraklarında siviller için “güvenli bölgelerin” oluşturulması taleplerini gündeme getirmiştir. Bu taleplerini BMGK, Arap Ligi, Körfez İşbirliği Teşkilatı ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi örgütlerin yanı sıra ABD ve Avrupa ülkelerine gönderdikleri tebliğler ile dile getirmişlerdir.²⁷² Diğer yandan Başkan Burhan Galyun ve Albay Riyad el Esad, Hatay’da gerçekleştirdikleri görüşmede ÖSO’nun faaliyetlerinin SUK’un bölgesel ve uluslararası siyasal çabaları ile uygunluğunu güvence altına alarak, ÖSO ile eşgüdüm içinde olacağını açıklamıştır.²⁷³

Suriye’nin Dostları Grubu ülkelerinin (83 ülke toplantıya katılmıştır), İstanbul’da gerçekleştirdiği ikinci toplantısında SUK, tüm Suriyelilerin meşru temsilcisi ve Suriyeli muhalif grupların altında bir araya geldiği şemsiye organizasyon olarak tanınmıştır.²⁷⁴ Batı ülkelerinde lobi faaliyetleri ile Suriye’nin tek meşru temsilcisi olarak kendini kabul ettirme perspektifinde başarılı olamayan SUK, diğer yandan İhvan’ın sandalyelerin çoğunluğunu elinde tutması ve önemli mevkilere kendi adaylarını dayatması gibi nedenlerle (2005 Şam Beyannamesi imzacıları itiraz etmiştir) siyasal parti ve kişilikler arasındaki bölünmeler sonucu kısa sürede etkisiz kalmıştır. Türkiye’nin örgüt içindeki etkinliği nedeniyle Kürtler örgüte karşı mesafeli durmuş, 2012 Mayıs’ında başkanlığına Kürt kökenli bağımsız muhalif Abdülbasid Seyda’nın getirilmiş olması da sonucu değiştirmemiştir. Akabinde Katar’ın Burhan Galyun dayatması, beraberinde istifaları getirmiştir.²⁷⁵

Artan radikalleşme ile birlikte uluslararası finansörler nezdinde ortaya çıkan güven kaybı, ÖSO savaşçılarına düzenli maaş ödenmemesi ve Burhan Galyun’un

²⁷² Syrian National Council, “The Creation of the Syrian National Council: SNC Principles”, <http://syriancouncil.org/en/about.html> ; “SNC Calls For the Establishment of a Safe Zone in Syria”, <http://syriancouncil.org/en/component/k2/item/121-snc-calls-for-the-establishment-of-a-safe-zone-in-syria.html> (17.04.2020).

²⁷³ *Hürriyet*, “Esad Muhalefeti Hatay’da Buluştu”, 30 Ekim 2011.

²⁷⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı Başkanlık Sonuçları”, 1 Nisan 2012, http://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of---the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa (17.04.2020).

²⁷⁵ Baczkó, Dorronsoro ve Quesnay, ss. 158-161.

ayaklanmanın askerileşmesine karşı çıkması, Türkiye ve Fransa'nın "geçici hükümet" oluşturması için bastırması, Katar ve Türkiye İhvan'ı desteklerken, Suudi Arabistan'ın karşı oluşu gibi sebepler SUK'un muhalefet üzerinde liderlik oluşturmasını engellemiş ve etkinliğini giderek sınırlamıştır. Dahası ABD Dışışleri Sözcüsü Hillary Clinton, 31 Ekim 2012'de yaptığı açıklamada "SUK artık muhalefetin lideri olarak görülemez, cephede savaşan ve ölenleri temsil etmesi gerekiyor, muhalefet 20,30,40 yıldır Suriye'de bulunmayan kişiler tarafından temsil edilemez" diyerek SUK'u devre dışı bırakacağını açıkladı.²⁷⁶

Yeni ittifaklarla örgütü yeniden yapılandırmak isteyen SUK, 8 Kasım 2012'de Doha'da toplanmış, üye sayısını 290'dan 435'e çıkarırken, 13 yeni muhalefet grubunu bünyesine katarak Suriye içindeki muhalefetin temsil oranını arttırmak istemiştir. Başkanlığına ise İhvan'ın feragat etmesiyle George Sabra getirilmiştir. 41 kişiden oluşan genel sekreterlik üyelerinin çoğunluğu ise İhvan mensuplarından oluşurken, bu kişiler arasından 11 kişilik yürütme kurulu seçilmiştir.²⁷⁷ Ancak SUK'un bu çabaları ABD liderliğinde yeni bir muhalefet liderliği oluşturulmasını engelleyememiştir. Riyad Seyf, (eski milletvekili ve 2005 Şam Deklarasyonu imzacısı) başlattığı koalisyon girişimiyle uluslararası toplumun desteğinin kazanılması için yeni bir Suriye muhalefeti liderliğinin oluşturulmasını istemiş ve bu liderliğin uluslararası toplum tarafından da tanınacak bir geçiş hükümeti kuracağını söylemiştir. Bu yeni girişimin SUK'a alternatif olamayacağı fakat SUK'un da içinde yer alması gereken bir yapı olacağı ileri sürülmüş ve 11-18 Kasım 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen istişare toplantıları neticesinde SUK ve devrimci güçler arasında bir anlaşma imzalanarak Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu kurulmuştur.²⁷⁸

3.5.3. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK) ve Geçici Hükümet

ABD ve Suudi Arabistan'ın bastırmasıyla kurulan SMDGUK başkanlığına Muaz el-Hatip, yardımcılık görevlerine ise Riyad Seyf, Süheyr Atasi ve Georhe Sabra gibi

²⁷⁶ Taştekin, s. 216.

²⁷⁷ *Yeni Şafak*, "Yeni Başkan Sabra", 10 Kasım 2012.

²⁷⁸ Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu, "Koalisyon Misyon", 18 Ekim 2012, <https://tr.etilaf.org/about-us/misyon.html> (20.04.2020).

gösterilere katılmış kişiler seçilmiştir. Koalisyon amaçlarını; Devrimci Askeri Meclisler ve ÖSO ortak komutanlığının desteklenmesi, uluslararası kamuoyu ile koordinasyon içinde Suriye halkına yardım fonu oluşturmak, Suriye Ulusal Hukuk Fonu oluşturmak ve uluslararası kamuoyunun desteğini aldıktan sonra Geçici Hükümeti kurmak olarak duyurmuştur. Merkezi Türkiye’de olan Koalisyon, Demokratik Arap Sosyalist Birlik Partisi, Özgür ve Demokratik Suriye için Birliktelik Hareketi, Ulusal Demokratik Blok, Vatandaşlık Grubu, Devrimci Hareket, Suriye Ulusal Konseyi, Yerel Meclisler, İş Adamları ve Sanayiciler Derneği, Suriye Alimler Birliği, Kamu Çalışanları Topluluğu ve bağımsız kişilerden oluşmuştur.²⁷⁹

Türkiye, ABD, Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan ve Katar, Koalisyon’u muhalefetin yegâne temsilcisi olarak tanıdıklarını açıklamış fakat uluslararası alanda bu tanımın bir karşılığı olmamıştır. BM’de ise Suriye’yi Esad yönetiminin atadığı İbrahim El Caferi temsil etmeye devam etmiştir.²⁸⁰ Bu dönemde, Suriye içinde faaliyet gösteren komuta kademesi ile Türkiye’ye sığınmış subaylar arasında da rekabet baş göstermiş, operasyonları koordine etmek amacıyla Yüksek Askeri Konsey kurulmuş fakat Türkiye’ye yerleşik bu konseyin savaşçılar üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur. Ayrıca radikal İslamcı savaşçılar ile başlayan rekabetten de etkilenen ÖSO içinde hizipleşme ve bölünmeler başlamıştır. ÖSO içindeki bazı gruplar önce *Cephe Tahrir Suriye el İslamiye*’yi (Suriye’nin Kurtuluşu için İslam Cephe) kurarak Körfez ülkelerinden destek almaya devam etmişler, ardından ÖSO’dan ayrılarak *El Cephe El İslamiye Suriye*’yi (Suriye İslam Cephesini) kurmuşlardır. Ardından Koalisyon’un kendilerini temsil etmediğini ilan etmişlerdir.²⁸¹ Uluslararası ve bölgesel rekabet, Koalisyon’u destekleyen ülkeler arasında da çekişmelere yol açmıştır. Katar, Koalisyon içinde İhvan’ı desteklerken, Suudi Arabistan buna karşı çıkarak en önemli finansörlerden biri olduğu SMDGUK üzerindeki etkisini artırmaya çalışıyordu. ABD, Suudi Arabistan ile birlikte Suriye ordusundan ayrılmış generalleri desteklerken (Yüksek Askeri Konsey), Kürtler ile temasa geçmeye başlıyordu.

²⁷⁹ A.g.e., 2012.

²⁸⁰ Taştekin, s. 218.

²⁸¹ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 173-174.

18 Mart 2013 tarihinde Koalisyon'a bağılı olarak çalışması öngörölen Geçici Hükümet, İstanbul'da gerçekleştirilen seçimlerin ardından İhvan destekli Hasan Hilto'nun Başkanlığında kuruldu.²⁸² Fakat Geçici Hükümet kurulması konusunda anlaşmazlık olduğı gerekçesiyle Koalisyon Başkanı Muaz el-Hatip istifa etmiş, buna tepki olarak Suudi Arabistan Koalisyon'a mali desteğini 6 Temmuz'da kendi desteklediğı Ahmed Esi Cerba başkanlığa seçilene kadar durdurmuştur.²⁸³ Faaliyet alanı muhaliflerin kontrol ettiğı bölgeler olan Geçici hükümet, Türkiye tarafından doğrudan desteklenmekte ve varlığını Türkiye'de sürdürmektedir. 2015 yılından itibaren etkinliğı azalan SMDGUK, Riyad Konferansları neticesinde oluşturulan Yüksek Müzakere Heyeti içinde 9 üye ile yer almaktadır.

Göröldüğü üzere SMDGUK da muhalefetin liderliğini üstlenme ve temsil etme açısından zayıf kalmış, ilk başlarda destek veren ABD ve Avrupa ölkeleri kısa süre içinde Koalisyon'dan desteğini çekmiştir. Bu noktada Suriye'nin Dostları Toplantılarından vaat ettikleri destek sözlerini yerine getirmemişlerdir. Geçici Hükümet'in varlığı günümüzde devam etmekte ve başkanlığını Abdurrahman Mustafa yürütmektedir. Silahlı grupları tek çatı altında toplama konusunda başarısız olmuş, Türkiye'nin doğrudan müdahalesi ile bu grupların bir kısmı Fırat Kalkanı Harekatında, Türk askeri ile beraber hareket etmiş, Zeytin Dalı Harekatı öncesinde ise Suriye Milli Ordusu (*Ceyş el- Vatani*) adı altında yeniden yapılandırılmıştır.²⁸⁴

3.5.4. Suriye Müslöman Kardeşleri (*Al-Ihwan Al-Muslimun Fi Suriya*)

1928 yılında Mısır'ın İsmailiye şehrinde Hasan el-Benna tarafından kurulan İhvan, Osmanlı Hilafetinin ilgasından sonra ortaya çıkan İslami otorite boşluğunun yerini doldurmak, İslam toplumunu Kur'an prensipleri etrafından toplamak, halifeliğı restore etmek, İslam Birliğı kurmak ve İngiliz kolonyalizmine karşı çıkmak gibi fikirler etrafında toplanan insanlardan oluşmaktaydı.²⁸⁵ Suriye'deki örgütlenmesi ise benzer bir biçimde Fransız işgaline karşı çıkış olarak gerçekleşmiş ve Suriye'de İslam devleti oluşturmak amacıyla Mustafa Sıbai tarafından kurulmuştur. Farklı

²⁸² T24, "İstanbul'da Geçici Suriye hükümeti Kuruldu", 18 Mart 2013.

²⁸³ *Yeni Şafak*, "Suriyeli Muhaliflere Yeni Lider", 6 Temmuz 2013.

²⁸⁴ *Yeni Şafak*, "Suriye'nin Milli Ordusu", 1 Ocak 2018.

²⁸⁵ İhvan'ın kuruluşu ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Fatma Pınar, "Hasan el-Benna ve Müslöman Kardeşler", *İğdır Ünivesitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi*, No.5, (Nisan 2015), s. 133-153.

lkelerde örgütlenen hvan, hiyerarşik bir ağa sahip Őube yapılanması etrafında örgütlenmemiş, her ülkedeki yapı şeriatı temel alan bir ideoloji etrafında toplanmış olsa da birbirlerinden bağımsız ve yerel koşulların etkisiyle birbirlerinden farklılaşmış yapılardır.²⁸⁶

Fransız kolonyalizminin ardından siyasal parti olarak örgütlenen hvan, Baas iktidarı döneminde siyasal hayattan uzaklaştırılarak yasadışı ilan edilmiştir. 1970’ler boyunca mezhebe dayalı şiddet ve bölünme Suriye içinde tırmanmış, 1980 yılında Hafız Esad’a karşı gerçekleştirilen suikast girişiminden sonra çıkarılan kanunla hvan’a ye olanların idam ile cezalandırılması hükmü getirilmiştir. 1982 yılında ise İşlamicı muhalefet Hama Katliamı olarak adlandırılan olaylarda 5 ila 20 bin arasında insanın ordu tarafından öldürülmesinin ardından hvan liderleri ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.²⁸⁷ Türkiye’nin Suriye hvan’ı ile ilişkisinin bu dönemde ivme kazandığı görülmektedir. Baas yönetiminin Türkiye’de eylemlere başlayan PKK’ya destek vermeye başlaması, Türkiye’nin hvan’a yönelik ilgisinin arttığı, 12 Eylül rejiminin hvan’ı Baas Rejimine karşı desteklenebilecek bir örgüt olarak değerlendirdiği iddialarını gündeme getirmiştir.²⁸⁸

Hama İşyanının ardından sürgünde muhalefete devam eden hvan, söylemlerinde değişikliğe giderek Batı karşıtlığını trplemiş, daha fazla demokrasi ve özgürlük vurgusu ne çıkmış ve rejimi dönüştürmeyi hedeflemiştir. 2005 yılında Suriye’nin Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastına katıldığı iddialarının ardından hareketlenen muhalefete katılarak “*Ulusal Demokratik Değişim için şam Deklarasyonu*” içinde yer almış ve 2006 yılında bu grupların kurduğu *Ulusal Kurtuluş Cephesi*’ne katılmıştır.²⁸⁹ 2010 yılına gelindiğinde ise Arap Baharı protestolarının başlamasının ardından Türkiye’de toplanan hvan şura Meclisi, ılımlı olarak bilinen Sadrettin Beyanuni’nin yerine Riyad el- şukfa genel başkanlığa, Faruk Tayfur’u ise başkan yardımcılığına seçmiştir. Bu iki ismin 1982

²⁸⁶ Suriye hvan’ının kuruluşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Bulut Gürpınar, “Sürgünde rgt: Suriye hvanı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1, (Mart 2014), s. 115-132.

²⁸⁷ Nikoloas van Dam, *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*, Semih İdiz ve Aşlı Falay alkıvık (ev.), İştambul: İletişim Yayınları, 2000, ss.147-172.

²⁸⁸ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Behll zkan, “Relations between Turkey and Syria in the 1980’s and 1990’s: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.16, Sayı.62, (2019), ss. 5-25.

²⁸⁹ Gürpınar, ss. 115-132.

isyanında askeri mücadelenin öncüsü olması, yeni dönemde Rejim ile bir hesaplaşmaya girileceği şeklinde yorumlanmıştır. Riyad el-Şukfa, Mart 2011 protestolarının başlamasının ardından protestoculara desteğini açıkça vurgulamış, Esad'ın reformlar ile ilgili vaatlerinin inandırıcı olmadığını, İhvan'ın şiddete karşı olduğunu ama Rejim'in baskıcı tutumu nedeniyle gençlerin silahlandığını ifade etmiştir.²⁹⁰

Suriye içindeki etkinliğinin kapasitesi ve sınırları tartışmalı olsa da, Muhalefet'in Suriye dışındaki örgütlenmesindeki etkinliği ve özellikle Katar ve Türkiye ile iyi ilişkileri, uluslararası temsiliyet konusunda İhvan'ı öne çıkarmıştır. SUK içinde ağırlıklı olduğu iddia edilen İhvan, örgütleyici olarak değil katılımcı olarak bulunduğunu, yönetim kurulundaki 49 kişiden yalnızca 12 üyenin Müslüman Kardeşler üyesi olduğunu ifade etmiştir.²⁹¹ Aynı zamanda, Muhalefet'in ikinci çatı örgütlenmesi olan SMDGUK içinde de yer almıştır. Muhalif örgütler arasında bölünmelerin artması ve Katar ile Suudi Arabistan arasındaki rekabetin gün yüzüne çıkması İhvan'ı da etkilemiştir. Suudi Arabistan, İhvan'ın etkin olduğu muhalif yapılanmalara şiddetle karşı çıkarken; Katar, Suriye'nin geleceği üzerindeki siyasal etkisini İhvan üzerinden inşa etmek istemiştir. Türkiye ile yakın ilişkilere sahip olan İhvan, iç savaş boyunca dış müdahaleye söylem bazında karşı çıkmış, uluslararası koruma talebinde bulunmuştur. Ürdün ve Türkiye sınırlarından iki tampon bölge kurulması önerisinde bulunan İhvan, bu bölgelerde ise Türk-Arap ortak barış gücü bulunması fikrini savunmuştur.²⁹² Suriye Krizi boyunca demokrasi ve insan hakları konusunu ön plana çıkaran ve muhalif ittifakların içinde yer alan İhvan'ın Suriye içindeki desteği tartışmalı olmuş, dünyanın geri kalanının da güvenini kazanmakta pek başarılı olamamıştır.

3.5.5. Esad Karşısı İlmli Silahlı Muhalif Gruplar

Mart ayında Suriye'de başlayan protestolarla birlikte hükümet, sivillere yönelik şiddet kullanmaya başlamıştır. Akabinde ilk silahlı çatışmalar Nisan ayında Dera'da, Mayıs ayında ise Humus'ta yaşanmış, Suriye Arap Ordusu'ndan ayrılan subayların sistematik olarak silahlı eylemlere yönelmesi ise 2011 yılının Haziran

²⁹⁰ Dursunoğlu ve Eren, s. 720.

²⁹¹ *Sol Haber*, "Riyad El Şukfa, Silah ve Para İstiyoruz", 18 Eylül 2012.

²⁹² *Sondakika*, "Şukfa'dan Tampon Bölge Önerisi", 5 Mart 2012.

ayında Cisir eş-Şugur kasabasında 120 polisin öldürülmesi olayı ile başlamıştır. Ordudan ayrılanların kurmuş olduğu ilk silahlı örgütlenme Hür Subaylar Hareketi'dir.

3.5.5.1. Hür Subaylar Hareketi

Hareket, 19 Haziran 2011'de Yarbay Hüseyin Harmuş'un bulunduğu bir grup subay tarafından kurulmuştur. Cisir eş-Şugur saldırısının faili olan Harmuş, saldırının ardından Türkiye'ye kaçmış, bünyesine üst düzey subayları da katmayı başarmış fakat daha sonradan ÖSO'yu kuracak olan Riyad Esad ile aralarında liderlik mücadelesi başlamıştır. Suudi Arabistan'da bulunan Hamalı Şeyh Adnan Arur, bu liderlik mücadelesini çözmek için girişimlerde bulunmuş fakat bu dönemde Harmuş, Hatay'da bulunduğu kamptan kaçırılarak Suriye istihbaratına teslim edilmiş ve 23 Ekim 2011'de idam edilmiştir. Bazı iddialara göre ise Harmuş idam edilmemiş, İran'a gönderilmiştir²⁹³

3.5.5.2. Özgür Suriye Ordusu -ÖSO (el ceyşu's -suri el-hurr)

ÖSO, 29 Temmuz 2011 tarihinde Albay Riyad Esad ve ordudan ayrılan bir grup subay tarafından kurulmuştur. Özgür Suriye Ordusu tabiri de ilk defa Albay Riyad Esad tarafından kullanılmıştır. Albay Riyad, bu ordunun komutanı olduğunu ilan etmiş fakat terim genelde düzenli bir ordudan ziyade Esad'a karşı savaşan grupları niteleyen bir etiket olmuştur. Yarbay Harmuş'un Suriye istihbaratının eline geçmesinden sonra Hür Subaylar Hareketi'nde bulunanlar da ÖSO'ya katılmıştır. Merkez karargâhı Türkiye'de bulunmakta, düzenli bir ordudan ziyade sahada bulunan ve tugay olarak örgütlenmiş, Esad yönetimine karşı birçok farklı grubun ittifakı olarak var olmaktadır.²⁹⁴ Bilinen bütün komutanları Sünnilerden oluşmakta ve tugaylar sünni İslam tarihindeki önemli şahsiyetlerin isimlerini kullanmaktadır. Buna rağmen ÖSO, İslamcı retorik kullanmaktan kaçınmaktadır. Ağırlıklı olarak Araplardan oluşan ÖSO, Türkmen tugaylarını da bünyesinde barındırmıştır.²⁹⁵ ÖSO, tek bir komutanlık tarafından yönetilen uyumlu bir ordu yapılanmasından

²⁹³ Taştekin, ss. 89-92.

²⁹⁴ Stanford University Center for International Security and Cooperation, "Mapping Militant Project", <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (10.04.2020).

²⁹⁵ ÖSO bünyesindeki tugayların listesi için bkz: FSA Platform, "Free Syrian Army Forces", <https://fsaplatform.org/fsa> (10.04.2020).

ziyade “ılımlı” olarak tabir edilen sünni gruplar veya “seküler” gruplardan oluşan askeri milis birlikler arasındaki ittifak yapılanması için kullanılan bir tabir olmuştur. Yüzlerce farklı silahlı grubun bulunduğu bu ortamda sürekli değişen ittifaklar oluşmakta, bir silahlı grup aynı zamanda birden fazla ittifakın üyesi olabildiği gibi bağımsız da hareket edebilmekteydi. Her bir grup bir köyün ya da aşiretin temsilcisi olduğu gibi bazı gruplar ise çok daha geniş askeri operasyonlar yapma kapasitesine sahip, kendi bölgelerinin dışında da hareket kabiliyeti olan askeri birlikler olarak hareket etmekteydi. Türkiye uzun süre bu grupları tek bir komutanlık altında birleştirerek denetlenebilir bir yapı oluşturmak istemiş fakat bu konuda bir ilerleme sağlanması mümkün olmamıştır. Onlarca farklı silahlı grubun kendi bağımsız finansman ağlarını oluşturması ve Esad’a karşı birleşik bir cephe oluşturmak isteyen devletlerin doğrudan bu kaynağı sahadaki askeri birliklere aktarmaları, birleşik bir silahlı muhalefetin oluşmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Diğer yandan ülke dışında bulunan siyasi muhalefetin sahadaki askeri birlikler üzerinde denetim kurması da mümkün olmamıştır.

29 Kasım 2011’de ÖSO, SUK’un otoritesini kabul etmiş fakat Türkiye’deki komutanlığın savaşçılar üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur. 2011 Aralık ayında ÖSO subaylarının gerçekleştirdiği toplantıda ise Yüksek Askeri Konsey (*El Meclis el-Askeri el Ala*) oluşturulmuş fakat ülke dışındaki komutanlık ile içeridekiler arasında uyumsuzluk sürmüştür. 2013 Nisan’ında Doha’da toplanan muhalefet SMDGUK altında yeniden yapılırken; ABD, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Türkiye ve Fransa, ÖSO birliklerine doğrudan yardım yapmak yerine Yüksek Askeri Konsey üzerinden yardımların iletilmesi konusunda anlaşmışlardır.²⁹⁶ Yüksek Askeri Konsey üyesi onlarca silahlı grup aynı zamanda farklı ülkeler tarafından finanse edilen silahlı ittifakların da üyesi olarak faaliyet göstererek, yurt dışından sağlanan kaynaklardan daha fazla yararlanma yolunu tercih etmişlerdir. Silahlı muhalefetin yabancı ülkeler tarafından doğrudan finanse edilmesi, bu grupların Yüksek Askeri Konsey karşısında özerkliklerini korumasıyla neticelenmiş ve Askeri Konsey etkin bir liderlik oluşturamamıştır.²⁹⁷ Diğer yandan siyasi anlaşmazlıklar, askeri yönetimde bölünmelere neden olmuş; SUK,

²⁹⁶ Bacsko, Dorronsoro ve Quesnay, s. 167-168.

²⁹⁷ Aron Lund, “The Non-State Militant Landscape in Syria”, *Combating Terrorism Center: Syria Special Issue*, Cilt.6, Sayı.8, (Ağustos 2013), ss. 1-32.

SMDGUK ve ardından kurulan Geçici Hükümet'in askeri oluşumlar üzerindeki etkisi çok sınırlı olmuştur. Sahada artan radikalleşme ile birlikte bölünmeler de hızlanmıştır. ÖSO'nun radikal örgütler ile işbirliği içinde olduğu iddiaları sık sık farklı basın organları ve düşünce kuruluşları tarafından gündeme getirilmiştir. IŞİD ve El Kaide gibi örgütlerin sahada giderek hakimiyet kazanması ve bu örgütlerin ÖSO ile bağlantıları, ÖSO hakkında da soru işaretleri doğmasına neden olmuş ve El Kaide ile IŞİD bağlantıları sorgulanmıştır.²⁹⁸ Sahadaki radikalleşme, ılımlı ve seküler grupların yerini selefi ve cihatçı gruplara bırakmasıyla sonuçlandı. Buna karşın ABD ve Fransa, Fırat'ın doğusundan kendi belirledikleri birliklerle YPG liderliğinde oluşturdukları yapılara destek vermeye devam ettiler. Türkiye ise 2016 yılında ÖSO'yu yeniden yapılandırma girişimlerine hız vererek, 2017 Aralık ayında ÖSO birliklerinden oluşan Suriye Milli Ordusu'nun (*Ceyş-ül Vatani*) kurulduğunu ilan etmiş ve Suriye'deki askeri hareketleri bu ordu ile birlikte gerçekleştirmiştir.

3.6. SURİYELİ SİLAHLI SELEFİ GRUPLAR ve İSLAMİ CEPHE

Suriye'deki silahlı grupların kategorileştirilmesi, bu grupların Suriye'nin geleceği ile ilgili perspektifleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede silahlı selefi gruplar, Suriye'de sünni şeriata dayalı teokratik bir rejim kurma amacını güden silahlı grupları tanımlamak için kullanılmıştır.²⁹⁹ Bu grupların sayıca fazlalığı ve sürekli değişen ittifak ilişkileri nedeniyle sadece askeri ve siyasal olarak öne çıkan gruplara ve bunların oluşturduğu temel ittifak ilişkilerine değinilecektir.

3.6.1. Harakat Ahrar al Şam al İslamiya ve İslami Cephe

2011 yılı boyunca Esad yönetiminin rejim karşıtı gösterileri yatıştırmak için ilan etmiş olduğu af yasalarının ardından Sednaya Hapishanesi'nden salıverilen mahkumlardan Hassan Abboud ve beraberindeki grup tarafından liderliği üstlenilen Ahrar al Şam, bazı açıklamalara göre silahlanmaya Suriye Devrimi'nden önce

²⁹⁸ Esad karşıtı silahlı grupların IŞİD ve El Kaide gibi örgütler ile ilgili perspektifinin detaylı bir çalışması için bkz: Jennifer Cafarella ve Genevieve Casagrande, "Syrian Armed Opposition Powerbrokers", *Middle East Security Report* 29, Institute for Study of War, Mart 2016.

²⁹⁹ 2000'li yıllardan itibaren, İslami toplumsal hareketlerin köktenci olarak etiketlenmesi 'Selefilik' kavramı üzerinden yapılarak, her türlü İslamcı muhalif hareket selefilik adı altında ötekileştirilebilmektedir. Bu çalışmada da bu silahlı grupların ortak ideolojik eksenini temel alınarak Selefi silahlı gruplar olarak kategorileştirilmiştir. Selefilik kavramının tarihsel cihat düşüncesi içindeki seyri ve gelişimi için ayrıca bkz: Ergün Yıldırım, *Cihat ve İsyan: Selefilik, Vehhabilik, Cihadilik*, Timaş Yayınları, 2019, ss. 161-195.

başlamıştır. Ahrar al Şam savaşçıların 2011 yazından itibaren silahlı mücadeleye katılmış olmalarına rağmen grubun Suriye çapında bilinirliği 2012 Nisan ayında sesli mesajlar ve videolar yayınlamasının ardından gerçekleşmiştir. Ahrar al Şam'ın El Kaide ve IŞİD ile ortak hareket ettiği ve kurucu liderlerinin öncesinde El Kaide içinde yer aldığı iddialarına rağmen bu tezleri destekleyecek somut bir kanıt yoktur.³⁰⁰ Diğer yandan Esad yönetimine karşı gerçekleştirilen saldırılarda El Kaide'nin Suriye'deki uzantısı olan Jabhat al Nusra ile koordineli hareket ettiği yönündeki bilgiler de genellikle Al Nusra tarafından ileri sürülmüştür.³⁰¹

Ahrar al Şam militanları genellikle kırsaldaki yerel direniş ağları üzerinden örgütlenmiş, selefi-cihatçılık ile ilişkisi ise Suriye'de İslami kurallara dayalı sünni bir yönetim oluşturmak ile sınırlı olmuş ve El Kaide gibi küresel-doktriner perspektife sahip olmamıştır. diğer yandan Suriye içindeki selefi-İslamcı grupların birleşmesinde ve ortak cephe oluşturmasında başı çekmiştir. İlk olarak, 2012 yılı sonlarında Suriye İslami Cephesi'nin (*al-jabha al-islamiya al-souriya*) oluşumunda Ahrar al Şam başı çekmiştir.

21 Aralık 2012 tarihinde Suriye İslami Cephesi, kuruluşunu ilan ederek hedefini “Esad Rejimini devirmek ve şariat ile yönetilen medeni bir Müslüman toplum düzeni kurmak” olarak bildirmiştir. Kataib Ahrar al-Şam; Liva al-Hakk; Harakat al-Fecr al-Islamiya; Camaat al-Taliaa al-Islamiya; Kataib Ansar al-Şam; Katibat Moussaab bin Omer; Ceyş al-Tavhid; Kataeb Suqour al-Islam; Kataeb al-Iman al-Muqatila; Saraya al-Mahamm al-Khassa ve Katibat Hamza bin Abdelmuttaleb bu cepheye yer almışlar, daha sonra Harakat al-Fajr al-Islamiya, Jamaat al-Taliaa al-Islamiya, and Kataeb al-Iman al-Muqatila adlı gruplar Ahrar al Şam'a katıldıklarını ilan etmişlerdir.³⁰² Bir yıl sonrasında, Suriye İslami Cephesini ilga eden Ahrar al Şam, Suriye Krizi boyunca muhaliflerin oluşturduğu en geniş ittifakı kurmayı başarmıştır. Ahrar al-Şam, Suqour al-Şam, Liwa al-Tawhid, Ceyş al-İslam, Liwa al-Hakk, Kürt İslami Cephesi ve Ansar al-Şam adlı grupların bir araya gelmesiyle 22 Kasım 2013 tarihinde İslami Cephe'nin (*al-jabha al-islamiya*) kuruluşu ilan

³⁰⁰ Aron Lund, “Syria's Salafi Insurgents: The Rise of Syrian Islamic Front”, *Swedish Institute of International Affairs*, Report No.17, Mart 2013.

³⁰¹ Bill Roggio, “Al Nusra Front Claims 2 Suicide Attacks, Joint Operations with Jihadist Groups in Syria”, *FDD's Long War Journal*, 15 Kasım 2012, https://www.longwarjournal.org/archives/2012/11/al_nusrah_front_clai_7.php (21.04.2020).

³⁰² Lund, *Syria's Salafi Insurgents: The Rise of Syrian Islamic Front*, 2013.

edildi.³⁰³ Bu cephede yer alan gruplar, Suriye savaşının başından itibaren Özgür Suriye Ordusu çatısı altında savaşmayı kabul etmedikleri gibi Suriye Ulusal Koalisyonu ve Yüksek Askeri Konsey'in otoritelerini tanımamışlar ve bu yapıların kendilerini temsil etmediklerini belirtmişlerdir.

İslami Cephe'nin kuruluşunda öncelikle El Kaide'nin ve ardından IŞİD'in bölgede artan etkisi, Özgür Suriye Ordusu ve diasporadaki muhalefetin Esad yönetimi karşısında başarısız olması gibi nedenler öne çıkmaktadır. İslami Cephe, kendisini "Esad rejimini devirmek ve sadece Allah'ın kanununun geçerli olacağı bir devlet inşa etmek amacıyla oluşturulmuş bağımsız bir askeri, siyasi ve sosyal oluşum" olarak tanımlamıştır.³⁰⁴ IŞİD'in bu dönemdeki yükselişi ve muhaliflerin denetimi altında bulunan bölgelere yönelerek Özgür Suriye Ordusu elinden bazı bölgeleri alarak liderlerini tutuklaması gibi gelişmeler ve Ahrar El Şam liderlerinden Hüseyin Süleyman'ın Ocak 2014'te IŞİD tarafından işkence edilerek öldürülmesi İslami Cephe ile IŞİD arasında çatışmaların yaşanmasına neden oldu. Bu çatışmalar esnasında Halep ve İdlib'de İslami Cephe IŞİD'i geriletmeyi başarmış fakat Fırat'ın doğusunda Ahrar Al Şam birlikleri Rakka ve Akçakale sınır kapısından çekilmek zorunda kalarak Türkiye'ye sığınmıştır.³⁰⁵ 2014 yılının ortalarına gelindiğinde, Ahrar al-Şam ve Ceyş al-İslam arasında başlayan anlaşmazlıklar ve rekabet İslami Cephe'nin fiilen sonlanmasına neden olmuştur. Ahrar al-Şam, 2015 yılının ortalarında, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın desteğini alarak Ceyş al Fatah (Fetih Ordusu) adı altında yeni bir çatı örgütün liderliğini üstlenmiştir. Fakat 2016 Aralık ayından itibaren Astana sürecinin başlaması, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Halep konusunda sahaya müdahale etmeleri ve nihayetinde Halep şehrinin denetiminin Şam yönetimi tarafından yeniden ele geçirilmesi neticesinde Ceyş al Fatah kendi içinde çatışmalara sürüklenmiştir. Esasen, Astana Süreci'nin başlaması ile birlikte Türkiye, nüfuz edebildiği silahlı grupları Astana Konferansı'na götürmüş, Ceyş al-Fatah içinde de yer alan bu gruplar Al Nusra'yı terörist olarak niteleyen sonuç bildirisine imza atmıştır. Neticede Al Nusra, bu bildiriye imza atan grupları ihanetle suçlayarak bunlara karşı savaş ilan etmiş; Sukuru's-Şam, Feylaku's Şam, Ensaru'd-

³⁰³ Stanford University Center for International Security and Cooperation (CISAC), "The Mapping Militants Project" <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/523> (21.04.2020).

³⁰⁴ Orhan, 2014.

³⁰⁵ A.g.e., 2014.

Din, Mücahitler Ordusu gibi Ahrar al-Şam'ın müttefiki olan gruplara saldırmıştır. Diğer yandan Ahrar al Şam'ın müttefiki olan gruplardan Liwa al-Hakk ve Ansar al-Şam, Fetih Ordusu'ndan ayrılarak (ya da Fetih Ordusu'nun adını değiştirerek) Al Nusra ile birlikte Hay'at Tahrir al-Şam adlı çatı örgütün kuruluşunu 2017 Ocak ayında ilan etmişlerdir.³⁰⁶ Hatırlanacağı üzere, Astana Süreci ile başlayan görüşmelerin ardından imzalanan Soçi Mutabakatı'nda Türkiye'nin üzerine almış olduğu sorumluluklardan bir tanesi, Suriye'de radikal gruplar ile ılımlı grupların birbirinden ayrıştırılması olarak belirlenmişti. Sahada bu ittifak ilişkilerinin ve çatı örgütlerin sürekli değişmesi, bir anlamda Astana Süreci'nin sahaya yansması olarak yorumlanabilir.

Selefi grupların mali kaynakları konusundaki bilgi sınırlı olsa da, Körfez ülkelerindeki selefi ağlar, Suriye dışında bulunan Suriyeli selefiler, körfez ülkelerindeki monarşiler ve diğer devletlerin gizli servisleri üzerinden sağlanan fonlar olarak özetlenebilir. Örneğin, Kuveytli Selefilerden Haccac al-Acemi ve Hâkim al-Moteiri gibi sponsorlar ve İhvan'ın İslami Cepheyi oluşturan grupların özellikle Ahrar al-Şam'a mali destek ve silah temin ettikleri bazı yayın organlarında yer almıştır.³⁰⁷ Diğer yandan sınır kapılarının kontrolü, silahlı gruplar açısından önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Cilvegözü sınır kapısının Suriye tarafındaki kontrolünü uzun süre elinde tutan Ahrar al-Şam için, kamyon ve tırların sınır geçişinde aldığı ücretler önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Cilvegözü, Öncüpınar, Çobanbey, Karkamış gibi sınır kapılarının kontrolü zaman zaman muhalif gruplar arasında çatışmaları da tetiklemiştir. Körfez ülkelerinin (Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri) ve Türkiye'nin doğrudan desteğine ilişkin çeşitli iddialar basın organlarında gündeme gelmiştir.³⁰⁸

Bu silahlı gruplar ile ilgili bir diğer önemli nokta, askeri faaliyetlerin yanı sıra gıda, çadır ve battaniye dağıtımı gibi bir dizi insani yardım faaliyetini yürütmeleridir. Bu gruplar aynı zamanda Kur'an kursları ve dini eğitim faaliyetlerini de

³⁰⁶ Alptekin Dursunoğlu, "ÖSO iç savaşından, Fetih Ordusu iç savaşına", *Yakın Doğu Haber*, 30 Ocak 2017, http://www.ydh.com.tr/YD522_oso-ic-savasindan-fetih-ordusu-ic-savasina-.html (22.04.2020).

³⁰⁷ Aron Lund, "Holy Warriors; A Field Guide to Syria'a Jihaadi Groups", *Foreign Policy*, 15 Ekim 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/10/15/holy-warriors/> (23.04.2020).

³⁰⁸ *Independent*, "Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria", 13 Mayıs 2015.

sürdürmüşlerdir. İnsani yardım faaliyetleri kapsamında paylaşılan videolarda genellikle bağımsız yardım kuruluşlarının göndermiş olduğu malzemelerin dağıtımlarına yardım edildiği görülmektedir. Yargılama açısından ise Şeri Mahkemeler’in kurulduğu görülmüştür. Yine bu silahlı grupların üyelerinden askeri polis adı altında kolluk güçleri oluşturulmuştur. Belediye hizmetleri ise çoğunlukla yerel meclisler tarafından sürdürülmüştür.

Türkiye’nin Suriye sahasında 2016 Ağustos’undan itibaren giderek askeri varlığını arttırması ve buradaki silahlı grupları yeniden toparlayarak düzenli bir emir komuta zinciri altına sokma çabaları neticesinde, bu bölümde incelediğimiz selefi gruplardan Ahrar al Şam, Suquor al-Şam, Ceyş al İslam gibi gruplar Suriye Milli Ordusu’nun içinde de yer almıştır.³⁰⁹

³⁰⁹ Suriye Milli Ordusunun birleşenleri için bkz: *Suriye Gündemi*, “Suriye Milli Ordusunun Yapılandırılması”, 5 Aralık 2019.

BÖLÜM IV.

4. SURIYE İÇ SAVAŞI VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

4.1. SURIYE KRİZİ VE İLİŞKİLERİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

1998 Adana Mutabakatı’nın imzalanmasının ardından Türkiye-Suriye ilişkilerinde PKK ve terör sorununun birincil önemini giderek yitirmeye başlaması, ABD’nin Irak’a müdahalesi, İsrail’in Hizbullah ile çatışarak Lübnan’a saldırması, Türkiye ve İsrail ilişkilerinin One Minute, Mavi Marmara ve genel olarak İsrail’in Filistin politikası gibi nedenlerle giderek kötüleşmesi ve Suriye’nin Batı ile ilişkilerinde çatışmadan kaçınarak iyileşme sağlama çabaları, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin tarihte olmadığı kadar iyi bir noktaya ulaşmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin Ortadoğu’da model ülke olma politikasının yanı sıra “komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde dış politikasında “yumuşak gücünü” kullanarak bölgesel ve küresel ilişkilerde etkin bir dış politika izleme vizyonu gibi sebepler de etkili olmuştur.

Arap Baharı giderek bölgeyi etkisi altına almış, bunun neticesinde Türkiye, ilkesel olarak Ortadoğu halklarının değişim ve dönüşüm taleplerinin yanında yer almıştır. Suriye’deki gösterilerin giderek bir iç savaşa dönüşmesi, bölgesel ve küresel aktörlerin rekabet alanı haline gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu konjonktürde Türkiye’nin güvenlik kaygıları artarken, dış politikası da giderek güvenlik eksenli olarak şekillenmeye başlamıştır. Komşularla sıfır sorun ilkesi, yerini komşuları ile ilişkilerinde iç içe geçmiş sorunlar yumağına bırakırken, “yumuşak güç” unsurları ise yerini sık sık askeri gücün (*hard power*) kullanılmasına bırakmıştır. 2011-2019

yılları arasındaki bölgesel ve küresel gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin iç siyasetindeki Mit Krizi, Gezi Eylemleri, 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Karlov Suikastı gibi olaylar dizisi Türkiye'nin dış politikasını derinden etkilemiştir. Suriye Krizi'nin yan sorunları olarak ortaya çıkan göç ve mülteci sorunları Türkiye'nin AB ile ilişkilerini derinden etkilerken, IŞİD, El Kaide ve PKK/YPG gibi terör örgütlerinin Suriye ve Irak sahasındaki etkinlikleri ve Türkiye topraklarında gerçekleştirdikleri saldırılar, Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika anlayışına dönmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin Rusya ve ABD gibi küresel güçlerle ilişkilerinde bu devletlerin Suriye sahasındaki ittifakları, Türkiye'nin bu devletlerle ilişkilerinde belirleyici unsur olmuştur. Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları ve deniz hakimiyet alanları ile ilgili yeniden bir rekabetin ortaya çıkması ise sorunların ve Türkiye'nin bölgesel-küresel ilişkilerinin iç içe geçmişliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Sorunların çok boyutluluğu ve karmaşıklığı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki çatışmalarda geleneksel olarak tarafsız kalma ilkesini rafa kaldırması ve doğrudan kendi askeri gücüyle müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Bu bölümde, 2011 yılından itibaren Türkiye'nin Suriye politikasındaki kırılma noktaları, değişim, dönüşüm ve süreklilikleri incelenecektir.

4.2. TÜRKİYE'NİN ŞAM'DAN REFORM TALEPLERİ

Suriye'deki protesto eylemlerinin başlamasının ardından Türkiye'nin ilk tutumu, Beşar Esad'ı halkın taleplerine ses vererek gerekli reformları uygulamaya davet etmek olmuştur. Başbakan Erdoğan, bu politikayı 28 Mart 2011'de gerçekleştirdiği Irak seyahatinden önce gazetecilere yaptığı açıklamada dile getirmiştir. Dera'daki olayların ardından Beşar Esad ile iki kez görüştüğünü açıklayan Erdoğan, halkın taleplerine reformist bir yaklaşımla olumlu cevap verilmesi halinde Suriye'deki sıkıntıların çok daha rahat aşılabileceği tavsiyesinde bulunulduğunu belirtmiştir. Nitekim, karşı taraftan olumsuz bir cevap alınmadığını ve Şam'ın olağanüstü hâl durumunun kaldırılması yönünde çalışmalar içerisinde olduğunu bildirmiştir. Aynı açıklamasında Erdoğan, bu açıklamaların sözde kalmaması ve kamuoyuna Beşar Esad'ın kendi tarafından açıklanması yönünde tavsiyede bulunduğunu ve

Suriye'deki duruma bu ülke ile 800 km sınırı bulunan Türkiye'nin uzun süre sessiz kalamayacağını açıklamıştır.³¹⁰

30 Mart 2011 tarihinde Beşar Esad, Halk Meclis'inde yaptığı konuşmasında, Suriye'nin büyük bir komplo ile karşı karşıya olduğunu, İsrail'in hedeflerine uygun olarak Suriye'yi bölmek ve mezhep çatışması çıkarılmak istendiğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda, devlet kurumlarını kundaklama ile reform talebi arasında bağlantı bulunmadığını, reform kararlarının daha önceden alınmış olduğunu ve bunları uygulamakta kararlı olduklarını açıklamıştır.³¹¹ Devam eden süreçte, Beşar Esad, OHAL Kanunu'nun kaldırılması, Dera ve Lazkiye'de öldürülen sivil ve polisler için soruşturma başlatılması ve Kürtlerin yok sayıldığı 1962 nüfus sayımına dair üç farklı komisyon kurmuştur. Bunun yanında; 4 Nisan'da hükümet değişikliğine gitmiş, 5 Nisan'da Kürt aşiretlerle görüşmüş, 6 Nisan'da Şam'ın etkili alimleri ile bir araya gelerek öğretmenlere peçe yasağını kaldırarak 1200 peçeli memur ve öğretmenin okullardaki görevlerine geri dönmesi kararını onaylamış, Şam'daki kumarhaneleri kapatarak dini eğitim için Yüksek Şam Enstitüsü kurulmasına karar vermiştir. Gösterilerde ölenlerin ailelerine 20 bin dolar tazminat ödeneceği duyurulurken, 1962 sayımından sonra vatandaşlık hakkı verilmeyen Kürtlere vatandaşlık hakkı veren karar 8 Nisan'da onaylanmıştır. 21 Nisan'da ise OHAL Kanunu kaldırmış, sivil gösteriler İçişleri Bakanlığı'nın iznine tabii tutulmuştur. 31 Mayıs'ta ise, Müslüman Kardeşler mensuplarını da kapsayan genel af ilan edilmiştir.³¹²

Muhalefet, gerçekleştirilen reformları yetersiz bulurken, Esad'ın zaman kazanmaya çalıştığını, yapılan reformların göstermelik olduğunu ve hayata geçirilmediğini dile getirmiştir. Aynı zamanda, Rejim'in göstericilere karşı güç kullanmaya devam ettiğini, gerçek bir siyasi çözümün sunulmadığını ve Baas rejiminin iktidarı devretmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Muhalefet'in şeffaflık, siyasal katılım ve özgürlük taleplerine karşı Şam'ın bu talepleri aşamalı olarak hayat geçirmesi ve tereddütlü davranması neticesinde gösteriler giderek uzun süren kanlı bir savaşa dönüşmüştür.

³¹⁰ *Beyaz Gazete*, "Erdoğan'dan Suriye Açıklaması", 28 Mart 2011.

³¹¹ *A Haber*, "İlk kez konuştu; "komplo" dedi!", 30 Mart 2011.

³¹² Dursunoğlu ve Eren, ss. 62-101.

Mart ayından itibaren 7 ay boyunca Şam'a halkın reform taleplerinin karşılanması gerektiği uyarılarını sürdüren Türkiye, Suriye'de ortaya çıkabilecek istikrarsızlığın kendi sınır güvenliğini tehlikeye atmasından, terör yapılanmalarının bu ülkede güçlenmesinden ve Suriye'de ortaya çıkabilecek bir göç dalgasından endişe etmekteydi. ABD ve Avrupa ile Suriye arasında geliştirdiği ikili ilişkiler neticesinde köprü rolü üstlenen Türkiye, Suriye içinde şiddetin tırmanmasını sürekli eleştirmiş ve Şam'a uyarılarını sürdürmüştür. Bu uyarılar sürerken, İstanbul'da ilk toplantısını gerçekleştiren Suriye Muhalefeti, Haziran ayında da Antalya'da Suriye için Değişim Konferansı düzenleyerek örgütlenmeye çalışmakta ve Ankara, bu örgütlenme sürecini destekleyici ve kolaylaştırıcı bir rol üstlenmekteydi. Suriye'de ise Şam destekli Türkiye karşıtı protestolar düzenlenmekteydi. Suriye Arap Ordusu'nun Hama ve Humus'a Ramazan ayında operasyonlar düzenlemesinin ardından Başbakan Erdoğan'ın 6 Ağustos 2011'de Birlik Vakfı'nın düzenlediği iftar yemeğinde, Türkiye'nin sabrının son anlarına geldiğini, Dışişleri Bakanı'nın Şam'a giderek son bir uyarıda bulunacağını ve Şam'ın vereceği cevap ve uygulamalara göre Türkiye'nin tavrının şekilleneceğini bildirmiştir.³¹³ İki ülke arasındaki gerginlik karşılıklı açıklamalarla tırmanırken, Dışişleri Bakanı Davutoğlu 9 Ağustos 2011'de Suriye Devlet Başkanı ile 6,5 saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Suriye'ye son kez ve sert bir mesaj verileceği açıklanan toplantının ardından çıkan en önemli mutabakat, Türkiye'nin Şam Büyükelçisi'nin Hama'ya giderek olayları yerinde incelemesi olmuştur. Ancak bu durum, Şam'ın politikalarında herhangi bir değişiklik yaratmamıştır.³¹⁴

Türkiye'nin Şam yönetimi ile köprüleri tamamen yakması ise 21 Eylül'de Başbakan Erdoğan ile ABD Başkanı Obama'nın New York'taki görüşmesinin ardından gerçekleşmiştir. Görüşmenin hemen önceki gününde Türkiye'nin terör endişelerinin ve güvenlik kaygılarının bir teyiti olarak, Ankara'nın Kızılay Kumrular Caddesi'nde Çankaya Kaymakamlığı önünde bomba yüklü araçla bir saldırı gerçekleştirilmiş, saldırıyı TAK (Kürdistan Özgürlük Şahinleri) adlı PKK

³¹³ Veyssel Ayhan, "Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Şam Ziyareti: Beklentiler ve Restleşmeler", *ORSAM*, 7 Ağustos 2011, <https://www.orsam.org.tr/tr/disisleri-bakani-davutoglu-nun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler/> (25.04.2020).

³¹⁴ Nebi Miş, "Ortadoğu Yılığ: Suriye 2011", *Sakarya Üniversitesi: ORMER*, 2011, https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_257_300.pdf (25.04.2020).

içinde faaliyet gösteren bir yapı üstlenmiştir.³¹⁵ Bu görüşmede, ABD lideri Ankara'daki saldırıyı kınarken, Erdoğan tarafından PKK ile mücadelede işbirliğinin süreceği, demokrasi talebiyle gösteriler düzenleyen sivil halka karşı şiddet kullanmaktan vazgeçmeyen Beşar Esad yönetimine karşı daha fazla baskı uygulanması üzerinde mutabık kalındığı, Ankara'nın ABD ve Avrupa Birliği'nin Suriye'ye karşı yaptırım kararlarına katılacağı ve Suriye ile görüşmelerin kesildiği açıklanmıştır. Bütün bunlar, Türkiye'nin Suriye politikasında dönüm noktası olmuştur.³¹⁶

4.3. SURİYE KRİZİ'NİN TRAVMASI VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere Türkiye, Şam üzerinde diplomatik baskı kurarak Esad'ı barışçıl yollardan yönetimi muhaliflere devretmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bunun neticesinde Türkiye, NATO müttefikleri ve Körfez ülkeleri ile birlikte Şam yönetiminin Muhalefet'in silahlı eylemleri ile devrilmesi çabalarına katılarak açıkça Esad karşıtı bir safta konumlanmıştır. Siyasi muhalefetin olgunlaşması ve örgütlenmesi için Türkiye, diasporadaki Muhalefet'e ev sahipliği yaparak örgütlenmesine yardımcı olmuştur. Öte taraftan, Suriye Ordusu'ndan ayrılan subay ve askerlerin silahlandırılması ve birleşik bir askeri cephe oluşturma çabalarına destek vermiştir. Türkiye, Arap Birliği ve BM'nin planları içinde yer alarak uluslararası çözüm girişimlerine destek vermiştir. Türkiye'nin bundan sonraki dış politikası "sahada olmayan masada olamaz" mottosuyla özetlenebilir. Hükümet, Suriye'yi bir dış politika meselesi değil, Türkiye'nin iç meselesi olarak görmekte olduğunu farklı zeminlerde defaatle tekrar etmiştir. İlk olarak, Başbakan Erdoğan, 6 Ağustos 2011 tarihinde, Hama'da yaşanan şiddet olaylarının ardından yapmış olduğu açıklamada, "...biz Suriye konusunu dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim iç meselemizdir. Çünkü Suriye ile 850 km kilometre sınırımız var. Akrabalık, tarih, kültür bağlarımız var. Dolayısıyla burada olanlar bitenler asla bizim seyirci kalmamıza fırsat vermez. Gereğini

³¹⁵ *Hürriyet*, "Ankara saldırısını TAK üstlendi", 19 Şubat 2016.

³¹⁶ *Bianet*, "Suriye'ye Yaptırım Kararı", 21 Eylül 2011.

yapmak zorundayız”³¹⁷ diyerek Türkiye’nin sorunu ele alış biçimini ve bu meseleyi sahipleneceğini ortaya koymuştur.

Türkiye, Suriye’nin yeniden yapılanmasında etki sahibi olmak ve bölgedeki gelişmeleri yönlendirmek, etkilemek ve dönüştürmek isteyen aktif bir dış politika izlemek istemektedir. Esad yönetimine karşı yaptırımları uygulamaya 22 Eylül 2011’de başlayan Türkiye, 19 Ekim tarihinde ise Muhalefet’i temsilen oluşturulan Suriye Ulusal Konseyi ile ilk resmi temasını gerçekleştirmiştir. 22 Kasım tarihinde ise Başbakan Erdoğan, Esad’ın görevini bırakması gerektiğini dile getirerek, Şam ile ipleri koparmıştır.³¹⁸

2012 yılı boyunca Türkiye ve Suriye arasındaki gerilim tırmanırken, Türkiye’nin Suriye dış politikasının temel amacı Esad yönetiminin devrilmesi olmuştur. Türkiye’nin Suriye politikasındaki bu amaç sürekli olarak yerini korurken, yaşanan diğer gelişmeler neticesinde önceliğini ve önemini kaybetmiş bulunmaktadır. Bu dönemde, Türkiye’nin Suriye Krizi’ni ele alışında insani ve siyasi boyut ön plana çıkmaktadır. Nitekim Türkiye, Suriye için insani yardım koridoru kurulması kararını desteklemiş, Türkiye-Suriye sınırı yer alan mayınların temizlenmesine karar vermiş ve açık kapı politikası izleyerek çatışmalardan kaçan insanları Türkiye topraklarına kabul etmiştir. Türkiye, tek taraflı bir askeri müdahaleden kaçınmış, askeri müdahalenin ancak bir uluslararası müdahale şeklinde gerçekleşmesine sıcak bakmıştır. Ortadoğu’da emperyalist bir ülke imajından kaçınarak “model ülke” rolünü korumak istemiştir. Bayram Balcı’nın *Carnegie Endowment*’ta yayınlanan raporunda, askeri müdahale ile ilgili şu tespitler yer almıştır: “Batı, Türkiye’yi tek başına Suriye’ye müdahaleye sevk etmek istiyor. Ama Türkiye, Batı’nın da müdahaleye katılmasını istiyor. Türkiye’nin temel kaygısı Suriye konusunda yalnız bırakılmaktır. Suriye’yle müdahale, Türkiye’deki Kürt sorununu tırmandırabilir.”³¹⁹

Bu dönemde iç politikadaki en önemli gelişme, MİT Krizi olarak adlandırılan olaydır. 7 Şubat 2012 tarihinde İstanbul Özel Yetkili Savcı’nın MİT Müsteşarı

³¹⁷ *Sol Haber*, “Erdoğan: Suriye bizim iç meselemizdir”, 7 Ağustos 2011.

³¹⁸ Fatma Anıl Öztıp, *Türk Dış Politikası Yapım Sürecince Karar Birimlerinin Etkileri*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2016, s. 403-406

³¹⁹ Bayram Balcı, “The Syrian Dilemma: Turkey’s Response to the Crisis”, *Carnegie Endowment for International Peace*, 10 Şubat 2012, <https://carnegieendowment.org/2012/02/10/syrian-dilemma-turkey-s-response-to-crisis-pub-47156> (25.04.2020).

Hakan Fidan, eski müsteşar Emre Taner ve eski müsteşar yardımcısı Afet Güneş, KCK/PKK soruşturması kapsamında şüpheli olarak savcılığa ifadeye çağırılmış ve tutuklanmaları için hazırlığa başlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye’de Kürt sorununun çözümüne yönelik bir “çözüm süreci” başlamış bulunmaktaydı. MİT Krizi, bu süreci engellemek isteyen FETÖ/PDY örgütünün girişimi ve seçilmiş hükümete karşı darbe girişimi olarak değerlendirilmiştir.³²⁰ Prof. Dr. Ömer Göksal İşyar, MİT Krizi’nin Başbakan Erdoğan’ı hedef alarak Türkiye’yi “sopa politikası” ile istenilen mecraya çekme amacı güttüğünü ileri sürmüştür. Gazeteci Cengiz Çandar ise bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Rejim muhaliflerinin dostları (Dostlar Grubu) arasında uyumsuzluk var. Esad’ı destekleyenler ise uyumlu ve net. ABD, Suriye konusunda kaçak dövüşüyor. Muhalif güçlerin silahlandırılmasına bile omuz silkiyor. ABD, Suriye’de bir iç savaşa angaje olmak istemediği gibi, bölgesel aktörlerle eşgüdümüne de ayak sürüyor. Türkiye, ortak bir askeri operasyon dışındaki seçeneklere karşı...Ankara, ne tek başına müdahaleye, ne tampon bölgeye, ne de insanı koridorlara tek başına talip... Suriye’nin bölünmesi, Kürtlere otonomi sağlar ve hatta Irak Kürtleri ile konfederal bir yapı gündeme gelebilir. Türkiye, buna da karşı.” Türkiye’nin Batı bloğundan bağımsız olarak Rusya ve İran ile birlikte Suriye sorunun çözümü için bölgesel inisiyatif olarak ortak girişim hazırlığı içinde olduğuna dair haberlerde basında yer almasına rağmen, bu inisiyatifin gerçekleşmesi, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Moskova Bildirisi ile açıkça ortaya konacaktır.³²¹

Krizin bu aşamasında Türkiye, bölgesel ve küresel dinamikleri harekete geçirmeye çalışmış, Arap Birliği’nin çözüm planını destekleyerek, BMGK’ya sunulan bu planın kabulü için diplomatik çaba sarf etmiştir. Suriye’ye uluslararası müdahale anlamına gelen söz konusu plan, Rusya ve Çin temsilcilerinin veto etmesi sebebiyle uygulanma imkânı bulamamıştır. BMGK’da gereken uzlaşa ortaya çıkmayınca, oluşturulan Suriye’nin Dostları Grubu’nda da yer alan Türkiye, diplomatik çabalarını sürdürmeye devam ederken silahlı ve siyasi muhalif gruplara da verdiği desteği artırmaya devam etmiştir. SETA Siyaset Araştırmaları Direktörü Nebi Miş, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 26 Nisan’da TBMM’de yapmış olduğu konuşmasından yola çıkarak Türkiye’nin bu tutumunu, AKP dönemi dış

³²⁰ Ruşen Çakır, “Sekizinci yılında MİT krizinin gösterdikleri” *Medyascope*, 15 Şubat 2020, <https://medyascope.tv/2020/02/15/sekizinci-yilinda-mit-krizinin-gosterdikleri/> (30.04.2020).

³²¹ Ömer Göksel İşyar, *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*, Sayda Yayınları, 2018, s. 114-116.

politikasında “düzen kurucu” rol çerçevesinde “bölgesel sahiplenme” temelinde açıklamaktadır. Söz konusu konuşmada Davutoğlu, şu sözleriyle Ortadoğu’da yaşanan değişim sürecini Türkiye’nin sahipleneceği ortaya koymuştur:³²²

Türkiye olarak bundan sonra da Ortadoğu’da değişim dalgasını yöneteceğiz. Bu değişim dalgasının öncüsü olmaya devam edeceğiz. Bütün Ortadoğu toplumlarında Türkiye sadece dost ve kardeş bir ülke olarak değil, geleceği belirleme fikrine sahip yeni bir fikrin, yeni bir bölgesel düzenin öncüsü bir ülke olarak görülmektedir... Çünkü zihnimizde nasıl yeni bir Türkiye iddiası varsa, yeni bir Ortadoğu iddiası da var.

4.3.1. Türk Jetinin Düşürülmesi ve Yeni Angajman Kuralları

2012 yılı boyunca Şam ile Ankara arasındaki gerginlik tırmanmaya devam ederken, 22 Haziran’da Suriye’den yayın yapan Dampress adlı haber sitesi, Suriye uçaksavarlarının Lazkiye’nin el-Bedrusiye bölgesinde hava sahasını ihlal eden iki yabancı uçağa müdahale ettiğini bildirmiştir. Akabinde Türkiye Genelkurmay Başkanlığı, “Malatya Erhaç Havalimanından kalkış yapan bir uçağımız ile Hatay ile güneybatısında deniz üzerinde radar ve telsiz temasımız kesilmiştir” açıklaması yapmıştır.³²³ 22 Haziran günü RF-4E tipi savaş uçağının Suriye tarafından düşürülmesi neticesinde Güvenlik Zirvesi toplanmış, Türkiye Suriye’ye diplomatik nota vermiş ve 26 Haziran günü BM’ye müracaat ederek bölgedeki barış ve güvenliğin tehlikede olduğunu vurgulamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin angajman kurallarının değiştiğini partisinin grup toplantısında açıklayan Başbakan Erdoğan, “Suriye’den Türkiye sınırına yaklaşan her askeri unsur tehdit olarak değerlendirilecek, askeri hedef olarak muamele görecektir” demiştir.³²⁴ Buna göre Türkiye, ihlal olmasını beklemeden ve önceden uyarmaksızın Suriye’den Türkiye’ye yönelen her askeri unsuru hedef olarak değerlendirecektir. Türk jetinin dürülmesinin en önemli sonuçlarından biri, Suriye’nin kuzeyinde Türkiye’nin gerektiğinde tek taraflı uçuşa yasak bölge oluşturarak, güvenli veya tampon bölge oluşturulmasını meşrulaştırmak isterken, hadisenin Rusya ile ilgili boyutunu dile getirmekten kaçınarak, Rusya ile gerginliği tırmandırmaktan

³²² Nebi Miş, “Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012: Bölgesel Sahiplenme”, SETA: Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, (Aralık 2013).

³²³ Yeni Dünya Haber, “Düşürüldüğü iddia edilen uçağın görev tanımı”, 14 Temmuz 2012.

³²⁴ TRT Haber, “Türkiye’nin angajman kurallarını değiştiren süreç”, 27 Kasım 2015.

kaçınmıştır. Diğer yandan, NATO müttefiklerinden yapılan destek açıklamaları dışında somut bir destek ortaya konmazken, Batı'nın Suriye Krizi bağlamında Türkiye için askeri bir operasyona yeşil ışık yaktırmayacağı da anlaşılmıştır.³²⁵ Bu krizin sonucunda Türkiye, tek başına Suriye'ye bir askeri karşılık vermekten ziyade sınıra asker ve silah sevk etmekle yetinmiş ve diplomatik kanalları öne çıkarmıştır. Fakat, o zamana kadar sadece silahlı muhalefete verildiği iddia edilen destek daha açıktan yapılmaya başlanmış, yumuşak gücü önceleyen “komşularla sıfır sorun” politikası ise giderek terk edilmeye başlanmıştır.

4.3.2. Sınır Ötesi Harekât Tezkeresi

Uçak Krizi'nin ardından ikili ilişkilerin çatışmanın eşiğine geldiği ikinci kriz, 3 Ekim 2012'de Suriye'den atılan bir top mermisinin Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesindeki İstasyon Caddesi'ne düşmesi sonucu 5 kişinin ölümü, 13 kişinin yaralanması sonucu ortaya çıkmıştır.³²⁶ Bu saldırıya Türkiye top atışlarıyla karşılık verirken, Başbakan Erdoğan, “Akçakale’de yaşanan olayı bir ülkede yaşanan çatışmanın sınır ötesini etkilemesi gibi sıradan bir hadise olarak telakki edemeyiz” diyerek, o sırada gündemde olan sınır ötesi hareket tezkeresine karşı çıkan muhalefeti eleştirmiş ve İran ile krizin çözümü için müşterek çalışmalar içinde olduğunu açıklamıştır.³²⁷ Saldırının ardından mecliste gerçekleştirilen kapalı oturumda, AKP ve MHP'nin desteklediği Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ilişkin tezkere 129 ret oyuna karşılık 320 kabul oyu ile onaylanmıştır. Oturumun ardından açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay, “Türkiye'nin önceliği uluslararası camia ile birlikte hareket etmektir. Bu tezkere savaş tezkeresi değil, bu Türkiye'nin kendi menfaatlerini koruma, ileri muhtemel gelişmelerde ihtiyaç olursa değerlendirmek üzere bir tezkere. Öyle bakılması lazım. Caydırıcılık özelliği vardır. Suriye tarafı yaptığını kabul ediyor ve özür diliyor.”³²⁸ demiştir.

Açıklamalardan anlaşıldığı üzere Türkiye, Esad yönetimine karşı tek taraflı bir askeri operasyondan kaçınmak istiyor, tezkereyi caydırıcılık olarak görüyor ve bu konuda NATO müttefikleri ile ortak tutum takınma politikasını benimsiyordu.

³²⁵ İşyar, ss. 163-167.

³²⁶ *Milliyet*, “Suriye'nin top mermisi Akçakale'de patladı”, 3 Ekim 2012.

³²⁷ *Yeni Şafak*, “Erdoğan'dan 'Akçakale' açıklaması”, 4 Ekim 2012.

³²⁸ *NTV*, “Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti”, 4 Ekim 2012.

Diğer yandan AKP Grup Başkan Vekili Nurettin Canikli, basın mensuplarına yaptığı açıklamada, “MHP destek verirken PKK ve peşmergeleri de dile getirdi. Operasyonların bunu da kapsadığını ileri sürüyor. Elbette. Sonuç itibariyle orada etnik, dini özellikler üzerinden siyasi talepler, yapılanmalar gündeme geldiğinde sorun olur. Türkiye’nin güvenliğini tehdit eden gelişmeler olur. Biz, Suriye’nin tek, bütün Suriye olarak kalmasını istiyoruz” demiştir.³²⁹ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Türkiye, bölgede PKK yapılanmasının ortaya çıkmasından endişe etmekte ve Şam’ın bu dönemde PYD/YPG ile gerçekleştirdiği temasları yakından takip etmektedir.

2011 sonunda itibaren PYD, Kürt yerleşim bölgelerinin denetimini yavaş yavaş ele geçirmeye başlamış, Şam ile yapılan anlaşma uyarınca Kürt göstericilerin tarafsızlaştırılması ve ÖSO ile ortak cephe oluşturulmaması karşılığında Afrin, Ayn El Arab ve Cezire bölgelerini denetlemek için milis birlikler kurmuş ve Şam 2000’li yıllarda tutuklamış olduğu PKK militanlarını serbest bırakmıştır. 19 Temmuz tarihinde ise Suriye güvenlik güçleri söz konusu üç bölgeden ayrılarak denetimi PYD ve onun silahlı örgütü YPG’ye bırakmıştır.³³⁰ Fakat 2009’dan beri yürütülen “Çözüm Süreci” çalışmaları; PKK’nın 18 Ekim 2011 Çukurca saldırısı, MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ın ifadeye çağırılması ardından patlak veren MİT Krizi, 10 Ağustos 2012’de PKK’nın Gaziantep’te düzenlediği bombalı saldırı, 2 Eylül 2012’de PKK’nın Beytüşşebap ilçe merkezindeki askeri birliğe saldırması gibi gelişmelere rağmen devam etmekteydi.³³¹ Türkiye, Suriye’de oluşması muhtemel bir özerk PKK kontrol bölgesinden endişe etmekle birlikte bu aşamada Kürtleri SUK ve ardından SMDGUK ile birleştirmenin yollarını da aramaktaydı. Başbakan Erdoğan, PKK-PYD dayanışmasının Suriye’de özerk bölgeler oluşturmaya kalkışması durumunda Türkiye’nin durumu müsamaha ile karşılamayacağını farklı konuşmalarında dile getirirken, Barzani etkisinde 2011 yılında kurulan Suriye Kürtleri Ulusal Konseyi (ENKS) yapılanmasına da karşı olduğunu “etnik veya mezhepsel çatışma istemiyoruz” diyerek açıklamıştır.³³²

³²⁹ *TBMM Haber Portalı*, “Ak Parti Grup Başkanvekili Canikli, Gazetecilerin Sorularını Cevapladi”, 4 Ekim 2012.

³³⁰ Baczko, Dorronsoro ve Quesnay, ss. 199- 200.

³³¹ *CNN Türk*, “Başlangıçtan bugüne gün gün çözüm süreci”, 01 Aralık 2014.

³³² Miş, *Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012: Bölgesel Sahiplenme*, 2013.

4.3.3. Suriye’de Kimyasal Silah Kullanımı

21 Ağustos 2013 tarihinde Şam kırsalında yer alan muhalefet kontrolündeki Doğu Guta bölgesinde Esad yönetiminin kimyasal silah kullandığına dair görüntülerin sosyal medya ve basında yer alması üzerine,³³³ ABD’nin “kırmızı çizgi”sinin aşılması neticesinde Suriye’ye askeri müdahale beklentileri oluştu. Bu süreçte Türkiye, sorunun sadece kimyasal silah kullanımı olmadığını, Esad yönetiminin konvansiyonel silahlarla çok daha fazla insanı katlettiğini gündemde tutarak uluslararası toplumun harekete geçmesi gerektiğini vurgulamıştır.³³⁴ Türkiye, Suriye’ye uluslararası bir müdahale için gerekli koşulların oluştuğunu ileri sürerek, sınırlı bir müdahale yerine Esad yönetimini devirecek bir müdahalenin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. 30 Ağustos resepsiyonunda gazetecilerin sorularını yanıtlayan Başbakan Erdoğan bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

Sınırlı bir operasyon bizi tatmin etmez, Kosova’daki gibi olmalı. Müdahale 1-2 günlük vur-çık değil. Rejimi bırakma noktasına getirmek için olmalı” diyerek Türkiye’nin pozisyonunu açıklamıştır...Yüz bini aşan insan öldürüldü burada. Ben aslında kimyasal silah sebebi ile ölenlerden dolayı böyle bir adım atılmasını zayıf buluyorum. Çünkü olaya bir sebep netice ilişkisi olarak bakıyorum. Olay insanların ölümüyse bu insan ha kimyasal silahla öldürülmüş ha tankla topla veyahut ne bileyim uçaklardan gönderilen bombalarla öldürülmüş, sonunda yüz bini aşkın insan ölüyor.

Bu açıklama ile Başbakan Erdoğan, Batılı müttefikleri ile Suriye politikasındaki farklılaşmanın da sinyallerini vermeye başlamıştır.³³⁵ Doğu Guta saldırısı sonrası ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye’nin beklentilerini karşılamamıştır. Rusya’nın girişimi ile Suriye’nin elindeki kimyasal silah stoku Birleşmiş Milletler Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü tarafından imha edilmiş ve daha önce faaliyetleri durdurulan kimyasal silah üretim tesisleri de yıkılmıştır.³³⁶

Türkiye’nin uluslararası bir müdahale ile Şam yönetiminin devrilmesi beklentisinin karşılanmaması, ABD ve Türkiye arasındaki bakış açısı farklılığını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Doğu Guta saldırısı öncesinde yaşanan bir dizi

³³³ Human Rights Watch, “Attacks on Ghouta: Analysis of Alleged Use of Chemical Weapons in Syria”, 10 Eylül 2013.

³³⁴ Miş, *Türkiye’nin Suriye Politikası 2013*.

³³⁵ TRT Haber, “Başbakan Erdoğan Net Konuştu”, 30 Ağustos 2013.

³³⁶ BBC News Türkçe, “Suriye'nin kimyasal silahları imha edildi”, 6 Aralık 2013.

gelişme aslında Suriye politikasındaki farklılaşmayı ortaya koymaktaydı. 2012 Bingazi saldırısından sonra Suriye’de desteklenen silahlı gruplar konusunda şüpheler oluşmuş, İstanbul merkezli SUK, ABD ve Suriye’nin Dostları Grubu tarafından tek meşru temsilci kabul edilmemiş ve ABD, Suriye’deki muhalefeti Doha toplantısında SMDGUK adı altında daha geniş bir temsil esasına dayalı olarak yeniden yapılandırmıştır. Fakat Türkiye ve müttefiklerinin bakış açılarının tamamen farklılaşması, IŞİD’in Suriye ve Irak’ta geniş alanları denetimi altına alması ile netlik kazanmıştır.

4.4. IRAK-ŞAM İSLAM DEVLETİ’NİN KURULMASI ve PYD’NİN YÜKSELİŞİ: TÜRKİYE’NİN YOL AYRIMI

ABD’nin Irak işgalinin ardından Ebu Musab el Zerkavi tarafından Afganistan’da eğitilen militanlar önce *Cemaat el-Tehvid vel-Cihad* (Birlik ve Cihat Cemaati) adı altında El Kaide’nin Irak kolu olarak silahlı faaliyetlere başlamış, 2011 yılında ABD’nin Irak’tan çekilmesi ve Suriye’de patlak veren iç savaşın yarattığı iktidar boşluğu neticesinde 2013 yılında büyük toprak parçalarını ele geçirerek adını *ed-Devlet’ül İslâmiyye fi’l Irak ve’s Şam* (Irak-Suriye İslam Devleti) olarak değiştirmiştir. 2014 yılında *halifelik* ilan eden IŞİD, bu tarihten itibaren *ed-Devlet’ül İslâmiyye* (İslam Devleti) ismini kullanmaya başlamıştır.³³⁷ Bölgede ortaya çıkan bu durum Türkiye’nin Suriye bunalımına taraf olan ülkelerle ilişkilerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. İlk olarak ABD ve Türkiye’nin Suriye konusundaki öncelikleri farklılaşmıştır. Türkiye, ABD’nin İslam Devleti’ne karşı İncirlik Üssü’nün kullanıma açılması taleplerini Suriye’de güvenli bölgelerin kurulması koşuluna bağlayarak ötelemiştir.³³⁸ Diğer yandan Suriye Krizi boyunca insani kaygıları ön plandan tutan Türkiye, açık sınır kapısı politikası izlemiş, yüzbinlerce mülteci Suriye topraklarını terk ederek Türkiye’ye geçmiştir.

Türkiye, güvenli bölgelerin oluşturulması talebini göçün ve insani felaketin önlenmesi gerekçesi ile talep etmekteydi. Türkiye ortaya çıkan insani felaketin sebebi olarak ise Şam yönetiminin hava bombardımanını görmekteydi. El Cezire

³³⁷ Stanford University Center for International Security and Cooperation, “Mapping Militant Organisations”, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (04.05.2020).

³³⁸ Gencer Özcan, s. 272.

Arapça'nın Bila Hudud programına mülakat veren Ahmet Davutoğlu, şu açıklamalarda bulunmuştur:³³⁹

Şu ana kadar Türkiye'ye dönük mülteci akınının en önemli kaynağı Suriye rejiminin hava bombardımanıdır. Bizde şu anda neredeyse bir milyon 800 bine yaklaşan mültecilerin bir milyon 600 bini Suriye rejiminden kaçarak geldi, 200 bini IŞİD'den kaçarak geldi. Dolayısıyla bu rakamlara baktığımızda IŞİD tasfiye olmuş olsa dahi Suriye halkı üzerindeki tehdit bitmeyecek. Ama öyle emin bölgeler ilan edebiliriz ki bu emin bölgelerde Suriye halkı kendi topraklarında bulunur. Bütün ihtiyaçlarını yine Türkiye karşılasın. Bundan hiç çekinmiyoruz. Ama artık Suriyeli kardeşlerimizin Suriye topraklarında kalmasını, kendi toprakları içinde gelecek inşa etmesini istiyoruz. Her türlü yardımı yine yapalım. Kastettiğimiz tampon bölge askeri bir tanımlama değil, insani bir güvenlik bölgesi, ama askeri bakımdan koruma altına alınmış bir güvenlik bölgesi. Bunun belli yerlerde derinliği farklı olabilir.

Davutoğlu, yaptığı açıklamada Türkiye'nin temel kaygılarını göç ve insani sorunlar olarak ortaya koymuş ve bu sorunların temel kaynağı olarak da Şam yönetimini işaret etmiştir. Türkiye, İslam Devleti'ni sonuç olarak görürken, ABD liderliğindeki Koalisyon ise İslam Devleti'ne karşı mücadeleyi temel öncelik olarak görmüştür. Güvenli bölge politikası bundan sonra Türkiye'nin Suriye politikasında giderek öne çıkmıştır. Buna göre mültecilerin sınırın Suriye tarafında barınması ve silahlı muhalefetin ise bu bölgelerde konuşlanarak Şam yönetiminin hava saldırılarından korunması amaçlanmıştır. Türkiye'nin planlamış olduğu güvenli bölgeler Al Cezire'nin haberine göre aşağıdaki haritadaki gibidir:

Harita 4. Türkiye'nin Planladığı Güvenli Bölgeler

Kaynak: *Al Jazeera Türkçe*, 15 Ekim 2014.

³³⁹*Al Jazeera Türk*, “Musul Düşerken Neredeydiler”, 15 Ekim 2014.

ABD, PYD'nin İslam Devleti'ne karşı mücadelesine destek verirken, otonom Kürt bölgelerinin oluşmasını desteklemiştir. Koalisyon, Şam yönetiminin devrilmesi hedefini rafa kaldırmış, radikal grupların Esad'ın gitmesiyle ortaya çıkacak güç boşluğundan yararlanarak bölgenin denetimini tamamen elde etmelerinden çekinmiştir. Türkiye, PYD'nin silahlı kolu YPG'nin liderliğinde oluşan yapılanmaya ABD'nin destek vermesini yüksek sesle eleştirmeye başlarken, PKK yöneticilerinin liderlik ettiği bu yapının Türkiye-Suriye sınır hattı boyunca Akdeniz'e ulaşarak özerk bir yönetim oluşturması tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Batı basınında ise Türkiye'nin İslam Devleti'ne dolaylı yollardan destek olduğuna dair iddialar yer almaya başlamıştır. Batı'nın YPG'ye verdiği destek ise Türkiye'de hükümetin sürdürmekte olduğu "çözüm süreci"nin kademeli olarak sona erdirilmesine sebep olmuştur.

2014 yılının Ekim ayında, PYD'nin özerklik ilan ettiği Ayn El Arab (Kobane) bölgesini kuşatma altına almasının ardından, Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) çağrısı üzerine protesto gösterileri düzenlenmiştir. 36 ilde meydana gelen sokak olaylarında 2 polis memuru şehit olmuş ve 43 sivil hayatını kaybetmiştir.³⁴⁰ Kobani'den Türkiye'ye doğru başlayan göç akını ise insani sorunların yanı sıra yeni bir güvenlik zafiyetinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Mültecilerin Mürşütönar'dan geçerek Türkiye'ye sığınmasının ardından Türkiye'de etnik milliyetçi Kürt hareketi, Suruç ilçesinde kurulan Kobani Kriz Koordinasyonu adlı bir idare birimi oluşturmuştur. KCK ve bunun siyasal uzantıları ise süresiz eylem çağrısında bulunarak sokakların hareketlenmesine sebep olmuştur. Bu kriz ortamında Türkiye, 3 Ekim'de Irak ve Suriye'den kaynaklanan terör tehditlerine karşı Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesinin yanı sıra, yabancı silahlı kuvvetlerin de Türkiye'de bulunması ve geçişi konusunda hükümete yetki veren tezkereyi çıkarmıştır.³⁴¹ Oluşan uluslararası baskı ortamı içerisinde Türkiye, tezkerenin ardından Iraklı peşmerge birliklerinin Türkiye toprakları üzerinden Kobani'ye girişi için koridor açmıştır. 29 Ekim'de Erbil'den çıkan 80 araçlık konvoy, Habur'dan geçerek Suruç üzerinden Kobani'ye giriş yapmıştır. Güzergâh

³⁴⁰ *Sabah*, "Selahattin Demirtaş'ın Kanlı Tarihi: 6-7 Ekim Olayları", 6 Ekim 2014.

³⁴¹ Can Acun, "Türkiye'nin Suriye Politikası 2014", *SETA: Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, (Ankara 2015).

boyunca PKK bayraklı grupların peşmergeyi karşılaması ve sevgi gösterileri iç siyasetteki tartışmaları da alevlendirmiştir.³⁴²

Türkiye ise giderek bir şiddet sarmalının içene girmekte, YPG ve İslam Devleti arasındaki savaş Türkiye topraklarında artan terör saldırılarına sebep olmaktadır. Kamuoyunun PKK'nın Suriye'deki kazanımlarından ve peşmergenin PKK bayrakları ile Türkiye topraklarında karşılanmasından rahatsızlık duyması çözüm sürecini baltalamış ve hükümetin eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Çözüm süreci boyunca PKK konusundaki tavrı muhalefet tarafından eleştirilen hükümet, Suriye'deki gelişmelerin de etkisiyle “çözüm sürecini” sonlandırmıştır. Nitekim AKP, 2015 Haziran'ında gerçekleştirilen genel seçimlerden birinci parti çıkmasına rağmen, tek başına hükümeti kuracak çoğunluğa ulaşamamış, hükümetin kurulamamasının ardından seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır. Bununla birlikte Türkiye, yaklaşık iki yıl sürecek olan terör saldırılarının hedefi haline gelmiştir. 2015 Haziran ile 2017 Ocak arasında gerçekleştirilen saldırılarda 423 kişi hayatını kaybederken yüzlerce kişi ise yaralanmıştır.³⁴³ Terör saldırılarının yanı sıra, Temmuz 2015'te PKK'nın gençlik yapılanması YDG-H, “hendek savaşları” olarak anılan şehir çatışmalarını başlatmış, yaklaşık bir yıl süren çatışmalar sonucunda, 3.583 örgüt üyesi etkisiz hale getirilirken, 355 güvenlik görevlisi şehit olmuş ve 285 sivil vatandaş hayatını kaybetmiştir.³⁴⁴

Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile tam bir yol ayrımına gelmesine sebep olurken, Türkiye'nin sınır güvenliği ve toprak bütünlüğü tehlike altına girmiştir. Yeni konjonktürde Türkiye, Suriye krizinin çözümü noktasında ABD ve diğer Batılı müttefiklerinden ayrılmıştır. Rusya'nın da askeri olarak dengelerin Şam yönetimi lehine değişmesiyle birlikte sahaya çıkması, bölgesel çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu durumda Türkiye, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın deyimiyle “kendi göbeğini kesmek” zorunda kalmıştır. Rusya'nın Esad lehine askeri ağırlığını sahaya sürmesi, sahadaki güç dengesini Şam lehine çevirirken, Türkiye yeni durumda Rusya ve İran ile bölgesel girişimlere yeşil ışık yakarak, kendi güvenliğini sağlama yolunu tercih etmiştir.

³⁴² *Oda TV*, “Peşmergenin geçişi bilerek mi 29 Ekim'e getirildi”, 20 Ekim 2014.

³⁴³ *Sözcü*, “Son Dönemde Türkiye'de Düzenlenen Terör Saldırıları”, 1 Ocak 2017.

³⁴⁴ *Deutsche Welle Türkçe*, “Hendek savaşlarında sona gelindi”, 29 Ekim 2016.

4.5. RUSYA’NIN ASKERİ MÜDAHELESİ: UÇAK KRİZİ VE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKASININ YENİDEN ŞEKİLLENMESİ

Suriye’de tırmanan kriz boyunca Şam’ın en önemli silah tedarikçisi olan Rusya, 30 Eylül 2015’te savaşa Şam lehine doğrudan müdahil olurken, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler de Suriye krizinin etkisi altına girmiştir. Rusların hava müdahalesi Halep çevresinde yoğunlaşarak, bölgedeki askeri dengeyi Şam lehine değiştirmeyi ve Kuzeybatı Suriye’de muhalif unsurların etkinliğini kırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle Haziran 2012’de F-4 savaş uçağının düşürülmesinin ardından Türkiye’nin uyguladığı angajman kuralları fiilen ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve Türkiye sınır hattı boyunca faaliyet gösteren silahlı muhalif gruplara sağlanan fiili uçuş için yasak bölge ortadan kaldırılmış olacaktır.³⁴⁵ Bu dönemde, Suriye’nin kuzeyinde ve doğusunda İslam Devleti’nin geriletilmesi ile birlikte YPG’nin bölgeyi denetim altına almaya başlaması, Fırat’ın batı yakasında Cerablus-Azez arasında kalan bölgede İslam Devleti’nin Türkiye’yi tehdit etmesi, Türkiye içinde ortaya çıkan terör saldırıları gibi sorunlar ve artarak devam eden mülteci akını Türkiye dış politikasını zorlayan temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu ortamda Suriye’de güvenli bölgeler kurulması fikrini sürekli gündemde tutmak isteyen Türkiye, kendi müttefikleri de dahil olmak üzere hiçbir ülkeyi ikna edememektedir.

24 Kasım 2015 tarihinde Rus Su-24 tipi savaş uçağının Türkiye’nin hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerini kopma noktasına getirdi. Rusya, başta ticaret ve ekonomi olmak üzere birçok alanda yaptırım uygulamaya başladı. Suriye’de ise Rus müdahalesi Lazkiye yöresinden Halep’e uzanan ikmal hatlarına yoğunlaşarak, Suriye’nin ikinci büyük kenti Halep’in 2016 Şubat’ında Esad yönetimi tarafından kuşatılmasıyla sonuçlandı.³⁴⁶ Diğer yandan özür ve tazminat talepleri karşılanmayan Rusya, PKK’ya verdiği desteği arttırmaya başlamış ve PYD’nin Moskova’da temsilcilik açmasına izin vermiştir.³⁴⁷ Rusya ile yaşanan bunalım Türkiye’nin Suriye’deki gelişmeleri etkileme ve yönlendirme kapasitesinin düşmesine neden olurken, NATO müttefiklerinden de beklediği

³⁴⁵ Gencer Özcan, ss. 283-284.

³⁴⁶ *Yeni Şafak*, “Rusya ve Esed güçleri Halep’i kuşattı”, 4 Şubat 2016.

³⁴⁷ *Anadolu Ajansı*, “Terör örgütü PYD Moskova’da temsilcilik açtı”, 10 Şubat 2016.

desteği bulamamıştır. Rusya ile yaşanan krizin ardından iç siyasette ise Başbakan Ahmet Davutoğlu, 1 Kasım 2015 seçimlerinden zaferle çıkmış olmasına rağmen, Pelikan Dosyası adı altında *Regionposy* adlı internet sitesinde yayınlanan yazıda hedef alınarak, istifaya zorlanmış ve Suriye politikasının açmazlarının sorumlusu olarak gösterilmiştir. Söz konusu yayınlardan 2. Pelikan Bildirisi olarak adlandırılan “Sayın Müstafi Başbakan” başlıklı yazıda Ahmet Davutoğlu’nun bütün planlarını Esad’ın 6 ayda devrilmesi üzerine yapmış olduğu, Suriye’de bir Kürt Devleti oluşumunu görmezden geldiği ve tedbir almadığı, Rusya’nın Suriye’yi bırakmayacağını hesap etmediği ve Batı’nın tuzaklarını göremediği gibi dış politika konularında eleştirilmiş ve yaşanan sorunların sorumluluğu Ahmet Davutoğlu’na yüklenmiştir.³⁴⁸

Gelinen noktada Rusya ile ilişkileri onarmanın yollarını arayan dönemin Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar’ın ilişkileri düzelterek önerisini gündeme alarak gizli bir diplomasi başlattı.³⁴⁹ 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden 15 gün önce yürütülen diplomasi sonuç vermiş ve 29 Haziran günü Putin kameralar önünde Türkiye ile normalleşmenin başladığını ilan etmiştir.

4.6. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE’NİN SINIR ÖTESİ HAREKATLARA BAŞLAMASI

Rusya ile ilişkilerin normalleşmeye başlamasından iki hafta sonra, 15 Temmuz 2016’da Fethullah Gülen ve cemaatinin mensupları, devletin içinde örgütlemiş oldukları “paralel devlet yapılanmasını” harekete geçirerek ve cemaate mensup askerleri kullanarak bir kalkışma başlatmıştır.³⁵⁰ 15 Temmuz’a giden yolda hükümet ile daha sonradan FETÖ/PDY olarak adlandırılacak olan Fethullah Gülen Cemaati arasındaki kavganın kamuoyu açısından ilk işareti, Oslo Görüşmelerinin basına sızdırılması ve ardından patlak veren MİT krizi olmuştur. Devam eden

³⁴⁸ *Birgün*, “Pelikancılardan Davutoğlu’na sert eleştiriler”, 6 Haziran 2016.

³⁴⁹ Bu konuda yürütülen diplomasi için bkz: Murat Yetkin, “Türk-Rus krizini bitiren gizli diplomasinin öyküsü”, *Hürriyet*, 8 Ağustos 2016, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705> (10.07.2020).

³⁵⁰ Konu ile ayrıntılı bilgi için bkz: İlker Başbuğ, *15 Temmuz Öncesi ve Sonrası*, Doğan Kitap, 2016, ss. 15-98; *CNN Türk*, “Taraflar Bölge: İlker Başbuğ- Ahmet Hakan Mülakatı”, 1 Ağustos 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=WOAW16YdwG8> (19.08.2020).

süreçte 17-25 Aralık Rüşvet skandalı ile paralel devlet yapılanması hükümet tarafından da tanımlanarak, Türkiye'de Aralık 2013'te İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen operasyon, FETÖ'nün hükümete karşı yürüttüğü operasyonların başlangıcı kabul edildi.³⁵¹ Hükümet, darbe girişimini kısa sürede bastırarak kontrolü tekrar ele almış olmasına rağmen arkasından gelen süreçte çok sayıda sivil ve asker görevlerinden ihraç edilmiştir. Bu durumun kısa vadedeki en önemli etkisinin Türk Ordusu'nun harekât kabiliyetine ciddi ölçüde zarar vereceği beklentisine rağmen Türkiye, Suriye'ye askeri harekât hazırlıklarına devam ederek bu operasyonları gerçekleştirmiştir.

Darbe girişimi öncesinde Rusya ile normalleşmenin başlaması, 15 Temmuz'un ardından ivme kazanarak devam etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin'in özel temsilcisi ve Yeni Avrasyacı ekolün önde gelen isimlerinden Alexander Dugin'in, 14 Temmuz 2016'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği bir ziyareti esnasında yapmış olduğu açıklamada Türk Ordusu'nda bir hareketlilik olduğu ve kalkışma olabileceği uyarısını yaptığı basında yer aldı. Aynı ziyaret kapsamında toplantıya katılan heyetten Avrasya Yerel Yönetimler Birliği Genel Başkanı Hasan Cengiz, uçak düşürme olayı ile ilgili Dugin ile arasında geçen konuşmayı şöyle aktarır:³⁵²

5 Kasım'da bu işin içerisinde provokatör bir eylem olduğunu biliyorduk ancak belgeleyemiyorduk. Ocak ayında Türk Hava Kuvvetleri'nden bir gurup asker, bize bir dosya getirdi ve bu uçağın ordu içindeki bir cunta tarafından düşürüldüğünü iddia ediyorlardı; ellerinde de belgeler vardı, isim listesi vardı. FETÖ'cü asker listesi. Ama kanıtları yoktu. Tabi biz bu dosyayı aldık devletin önemli birimlerine ilettik. Sonrasında Sayın Dugin, 2016 Mart ayı içerisinde Türkiye'deydi. O dönem her iki lider de yüksek perdeden konuşuyordu; yanlış yönlendirmeler neticesinde hem Sayın Putin hem de Sayın Cumhurbaşkanımız... Sayın Dugin'e uçağı FETÖ'cü askerler tarafından düşürüldüğünü ilettik, kendisi de dönüşünde Sayın Putin'e bunu ilettiğini bizlere söyledi.

³⁵¹ Kamuoyunda "17-25 Aralık süreci" olarak anılan ve FETÖ/PDY'nin faaliyetleri için milat sayılan süreç, 17 Aralık 2013'te İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülen 3 soruşturmada, iş adamı, bürokrat ve memurların da bulunduğu çok sayıda kişiye yönelik "kara para aklama", "altın kaçakçılığı" ve "kamu görevlilerine rüşvet" iddialı operasyonla başladı. Operasyonda gözaltına alınan 66 kişiden iş adamı Rıza Sarraf ile Salih Kaan Çağlayan ve Barış Güler'in de arasında bulunduğu 14 kişi tutuklandı.

FETÖ/PDY kapsamında meslekten ihraç edilen ve halen firari olarak aranan özel yetkili savcı Muammer Akkaş, 25 Aralık'ta o dönemde Başbakan olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın da arasında olduğu 96 kişi hakkında gözaltı kararı aldırdı. 17 Aralık operasyonunda görev alan polislerin yerine atanan polisler ise gözaltı kararlarını uygulamadı. Bkz: *Anadolu Ajansı*, "17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ", 14 Temmuz 2017.

³⁵² *Hürriyet*, "Putin'in Özel Temsilcisi: 14 Temmuz'da uyardık", 3 Ekim 2016.

15 Temmuz'un ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayan ilk yabancı ülke liderinin Putin olması³⁵³ ve "geçmiş olsun" dileklerini iletmesi, ikili ilişkilerin hızla düzelmesine neden olurken, Erdoğan da 15 Temmuz'un ardından ilk resmi ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Stockholm Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Enstitüsü'nden Dr. Michael Sahlin'in *BBC*'de yayınlanan makalesinde, 15 Temmuz sonrası Türkiye'nin değişen iç ve dış politikalarına dikkat çekilmiştir. Sahlin, AKP hükümetinin ABD ve AB ile ilişkilerinin donmuş olduğunu ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ilk ziyaretini Rusya yapmış olmasının sembolik öneminin çok büyük olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, Türkiye ve AB arasındaki mülteciler konusundaki anlaşmanın sıkıntılı bir sürece girdiğini, ABD ile ilişkilerin ise darbeyi planlamakla itham edilen Fethullah Gülen'in iadesi baskısıyla karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır. Fakat, Rusya ziyaretinin asıl sebebinin Putin'e bir teşekkür mahiyetinden ziyade, Suriye'deki gelişmelerin Türkiye açısından tehlikeye dönüşmesi sebebiyle onurlu bir geri adım atmanın yollarının aranması olarak görmüştür. Böyle bir arayışın Türkiye için stratejik bir ihtiyaç olarak belirlediğinin altını çizirken, Başbakan Binali Yıldırım'ın Mayıs ayında verdiği röportajda "düşmanların sayısını azaltıp dostların sayısını arttırmak" şeklinde özetlediği politika değişikliği sinyaline dikkat çekmektedir.³⁵⁴

15 Temmuz'un ardından Suriye politikasında yaşanan en önemli değişiklik, Türkiye'nin önceliğini bölgesel ve yerel aktörlerle işbirliğine vermesi olmuştur. ABD liderliğindeki Koalisyon'un YPG'ye vermiş olduğu silah ve mühimmat yardımının yanı sıra, teknik kapasite desteği de Türkiye'nin Suriye'de Kürt koridoru kurulması endişelerini arttırmaya devam ederken; Türkiye'de ardı ardına yaşanan PKK ve IŞİD kaynaklı terör saldırıları ise kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Suriye sınırı tarafından Kilis ve çevresine havan ve roketle gınaşırı gerçekleşen saldırılar toplumda güvenlik zafiyeti olduğuna dair kanaat oluşmasına sebep olmuştur. Bu ortamda, 20 Ağustos 2016 gecesi Gaziantep'te bir sokak düğününe canlı bomba ile yapılan IŞİD saldırısında 54 kişi hayatını kaybederken, 90'ın üzerinde vatandaş da yaralanmıştır.³⁵⁵ Bu saldırı, Türkiye'nin uzun zamandan beri hazırlık yaptığı sınır ötesi askeri hareketin da pimini çekmiştir. Saldırının ardından

³⁵³ *Anadolu Ajansı*, "Darbe girişimine karşı dünyadan Türkiye'ye destek", 3 Eylül 2016.

³⁵⁴ *BBC News Türkçe*, "Erdoğan'ın Putin ziyareti Batı'nın sinirlerini bozuyor", 9 Ağustos 2016.

³⁵⁵ *Deutsche Welle Türkçe*, "Gaziantep'te düğüne bombalı saldırı", 21 Ağustos 2016.

Türkiye, Azez-Cerablus arasındaki hattı kontrol eden İslam Devleti'ne karşı 24 Ağustos 2016'da havadan ve karadan operasyon başlatarak sınır hattının güvenliğini sağlamak istemiştir. Fırat Kalkanı Harekatı adı verilen bu operasyon, Suriye'ye dönük askeri hareketler zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu operasyonun önceliklerinden biri her ne kadar İslam Devleti'nin Türkiye sınırından süpürülmesi olarak tanımlanmış olsa da, en kritik noktası Türkiye'nin uzun zamandan beri endişe duyduğu Akdeniz'e doğru uzanan bir PKK koridorunun Suriye'nin kuzeyinde oluşmasını engellemektir. ABD destekli YPG birlikleri, İslam Devleti'ne karşı yürüttüğü hareketlerde önemli kazanımlar elde etmiş, Fırat Nehri'nin Batı yakasına geçerek Münbiç kasabasını ele geçirmekte ve Cerablus sınır kapısına doğru hareket etmekteydi. Daha batıda, Afrin'deki YPG birlikleri ise Doğu yönünde hareket ederek, Halep'in kuzeyinde bulunan Tel Rıfat kasabasına yönelmişler ve özerklik ilan ettikleri Cezire, Ayn El Arab (Kobani) ve Afrin kantonlarını coğrafi olarak birleştirerek Türkiye sınır hattı boyunca uzanan bir coğrafyada denetim elde etmeyi hedeflemiştir. Fırat Kalkanı Harekatı, bir taraftan İslam Devleti unsurlarını Türkiye sınırlarından uzaklaştırırken, diğer taraftan YPG'nin *Rojava* ("Batı Kürdistan") olarak adlandırdığı bölgede coğrafi bütünlük oluşturarak denetim sağlamasının önüne geçmiştir.³⁵⁶ Harekatın bir diğer önemli özelliği ise, Türkiye'nin 2014 yılından itibaren ısrarla oluşturmak istediği fakat müttefiklerini ikna edemediği "güvenli bölgeleri" Suriye'de tek başına oluşturmaya başlamasıdır.

Sınır ötesi hareketlerden ikincisi ise doğrudan Suriye'deki PKK yapılanmasını hedef alarak, YPG'nin planladığı koridorun en batı ucuna, Afrin bölgesine gerçekleştirilmiştir. 20 Ocak 2018 tarihinde başlayan hareket, 18 Mart Çanakkale zaferinin yıldönümü kutlamalarına denk gelecek şekilde Afrin ilçe merkezinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolü sağlaması üzerine tamamlanmıştır.³⁵⁷ Gazeteci Bora Bayraktar, Zeytin Dalı Harekatı ile Türkiye'nin bir yandan yakın ve stratejik bir tehdit unsurunu ortadan kaldırırken, bölgedeki caydırıcılığını yeniden tesis ettiğini ifade etmiş; Türkiye'yi by-pass edecek enerji koridorlarının ve PKK-

³⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz: Murat Yeşiltaş, Merve Seren ve Necdet Özçelik, "Fırat Kalkanı Harekatı: Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler", *SETA Yayınları: SETA Rapor*, 2017.

³⁵⁷ *Aydınlık*, "Zeytin Dalı Harekatı'nda bugün", 18 Mart 2018.

PYD koridorunun kalıcı olarak imhası anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁵⁸ Yine bu hareket ile Türkiye, güvenli bölgeleri ikinci kez kendi askeri gücü ile kurmuş oldu. Böylelikle, Suriye muhalefetine gelişmesi ve olgunlaşması için Fırat Batı'sındaki Cerablus'tan Lazkiye'ye kadar olan bölgede ülkesel bütünlük sağlanmış oldu. Diğer bir husus, Fırat Kalkanı Harekatı'na TSK ile birlikte katılan silahlı muhalif gruplar, bu ikinci harekatta Suriye Milli Ordusu adıyla yer almış, uzun zamandan beri birleşik bir silahlı muhalefet oluşturamayan yapılar ilk defa tek bir çatı altında emir komuta zinciri içinde toparlanmıştır. Türkiye, operasyon öncesinde hem ABD hem de Rusya ile PKK/PYD ile angajmanlarını sonlandırmaları için bir ikna süreci yürütmüş, bölgedeki konjonktürü kendi lehine kullanmayı başarmıştır. ABD açısından IŞİD'e karşı yürütülen mücadele öncelikli konumda yer almakta ve YPG'yi bunun içinde tutmak için gayret göstermekteydi. Rusya ise, Fırat'ın doğusunda ABD destekli YPG birliklerinin Haseke ve Deiz ez-Zor'daki petrol ve gaz yataklarını ele geçirmesine öfkeliydi. Bu durumu sahadaki aktörleri ikna etme konusunda kendi lehine kullanan Türkiye, operasyonun PKK ve IŞİD terör örgütlerine karşı, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanması olarak duyurmuştur.³⁵⁹

Türkiye, PKK yapılanmasına karşı Suriye içindeki askeri hareketlerinin sonuncusu olan ve Fırat'ın Doğu yakasında Barış Pınarı Harekatı adıyla duyurulan harekate öncekilerde olduğu gibi "Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/KCK/PYD-YPG başta olmak üzere, milli güvenliğimize tehdit oluşturan terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale getirmek, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak maksadıyla" 9 Ekim 2019 tarihinde başladığını duyurmuştur.³⁶⁰ Türkiye'nin bu hareketi, önceki hareketlerden farklı olarak kısa sürede Batı basınında tepki oluşturmuş ve Türkiye'ye askeri operasyonu durdurma çağrıları yapılmıştır. ABD Başkanı Trump'ın Suriye'nin Kuzey Doğu'sundan askerlerini çekeceğini açıklamasının

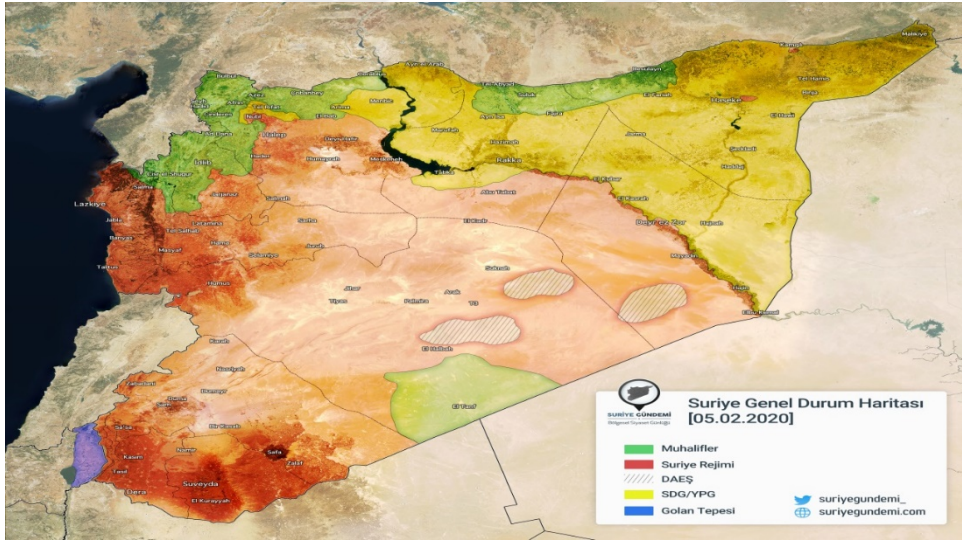
³⁵⁸ Bora Bayraktar, *Zeytin Dalı Harekâtı, Bölgesel Konjonktür ve Zeytin Dalı Harekâtı*, ORSAM Yayınları, 2018, s. 4.

³⁵⁹ Necdet Özçelik ve Can Acun, "Zeytin Dalı Harekâtı: Terörle Mücadelede Yeni Safha", *SETA Raporu*, 2018.

³⁶⁰ *Anadolu Ajansı*, "Barış Pınarı Harekâtı başladı", 9 Ekim 2019.

ardından harekate başlayan Türkiye, yine ABD'nin müdahalesi ile harekate ara vermek zorunda kalmıştır. Fırat'ın Doğu'sunda yaklaşık bin kilometrelik sınır hattı boyunca ve 30 km derinliğinde bir alandan YPG unsurlarının çıkartılmasını hedef olarak belirleyen Türkiye, ABD ve Rusya'nın peş peşe gelen müdahaleleri neticesinde, hareket alanını Tel Abyad-Rasulayn arasında, M-4 otoyolunun kesecek şekilde sınırlı tutmak zorunda kalmıştır. Böylelikle asıl hedefe kısmi olarak ulaşılmış ve Cezire ile Kobani arasındaki coğrafi bütünlük ortadan kaldırılarak, PYD/YPG denetimindeki bu alan ikiye bölünmüştür. Barış Pınarı Harekatının tamamlanmasının ardından Türkiye'nin Suriye'de öteden beri kurmak istediği güvenli bölgelerin üçüncüsü de oluşmuş ve Suriye'de genel durum aşağıdaki haritadaki gibi oluşmuştur.

Harita 5. Suriye'de Genel Durum

Kaynak: Suriye Gündemi.

Bu üçüncü harekatta Türkiye'nin yalnız kaldığını ve sahadaki aktörleri diplomasi ile ikna edebildiğini söylemek güçtür. Harekatın başlamasının ardından ABD, Türkiye'ye ekonomik yaptırımları uygulanmasını öngören bir liste açıkladı. Buna göre, Türkiye'nin eski ve mevcut hükümet yöneticilerinin ABD'deki mal varlıklarının dondurulması, el konulması; çelik ithalatı için gümrük vergisinin yüzde 50'ye çıkarılması ve bunun Mayıs ayından geçerli olmak üzere yürürlüğe girmesi; ABD Ticaret Bakanlığı öncülüğünde Türkiye ile 100 Milyar Dolarlık ticaret anlaşması yapılmasına ilişkin yürütülen müzakerelerin ivedilikle

durdurulması; ABD Hazine Bakanlığı, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez'in yaptırım listesine alınması; ABD Hazine Bakanlığı, Türk Milli Savunma Bakanlığı ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yaptırım listesine eklenmesi; ABD Hazine Bakanlığı'nın belirlediği finansal kurumlara kısıtlama getirilmesi; Suriyeli mültecileri zorla geri döndürmek isteyen, siyasi çözümü destekleme çabalarını engelleyen ya da kesintiye uğratan eylemleri destekleyen ya da yapan kişilerin yaptırımlardan etkilenmesi söz konusu olmuştur.³⁶¹ Diğer yandan bu hareket, ABD ile Türkiye arasında bir mektup krizine de neden olmuştur. TSK'nın operasyona başlamasının ardından ABD Başkanı Trump, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a hakaret içerikli bir mektup yazdığını basına açıklayarak bu operasyona onay vermediğini ABD kamuoyuna ispat etmek istemiştir.³⁶²

ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence başkanlığındaki heyet, 17 Ekim 2019 tarihinden Ankara'ya gelerek 4 saat süren bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantının ardından Barış Pınarı Harekatı'nın bölgedeki IŞİD hücrelerini yeniden harekete geçireceği, ABD'nin IŞİD karşıtı mücadelesini boşa çıkaracağı, tutuklu IŞİD mensuplarının akıbetleri gibi konuları ileri sürerek Türkiye'nin operasyonu sonlandırması istenmiştir.³⁶³ Toplantının ardından yapılan açıklamada Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Barış Pınarı Operasyonu'na 120 saatlik bir ara verileceğini ve ABD ile 13 maddelik bir mutabakata varıldığını açıkladı.³⁶⁴ Bu ortak açıklamaya (*joint statement*) göre Türkiye'nin kazanımları, bir haftalık operasyon sürecinde Türkiye'nin sahada denetimini elde ettiği bölgeler üzerindeki statükosunu teyit etmesi olmuştur. Bunun yanında, hareketin hedefleri doğrultusunda YPG'nin "güvenli bölgeden" çekilmesi, bu bölgedeki mevzi ve tahkimatlarını imha etmesi noktasında uzlaşmıştır. Türkiye açısından bir diğer önemli kazanım, IŞİD ile mücadele kapsamında kurulan YPG-ABD ortaklığının zarar görmesidir.

ABD'nin Türkiye'nin hareketini engellemesi üzerine YPG, Rusya ile temasa geçerek Rus ve Suriye Arap Ordusu birliklerinin Fırat'ın Doğu yakasına geçmesine

³⁶¹ Euronews, "ABD'nin Türkiye yaptırımları neleri kapsıyor?", 15 Ekim 2019.

³⁶² BBC News Türkçe, "Trump'tan Erdoğan'a mektup: Aptallık etme, gel anlaşalım, seni sonra arayacağım", 18 Ekim 2018.

³⁶³ Anadolu Ajansı, "ABD ile görüşmelerin içeriğine ilişkin iddialar", 18 Ekim 2019.

³⁶⁴ Anadolu Ajansı, "ABD ile mutabakat ve Güvenli Bölge", 18 Ekim 2019.

izin vermiştir. Türkiye'nin hareketi, bölgeye Rus ve Suriye birliklerinin girmesine yol açarken, Türkiye'nin öteden beri savunduğu Suriye'nin toprak bütünlüğü hedefi ile uyumlu olmakla birlikte, Şam yönetiminin bu bölgede egemenlik tesis etmesi Esad'ın devrilmesi hedefi ile uyumlu olmamaktadır. Bu noktada, Türkiye'nin Esad'ın devrilmesi hedefini Suriye politikasında bir numaralı öncelik olmaktan çıkarttığını ve PKK kaynaklı ulusal güvenliğini önceliklendirdiğini söyleyebiliriz. ABD ile varılan mutabakatın operasyona 120 saatlik bir ara vermeyi öngörmesi, 120 saatin sonunda gerçekleştirilecek Erdoğan-Putin görüşmesine göre planlanmıştır. Türkiye'nin hareketine Rusya'dan son verme çağrısının gelmesi, hareket öncesi ikna ve diplomasi kanallarının etkin olamadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve beraberindeki heyet, Rusya Devlet Başkanı Putin ile Soçi'de 22 Ekim'de bir araya geldi. Yaklaşık 6,5 saat süren toplantının ardından 10 maddelik bir mutabakat metni (*memorandum of undersanding*) imzalandı.³⁶⁵ Varılan mutabakata göre Türkiye, hedeflediği güvenli bölgeyi Tel Ayad ile Rasulayn arasında tesis etmiş oldu. Stratejik öneme sahip M-4 otoyolunu da bu bölgede keserek ve sahadaki mevcut statükoyu teyit ettirerek meşruiyet sağlamıştır. Böylece, YPG'nin başlatmış olduğu Rojava'da özerk bir devlet kurulması girişiminin sonunu getirmiştir. Rusya'nın kazanımı ise ABD'nin çekilmesine paralel olarak alanda ortaya çıkan boşluğu doldurmak olmuştur. Suriye Arap Ordusu'nun güvenli bölgenin doğusunda 10, batısında 5 olmak üzere toplam 15 adet gözlem noktası oluşturması, Irak sınırındaki resmi ve gayri resmi sınır kapılarını devralması öngörülmüştür. Mutabakatın Türkiye açısından olumsuz yönü ise belirlenen alan dışında Türkiye'nin askeri hareket yapmasını engellemekte, 1998 Adana Anlaşması'na gönderme yaparak terörle mücadelenin bu anlaşma çerçevesinde devam edeceğini kabul etmektedir. Böylelikle Tel Abyad-Rasulayn arasında kalan bölge dışında hareketin durdurulması Türkiye tarafından kabul edilmiştir.³⁶⁶

³⁶⁵ BBC News Türkçe, "Soçi Mutabakatı: Putin ile Erdoğan'ın görüşmesinden ne sonuç çıktı?", 23 Ekim 2019.

³⁶⁶ Aydın Selcen, "Soçi mutabakatının uygulanması Suriye ve Rusya'ya bırakıldı", *Medyascope*, 23 Ekim 2019, <https://medyascope.tv/2019/10/23/aydin-selcen-ile-gundem-disi-39> (09.08.2020).

4.7. MOSKOVA DEKLARASYONU ve ASTANA SÜRECİ

Rusya'nın 20 Eylül 2015 tarihinde Suriye Krizi'ne doğrudan müdahil olması, o güne kadarki en kritik gelişmelerden biri olmuştur. Hemen ardından BMGK'nın almış olduğu 2254 sayılı karar ise krize yönelik siyasi çözüm kapsamında yapılan çalışmalara zemin oluşturmuştur. Bu karara göre, sivil hedeflere yönelik saldırıların acilen son bulması, 2016 Ocak ayından itibaren ateşkesin sağlanması ve siyasi çözüm için görüşmelerin başlaması çağrısı yapılmış, IŞİD ve El-Nusra gibi terörist olarak görülen örgütlere karşı saldırı veya savunma amaçları faaliyetlerinin sürdürüleceği belirtilmiştir.³⁶⁷ Fakat Rus uçağının düşürülmesinin ardından oluşan ortamda ateşkes için adım atılması, Fırat Kalkanı Harekatı ile Türkiye'nin sahaya aktif müdahalesinin ardından başlamıştır.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türk-Rus ilişkilerinin hızla iyileştiği bir ortamda Türkiye, Rusya'nın da onayı ile Fırat Kalkanı Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. İlişkilerin normalleşmesi sürecinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Karlov, Ankara'da katıldığı bir sergi açılışında Mevlüt Mert Altıntaş isimli bir çevik kuvvet polisi tarafından düzenlenen suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.³⁶⁸ Başlangıçta bu suikastın ikili ilişkilerde yeni bir kriz yaratarak, Suriye konusundaki gelişmeleri de etkileyebileceği ihtimali gündeme gelmiştir. Ancak iki ülkenin liderlerinin bunun Rusya-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesini sabote etmek için planlanan bir suikast olduğu yönünde yaptıkları açıklamalar, olayın iki ülkenin ilişkilerine etki etmesine izin vermemiştir. Suikastın ardından Putin ile bir telefon görüşmesi gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan açıklamasında, "Bu akşamki görüşmede özellikle uluslararası terörle mücadelede bundan sonraki sürece yönelik dayanışmamızın çok daha güçlü, çok daha farklı olması konusunda mutabık kaldık... Putin'le mutabık kaldığımız gibi, ortak soruşturma komisyonu kuracağız. Büyükelçilik, konsolosluk gibi Rusya'ya ait yerlerdeki güvenlik tedbirleri artırıldı, sürece yönelik atılması gereken adımlar atılıyor" derken, Putin ise yaptığı açıklamada, olayı "provokasyon" olarak nitelendirerek hem Türk-Rus ilişkilerine hem de Suriye'deki barış sürecine zarar

³⁶⁷ Aydın Sezer ve Alptekin Dursunoğlu, "Suriye'deki örgütlerin şifreleri", YDH, 16 Nisan 2020, http://www.ydh.com.tr/HD16247_suriye-deki-orgutlerin-sifreleri.html (09.08.2020).

³⁶⁸ Sputnik News, "Rus Büyükelçi Karlov'a suikast", 19 Aralık 2016.

vermeyi amaçladığını ifade etmiştir.³⁶⁹ Kısa süre sonra ise Erdoğan, bir başka açıklamasında suikastın failinin FETÖ mensubu olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁰

Suriye’deki gelişmeler açısından ise, Rusya’nın hava desteğini alan Esad ve İran’a bağlı birlikler, Halep şehrini muhaliflerden geri almış, şehrin içinde yaşayan silahlı muhalif ve sivillerin tahliyesi söz konusu olmuştur. Aralık ayı boyunca Ankara’nın hazırlamış olduğu zeminde görüşen Suriye muhalifleri ve Rusya, Halep’teki çatışmaların durdurulması, bölgeye insani yardım oluşturulması ve sivillerin tahliye edilmesi gibi konular ekseninde bir araya gelmişlerdir. Ankara’nın ev sahipliği yaptığı bu görüşmeler neticesinde sivillerin tahliyesinin gerçekleştirilmesi kararının alınması üzerine İran’ın da sürece dahil edilmesi gerekmiştir.³⁷¹ İran’ın dahil olması ile oluşan üçlü mekanizma, 20 Aralık’ta Moskova’da gerçekleştirilen zirvede Moskova Deklarasyonu olarak anılan bir ortak bildiriye (*joint statement*) imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.³⁷² Bu bildiride, BMGK’nın 2254 sayılı kararına da atıf yaparak Suriye krizinin askeri bir çözümünün olmadığını ve BMGK’nın krizin çözümündeki rolünü tanıdıklarını belirtilmişlerdir. Bununla birlikte, Suriye’nin toprak bütünlüğü, egemenlik ve bağımsızlığı teyit edilmiş, Halep’teki sivillerin tahliyesi sürecinin güvenli bir şekilde tamamlanması taahhüt edilmiş, Suriye’de ateşkes sağlanması ve barış sürecinin başlaması için gerekli çabanın gösterileceği söylenmiş, Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın konuyla ilgili Astana’da ev sahipliği yapma önerisinin kabul edildiği açıklanmıştır.

Prof. Dr. Mithat Çelikpala’ya göre bu belge, “Türkiye açısından IŞİD ve El Nusra gibi terör unsurlarının yanı sıra PYD/YPG ile etkin silahlı mücadelenin meşru zeminin oluşturulması ve Türkiye’ye müzahir silahlı muhalif grupların da bu unsurlardan ayrılarak meşru muhalif gruplar olarak kabullenilmesi anlamına gelirken, Beşar Esad’dan bahsedilmemesi, Türkiye’nin Esad’ı devirme önceliği ve

³⁶⁹ BBC News Türkçe, “Erdoğan ve Putin hemfikir: Suikast bir provokasyon”, 20 Aralık 2016.

³⁷⁰ CNN Türk, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Suikastçı FETÖ mensubu”, 21 Aralık 2016.

³⁷¹ Can Acun ve Talha Köse, “5 Soru: Türkiye-Rusya-İran Anlaşması” SETA, 22 Aralık 2016, <https://www.setav.org/5-soru-turkiye-rusya-iran-anlasmasi/> (15.08.2020).

³⁷² Ortak açıklamanın tam metni için bkz: TC Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/joint-statement-by-the-foreign-ministers-of-the-islamic-republic-of-iran_-the-russian-federation-and-the-republic-of-turkey-on-agreed-steps-to-revitalize-the-political-process-to-end-the-syrian-conflict_-20-december-2016_-moscow.en.mfa (15.08.2020).

politikasından vazgeçtiğini zımnen kabul etmesi anlamına gelmektedir.”³⁷³ Mutabakatın sonucu olarak Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde 30 Aralık 2016 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere “2254 sayılı karar kapsamındaki terör örgütleri ile mücadele hariç” ateşkes ilan edilmiştir.

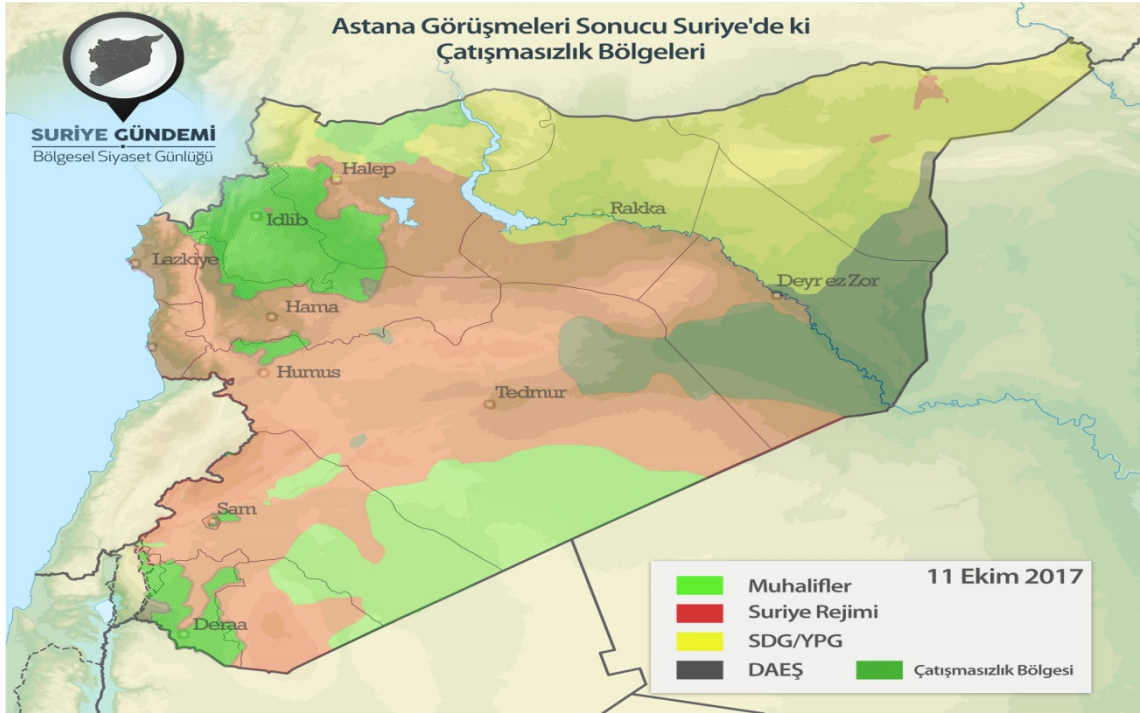
Bu aşamadan itibaren Suriye krizinin doğrudan tarafı olan üç ülke ve silahlı muhalif grupların temsilcileri,³⁷⁴ Astana’da bir araya gelerek müzakere süreci başlatmış oldu. 2017 Ocak ayından 2019 sonuna kadar Astana Süreci kapsamında çeşitli seviyelerde toplam 14 tane Garantörler Toplantısı gerçekleştirilmiş, toplantılar Moskova Deklarasyonu’nda çerçevesi çizilen konular ekseninde devam etmiştir. Görüşmelerin ilkinde BM Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararı doğrultusunda siyasi sürecin başlaması için çaba göstermesinin istendiği bildiride tüm muhalif gruplara da Şubat ayında Cenevre’de yapılacak konferansa katılma ve IŞİD ile Nusra gibi terörist gruplara karşı savaşma çağrısı yapılmış, 2. Görüşme sonunda ise bir görev gücü kurulması konusunda anlaşma sağlanarak tutukluların takas edilmesi için bir mekanizma oluşturulmuştur. Devam eden görüşmelerde ateşkesin uygulanması ve güçlendirilmesi konusu ele alınırken, Suriye’de çatışmasızlık bölgeleri konusu ele alınmıştır.³⁷⁵ Bu görüşmeler sonucu oluşturulan çatışmasızlık bölgeleri; Deraa, Doğu Guta, Humus ve İdlib bölgelerindeki alanlar olmuştur.

³⁷³ Mithat Çelikpala, “Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği”, *EDAM: Dış Politika ve Güvenlik*, 13 Mayıs 2019, <https://edam.org.tr/bugune-tarih-olarak-bakmak-turkiye-rusya-i-CC%87liskilerinin-serencami-ve-gelecegi/> (20.08.2020).

³⁷⁴ Bu gruplar Feylak eş-Şam, Şam Cephesi, 1. Sahil Tümeni, 2. Sahil Tümeni, Sultan Murat Tümeni, İslam Şehitleri Tugayı, Festakim Kema Umirt, İslam Ordusu, Hamza Tugayı, Sukur eş-Şam gibi Suriye’nin kuzeyinde etkin olan silahlı muhalefettir.

³⁷⁵ *Stratejik Ortak*, “Dünden Bugüne Suriye Zirveleri”, 4 Nisan 2018.

Harita 6. Astana Görüşmeleri Sonucu Suriye’deki Çatışmasızlık Bölgeleri

Kaynak: Suriye Gündemi, “Astana Görüşmeleri Sonucu Suriye’deki Çatışmasızlık Bölgeleri”, 11 Ekim 2017.

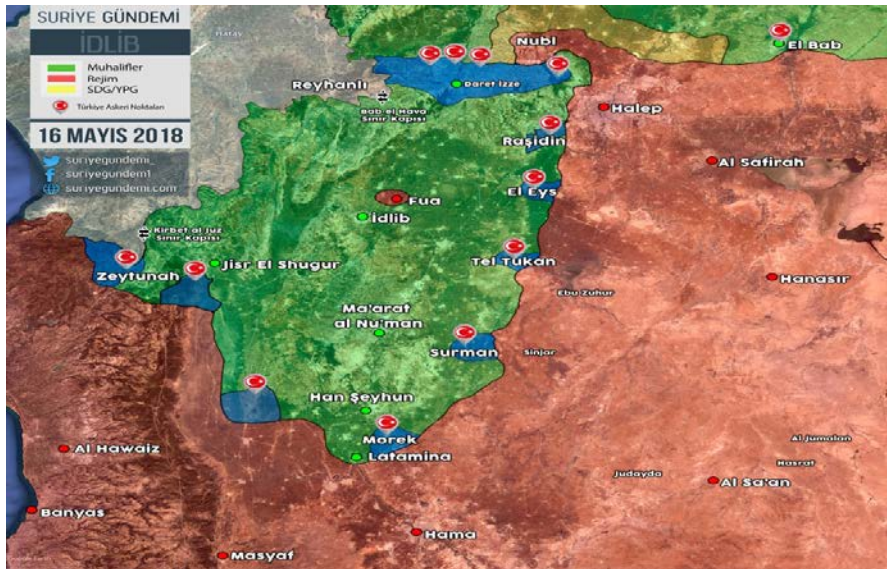
Astana Süreci’nin 5. toplantısında çatışmasızlık bölgelerinde gözetim yapacak koordinasyon merkezinin kurulması, askeri güçlerin yerleştirilmesi gibi konularla ilgili çalışmalar yapılmış, 6. toplantıda ise İdlib’deki çatışmasızlık bölgesinin sınırlarının çizilerek Türkiye’de gözlem noktaları oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bakanlıktan yapılan açıklamada, aşağıdaki değerlendirme yer almıştır:³⁷⁶

Astana toplantılarının üç garantör ülkesi arasında sağlanan mutabakat uyarınca, söz konusu üç ülkeden gözlemciler, çatışmasızlık bölgesinin sınırlarını teşkil eden güvenli bölgelerde oluşturulacak kontrol ve gözlem noktalarında konuşlandırılacaktır. Gözlemci kuvvetlerin asli görevi, rejim ve muhalefet arasında çatışma yaşanmasını engellemek ve olabilecek ateşkes ihlallerini izlemek olarak tanımlanmıştır. Gözlemci kuvvetlerin faaliyetlerinin eşgüdümü, üç garantör ülke arasında oluşturulacak Müşterek Koordinasyon Merkezi tarafından sağlanacaktır. İdlib çatışmasızlık bölgesinin ilan edilmesi, Suriye’de sahada yaşanan gerginliğin azaltılması amacıyla Mayıs ayında imzalanan muhtıranın hayata geçirilmesindeki son aşamayı teşkil etmektedir.

³⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “14-15 Eylül 2017 Tarihlerinde Gerçekleştirilen Altıncı Astana Toplantısı’nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı Hk.” No.288, 15 Eylül 2017.

Böylelikle Türkiye, İdlib’e asker göndererek gözlem noktaları oluştururken, ılımlı muhalefet ile radikaller olarak adlandırılan örgütleri birbirinden ayırıştırma işini de yüklenmiş oluyordu.

Harita 7. TSK'nın Gözlem Noktaları

Kaynak: Suriye Gündemi

Astana Süreci bağlamındaki görüşmeler yukarıdaki çerçevede devam ederken, Rusya, Suriye, İran ve Hizbullah, özellikle ülkenin güneyindeki askeri operasyonlarına devam ederek, bu bölgelerin kontrolünü tekrar ele geçirdi. Bu bölgelerdeki silahlı muhalifler çoğunlukla Suudi Arabistan, BAE veya Ürdün tarafından desteklenmekte ve finanse edilmekteydi. Rusya ise bu operasyonları, 2254 sayılı terörle mücadele kararına dayandırıyordu. Deraa, Doğu Guta Humus gibi bölgelerde gerçekleştirilen ağır bombardımanın ardından bu bölgelerin karadan kuşatılması neticesinde Rusya'nın arabuluculuğunda yapılan anlaşmalar sayesinde bölgeden ayrılmak isteyen siviller ve sadece hafif silahlarını beraberinde götürmek izniyle silahlı muhalifler İdlib veya Türkiye kontrolü altındaki Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekat bölgelerine tahliye edilmişlerdir. 2017 ve 2018 boyunca İdlib düğümü Türkiye-Rusya ilişkileri bağlamında ötelenmiş ve Astana Süreci'nin yumuşak karnı olmayı sürdürmüştür. Tüm muhaliflerin tek bir çatı altında toplanmamış olması nedeniyle Astana boyunca İdlib merkezli çatışmalar tetiklenmiştir. Muhaliflerin ve radikal cihatçı örgütlerin doğrudan denetiminde

kalan son bölge olan İdlib'in denetiminin ele geçirilmesi, Şam açısından muhaliflerle arasındaki savaşın bitmesi anlamına da gelmekteydi.

Suriye ordusunun bölgede operasyon yapmasının Türkiye açısından sonuçları öncelikle Türkiye'nin öteden beri oluşturmak istediği güvenli bölgenin, Hatay-Suriye sınır hattı bölgesinde ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. İkinci bir sorun, İdlib'in Şam kontrolüne geçmesinin ardından, Esad yönetiminin Türkiye'nin denetimindeki Afrin ve Azez-Cerablus-El Bab hattına yönelme ihtimalinin bulunmasıydı. Bir diğer önemli sorun ise, bölgedeki çatışmaların Türkiye sınırlarına doğru bir göç dalgası yaratması endişesiydi. Oluşacak bir göç dalgasının çatışmadan kaçan sivillerin yanı sıra, cihatçı silahlı örgüt militanlarını da içermesi ihtimali ise Türkiye'nin hem iç güvenlik kaygılarını tetiklemiş hem de Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları ile oluşturulmuş olan “güvenli bölgelerin” radikalleşmesi ihtimalini gündeme getirmiştir. Ayrıca, Suriye Ordusu'nun İdlib'de denetimi elde etmesi, Cenevre ve Yeni Anayasa yazımı gibi çözüm planı süreçlerini de anlamsız kılacaktır.

Türkiye'nin muhalifleri çözüm süreci kapsamında masaya oturtabilmesinin yegane yolu, bu grupların Suriye sahasında etkinliklerini sürdürebilmelerine bağlıdır. Son olarak, Türkiye'nin PKK/YPG ile ilgili kaygılarının giderilmesi için İdlib kozunu elinde tutması önemlidir. Bu dönemde Fırat'ın doğusunda ABD yönlendirmesi ile Kürtlerin merkezi bir hükümet oluşturma yolunda adım atacağı yönündeki tehlikeye işaret eden Türkiye, Rusya'dan İdlib'deki operasyonu durdurmasını istemiştir. Benzer şekilde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Fransa'da düzenlenen Paris Barış Forumu'nda yaptığı konuşmada “ABD, Fırat'ın doğu kıyısında bir sözde devlet kurmak için her şeyi yapıyor ve Suriye'nin bu bölümünü koparma ve oradaki petrol yataklarını kontrol altına alma amacıyla orada SDG, YPG ve diğer Kürt güçler eliyle bir yerel yönetim kurulması için Körfez ülkelerinden büyük yatırımlar yapmalarını talep ediyor” açıklamasında bulunarak Türkiye'nin bu endişesini teyit etmiş ve bir nevi Soçi Mutabakatı'nın imzalanmasında Rusya'nın motivasyonunu ortaya koymuştur.³⁷⁷

Rusya ve Suriye açısından ise buradaki muhalefet unsurlarını ortadan kaldırarak Türkiye ve diğer aktörlerin Suriye'ye müdahale gerekçesini ortadan kaldırmaktı.

³⁷⁷ *Yeni Şafak*, “ABD Suriye’de devlet kurmak istiyor”, 13 Kasım 2019.

İdlib'deki grupların Tartus'taki Rus üssünü sık sık hedef alması ise Rusya tarafından kabul edilemez görülmektedir. Bu sebeple Rusya'nın Türkiye'den beklentisi, oradaki grupları denetim altına alarak radikal unsurları etkisiz hale getirmesidir.

İdlib düğümü çerçevesinde Türkiye ve Rusya, konuyu ikili ilişkilerinde ele almışlar, tırmanan gerginliğin önlenmesi için 17 Eylül 2018'de Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Putin, Soçi'de bir kez daha bir araya gelerek 10 maddelik İdlib Gerginliğin Azaltılması Bölgesindeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı'nı imzalamışlardır.³⁷⁸ İmzalanan mutabakatın *CNN Türk* tarafından yayınlanan metnine göre taraflar, mevcut statükonun korunması, tüm radikal terörist grupların 15 Ekim'e kadar bölgeden çıkarılması, 15-20 km derinliğinde silahsızlandırılmış bölge oluşturulması ve çatışan taraflara ait ağır silahlar bu bölgenin dışına çıkarılması, silahsızlandırılmış bölgenin denetiminin Türk ve Rus birlikleri tarafından sağlanması ve M-4 ve M-5 otoyollarının yıl sonuna kadar güvenliklerinin sağlanarak ulaşımına açılması hususlarında anlaşmışlardır.³⁷⁹ Bu anlaşmanın İdlib'deki terörle mücadele sorumluluğunun Türkiye'ye yüklendiği eleştirileri yapılmıştır.

Soçi Mutabakatı çerçevesinde anlaşılan ağır silahların bölgeden çekilmesi gerçekleşmediği gibi Ocak 2019'a kadar ulaşımına açılması planlanan M-4 ve M-5 otoyolları da açılamamıştır. Silahlı muhalefetin radikal terör örgütleri ile ayrıştırılması ise her ne kadar Türkiye bu muhalif unsurları Suriye Milli Ordusu adı altında birleştirmiş olsa da El Nusra'nın kurmuş olduğu Heyet Tahrir El Şam adlı çatı örgüt içinde muhalif unsurlar da yer almaktaydı. Bu ortamda Mayıs 2019'a kadar geniş çaplı çatışmalardan kaçınılmış ise de Suriye ve Rus hava kuvvetleri İdlib bölgesinde hava operasyonlarına devam ederken, silahlı gruplar da İdlib bölgesinden havan ve roketatar saldırıları ile karşılık vermeye devam etmiştir. 5 Mayıs 2019 tarihine gelindiğinde Suriye Ordusu, Hama'nın kuzeyinde M-4 otoyolu hattında Halep yönünde kuzeye doğru bir hareket başlattı. Türkiye ise Fırat'ın Doğu'sunda Barış Pınarı Harekatı kapsamında askeri ve diplomatik hazırlıklarını

³⁷⁸ Alptekin Dursunoğlu, "İdlib için 'yeni bir sayfa' mümkün", *Yakın Doğu Haber*, 11 Temmuz 2019, http://www.ydh.com.tr/YD561_idlib-icin-yeni-bir-sayfa-mumkun.html (01.09.2020).

³⁷⁹ Mutabakatın tam metni için bkz: *Diken*, "İdlib: 10 maddelik mutabakatın tam metni ortaya çıktı", 10 Eylül 2018.

gerçekleştiriyordu. Barış Pınarı Harekatı, YPG'yi Şam ve Moskova ile işbirliğine zorlarken, Suriye Ordusu, Rusya ve Suriye, İdlib sorununu kendi perspektiflerinden çözmek için tekrar harekete geçti. Barış Pınarı Harekatı'nın sonlandırılmasının hemen ertesinde Suriye Ordusu İdlib'de hızla ilerlemeye başlamış, Türkiye'nin gözlem noktalarının bir kısmı kuşatma altında kalmış, Türkiye ise tahkimat ve gözlem noktalarının sayılarını arttırarak bu ilerleyişi durdurmayı hedeflemiştir. Suriye Ordusu'nun hızlı ilerleyişi karşısında Rusya ile yapılan görüşmelerde Rusya'dan Suriye birliklerinin gözlem noktalarının gerisine çekilmesi talep edilirken, Ruslar ise 17 Eylül 2018 tarihli Soçi Mutabakatının öngörmüş olduğu düzenlemelerin hayata geçirilmesi konusundaki eksikliğe işaret etmiştir.³⁸⁰

Yaşanan çatışma ortamında Suriye Ordusu, yer yer Türkiye'nin gözlem noktalarının ve askeri konvoylarının yakınlarına saldırılarını sürdürürken, 17 Şubat 2020 tarihinde düzenlenen hava saldırısında 33 Türk askeri hayatını kaybetmiş, bu saldırıyla birlikte 2020 Ocak ve Şubat aylarında İdlib'de hayatını kaybeden Türk askeri sayısı 54'ü bulmuştur.³⁸¹ Bu saldırıdan dolayı Suriye'yi sorumlu tutan Türkiye, Suriye Ordusu mevzilerini ateş altına almaya başlamış ve Suriye Ordusu ile Türkiye doğrudan karşı karşıya gelmiştir. İdlib sorunu, uzun zamandan beri ötelenen Türkiye ve Rusya arasındaki görüş farklılığının nihayetinde Esad'ın iktidarı devretmesini isteyen Türkiye ile Esad'ı iktidarda tutmak isteyen Rusya'nın tekrar karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Oluşan çatışma ortamında yaklaşık 900 bin Suriyelinin çatışma hatlarındaki evlerini terk ederek Türkiye sınırlarına doğru harekete geçmesi ve sınıra yakın kamplar ile Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekat bölgelerine doğru hareket etmesi, Türkiye'nin yeni bir göç dalgası endişelerini yeniden tetiklemiştir.

Suriye'nin denetim altına almış olduğu M-5 otoyol hattında Türkiye'den aldığı destekle muhaliflerin Suriye Ordusu'na karşı harekete geçmesi ve TSK'nın Suriye Ordusu'na ağır kayıplar verdirmesi neticesinde Erdoğan ve Putin, Soçi'de tekrar bir araya gelerek 17 Eylül tarihli mutabakata ek bir protokol üzerinde anlaşma

³⁸⁰ Fehim Taştekin, "Büyük İdlib'den Küçük İdlib'e büzülen hesaplar", *Gazete Duvar*, 10 Şubat 2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/02/10/buyuk-idlibden-kucuk-idlibe-buzulen-hesaplar/> (02.09.2020).

³⁸¹ *BBC News Türkçe*, "İdlib saldırısı: 33 Türk askeri hayatını kaybetti, Suriye'deki hedefler vuruldu", 28 Şubat 2020.

sağlayarak yeniden ateşkese tesis ettiler.³⁸² Üzerinde anlaşma sağlanan 3 maddelik uzlaşma, İdlip’de Şam yönetimi lehine değişen statükoyu koruyarak, Türkiye’nin daha önceden ifade etmiş olduğu Suriye Ordusu birliklerinin gözlem noktalarının gerisine çekilmesi talebini de ortadan kaldırmıştır. Cumhurbaşkanlığından yapılan açıklamada Erdoğan, aşağıdaki söylemleriyle Türkiye’nin Rusya ile Suriye sahasında yeni bir kriz yaşamak istemediğine ve Fırat’ın Doğu’sunda ortaya çıkan PKK/YPG tehdidinin ortadan kaldırılmasının daha öncelikli olduğuna işaret etmiştir.³⁸³

Rusya ile aramızdaki iş birliği ruhu bugüne kadar Suriye'deki ihtilafa son verilmesine yönelik uluslararası çabalara emsalsiz bir katkı sağlamıştır. Siyasi süreç ve Fırat'ın doğusu gibi boyutları da bulunan çalışmayla ilişkimizi derinleştirerek sürdürmeyi arzu ediyoruz. Bu hususta bizimle hemfikir olduğuna inandığımız Rusya'nın, Rejim'in iş birliğimizi zedeleyecek eylemlere göz yummayacağına inanıyorum. Bugünkü görüşmelerimiz İdlip sahasında attığımız adımları masadaki çabalarımızla pekiştirerek bölgedeki soruna kalıcı çözüm bulma irademizin bir tezahürüdür. Öncelikle en kısa sürede ateşkese gerçekleştirecek, ardından birlikte kararlaştıracığımız diğer adımları süratle atacağız.

İdlip Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki Durumun İstikrarsızlaştırılmasına İlişkin Muhtıraya Ek Protokol adıyla imzalanan metin üç maddeden oluşmaktadır. Buna göre İdlip Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki temas hattı boyunca tüm askeri faaliyetlerin 6 Mart 2020 saat 00:01’den itibaren durdurulması, M-4 otoyolunun kuzeyinde 6 km ve güneyinde 6 km olmak üzere güvenli bir koridor tesis edilmesi, Türk ve Rus devriyelerinin M-4 karayolu üzerinde 15 Mart’tan itibaren başlatılması kararlaştırılmıştır.³⁸⁴ Erdoğan ve Putin arasında gerçekleştirilen uzun toplantının ardından varılan 3 maddelik kısa mutabakat ve Şam’ın askeri kuvvet kullanarak İdlip’deki statükoyu değiştirmesinin Türkiye tarafından kabul edilmiş olması, Türkiye ile Rusya arasında farklı alanlarda pazarlık ve işbirliğinin yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle, Fırat’ın Doğu’sunda Türkiye ve Rusya arasında YPG/PKK konusunun gündeme gelmiş olması, buradaki ABD varlığının ve Kürt koridoru oluşturma planlarına karşı işbirliği alanlarının gündeme gelmiş

³⁸² Deutsche Welle Türkçe, “Erdoğan ve Putin İdlip’de ateşte uzlaştı”, 5 Mart 2020.

³⁸³ TCCB, “İdlip’de bu gece yarısı itibariyle ateşkes yürürlüğe girecektir”, 05 Mart 2020.

³⁸⁴ Anadolu Ajansı, “Türkiye ile Rusya’nın İdlip’teki Durumu İstikrara Kavuşturma Mutabakatı”, 6 Mart 2020.

olması muhtemeldir. Diğer yandan Doğu Akdeniz’deki bölge devletleri arasındaki rekabet, Libya’da Rusya ve Türkiye’nin farklı tarafların arkasında saf alarak o bölgede de rekabete girişmesi, iki ülkenin işbirliği alanlarının da kırılganlığını arttırmaktadır.

SONUÇ

2010 yılının sonunda Arap coğrafyasında ortaya çıkan değişim ve reform talepleri bölgedeki yerleşik düzeni yerinden oynatırken, Suriye’yi bitmek bilmeyen bir şiddet sarmalının içine sürüklemiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreçte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, bir taraftan yerel güç mücadelelerine sahne olurken diğer yandan hem bölgesel hem de küresel güçlerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Arap Baharı sürecinde Batılı müttefik ülkeler ile birlikte Türkiye’deki karar alıcılar çoğunlukla değişim ve reform taleplerini destekleyerek ya Libya’daki gibi silahlı müdahaleye yönelmiş ya da Mısır’daki gibi siyasi destek vermişlerdir.

Devrim talepleri Suriye sokaklarını hareketlendirmeye başladığında Türkiye ve Suriye arasındaki Fırat ve Asi nehirlerinin sularının paylaşımı veya Suriye’nin PKK’ya destek vermesi gibi tarihsel sorunlar aşılmış, ikili ilişkilerde tarihte olmadığı kadar işbirliği ve yakınlaşma dönemine girilmişti. Önceleri Suriye yönetimine reform çağrıları yapan Türkiye, bu ülke üzerindeki nüfuzunu kullanarak değişimin katalizörü olmak istemiş, sokak hareketlerinin kısa sürede iç çatışma ortamına dönüşmesi üzerine Suriye’deki muhalifleri hem askeri hem de siyasi yollardan destekleme yolunu seçmiştir. Uzayan çatışma ortamı sonucunda IŞİD, El Kaide ve PKK kaynaklı terör tehditleri, Türkiye’nin hem sınır hem de iç güvenlik alanlarında bir numaralı sorun haline gelmiştir. Diğer yandan Türkiye’nin hem Batılı NATO müttefikleri hem Rusya hem de diğer bölgesel aktörler ile ikili ilişkilerini derinden etkileyerek Türkiye’nin dış politikasının en önemli sorunu haline gelmiştir. Bunun yanı sıra göç, mülteci sorunu ve yabancı savaşçılar gibi ikincil sonuçlar, özellikle Türkiye-AB ilişkilerinde yeni sorunlu alanlar oluşturmuştur.

2010 yılından bakıldığında Türkiye, Arap Baharı’nın bölgesel düzeni sarsmaya başlamasına kadar “komşularla sıfır sorun” perspektifi çerçevesinde genel olarak bölgesindeki herkesle ilişki kurabilen bir ülke olmuş, gerginlikleri geri plana iterek tüm taraflarla ilişkilerini sürdürmüştür. Diğer yandan Türkiye’de özellikle İslami/Muhafazakar kesime yakın bir partinin demokratik yollarla iktidara gelmesi,

AB'ye üyelik yolunda ilerlemesi ve ABD ile stratejik ortaklık içerisinde olması, Türkiye'yi İslam dünyasında özellikle gençler arasında öne çıkarmaktaydı. Türkiye'nin bu özellikleri, İslam dünyasında yükselen radikal hareketlerden endişe duyan Batı dünyası açısından Türkiye'nin "model ülke" olarak görülmesi ve bu modeli diğer İslam ülkelerine taşımaya niyetlenmeleri ile sonuçlanmaktaydı. Arap ülkelerinde İslamcı hareketlerin önemli bir toplumsal taban üzerinde yükselmeleri ve siyasi güçlerini artırmaları, Türkiye modelinin uygulanması ile bu hareketlerin Batı'ya meydan okumalarını engelleme perspektifi öne çıkmıştır. Türkiye'nin artan iç güvenlik ve özellikle Suriye kaynaklı sınır güvenliği endişeleri, iç siyasette yaşanan gerilimler, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve ardından siyasi iktidarın giderek yasama ve yargı erkleri üzerindeki etkisini arttırması gibi gelişmeler, Türkiye'nin model olma özelliğini giderek kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.

2011 yılından bu yana geçen süreçte Suriye'de iç savaş ve çatışma süreci devam etmekte, Fırat Nehri'nin doğusundaki PKK'nın varlığı ABD ve AB ülkelerinden aldığı destek ile sürmektedir. Aynı bölgede Rusya da varlık göstermekte, İdlib bölgesinde ise Rusya ve Suriye Arap Ordusu arasında "yenişememe" durumu söz konusu olmaktadır. Bu bölgedeki El Kaide'nin varlığı ise halen devam etmektedir. Ortaya çıkan güvenlik tehditleri neticesinde Suriye topraklarında bir dizi askeri hareket gerçekleştiren Türkiye, 2002-2010 yılları arasındaki AKP hükümetleri döneminde öne çıkardığı yumuşak gücünün yerine sık sık sert gücünü kullanmaya veya kullanma tehdidine yönelmiştir.

Suriye'de Türkiye'nin askeri güç kullanması hem Suudi Arabistan, Mısır ve İran gibi bölgesel güçlerden, hem AB ülkelerinden hem de stratejik ortağı olan ABD'den tepki çekerken, Rusya-Türkiye ilişkilerinin en önemli unsuru haline gelmiştir. Türkiye'nin 9 Ekim 2019'da başlattığı Barış Pınarı Operasyonu önce ABD'nin, ardından da Rusya'nın girişimleriyle sonlandırılmıştır. İdlib bölgesinde ise her an Suriye Arap Ordusu ile çatışmaya evrilme ihtimali devam etmektedir. Bu noktada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta, Türkiye'nin askeri harekatlara yönelmesi veya yönelme tehdidinde bulunması, diplomasi ve müzakerenin dışlandığı anlamına gelmemektedir. 2015 yılında Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi ile yaşanan kriz, diplomasi yoluyla aşılmış fakat bu iki ülke

Suriye sahasında birbirine rakip güçleri desteklemeye devam etmiştir. Diğer yandan Suriye'deki sorunu bölgesel güçlerle müzakere etmeye yönelik Türkiye; Rusya ve İran birlikte Astana Süreci'ni başlatmış ve Suriye'deki savaşa siyasi çözüm arayışları burada tartışılmıştır. Buna ilaveten Türkiye ve Rusya liderleri Erdoğan ve Putin, Rusya'nın Soçi kentinde sık sık bir araya gelerek Suriye sahasındaki sorunlara iki ülkenin farklı yaklaşımlarına rağmen kriz anlarında çözüm üretmeyi başarmışlardır. Yine Türkiye, Cenevre merkezli yürüyen Suriye Anayasası'nın müzakere ve yapım sürecine aktif olarak katılım göstermektedir.

Tüm bu diplomatik müzakere süreçleri, Türkiye'nin siyasi bir çözüme karşı olmadığını göstermektedir. Fakat Suriye'deki çatışma sürecine doğrudan veya vekaleten katılan tüm güçlerin herkesin kabul edeceği bir çözüm üzerinde henüz anlaşmaya varmadıkları da bir gerçektir. Bu durumda yürütülen siyasi çözüm arayışları ve anlık krizler neticesinde varılan uzlaşmalar, sahadaki güç hakimiyetinin bir yansıması olmaktan öteye gidememekte ve varılan tüm uzlaşmalar palyatif çözümler olarak kalmaktadır. Bu noktada Türkiye açısından üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, sahip olduğu yumuşak güç ve askeri güç unsurlarını en etkin şekilde harmonize ederek kullanmasının gerekli olduğudur. Joseph Nye'nin belirtmiş olduğu üzere bir ülkenin yumuşak gücü tek başına sonuç üretmekte yetersiz kalırken, sert güç kullanımı ise sürdürülebilir olmamaktadır. Nye'a göre bir devlet, diğerlerinin tercihlerini belirlemede *havuç* (yumuşak güç) ve *sopa* (sert güç) kullanabilir fakat bu ikisinin birbirlerinin yerine kullanılması mümkün olmamaktadır. Tam da bu nedenle bu iki güç unsurunun araçlarının "akıllı" bir biçimde kaynaştırılması için "akıllı stratejiler" gerekmektedir. Nye, bu iki unsurun kaynaştırılmış halini "akıllı güç" (*smart power*) olarak tanımlamaktadır.³⁸⁵ Bu bağlamda Türkiye'nin Suriye sahasında atmış olduğu ve ileride tekrarlanması muhtemel askeri adımların "akıllı güç" kullanımı çerçevesinde planlaması elzemdir.

Bu çalışmada ortaya konan bir diğer önemli nokta, Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinliğini ancak güvenlik endişelerinin giderildiği dönemde arttırmış olduğudur.

³⁸⁵ Joseph S. Nye, "Get Smart: Combining Hard and Soft Power", *Foreign Affairs*, Cilt.88, Sayı.4, (Temmuz/Ağustos 2009), ss. 160–163.

Özellikle Kürt sorununun siyasi yollarla çözümü perspektifi çerçevesinde ülke içinde atılmış olan adımların, dış politika alanında da Türkiye'nin önünü açtığı söylenebilir. Fakat Suriye sahasında ortaya çıkan güç boşluğunun bir kısmının YPG tarafından doldurulması ve Türkiye'nin bu örgütü PKK'nın bir uzantısı olarak değerlendirmesi, Türkiye'nin tehdit algılamasını önemli ölçüde belirlemiştir. Türkiye, özellikle Suriye ve Irak politikalarında güvenlik eksenli dış politika yapımını benimsemiştir. Suriye'deki iktidar mücadelesine siyasi bir çözüm bulunamadığı müddetçe özellikle ABD'nin YPG ile işbirliğini sürdüreceği görülmektedir. Türkiye, ABD'nin YPG'ye sağlamış olduğu askeri ve siyasi desteği sonlandırmasının yolunun Suriye'nin siyasi istikrara kavuşmasından geçtiğini hatırla tutmalıdır.

Son olarak, Suriye'deki sorunun “dış güçlerin” Baas yönetimini devirme komplosu olarak ortaya çıkmadığı, bu ülkenin kendi iç dinamiklerinin yaşanan şiddet sarmalı üzerinde belirleyici olduğu hatırla tutulmalıdır. Krizin çok uzun süren bir çatışmaya dönüşmesinde birçok aktörün sahaya doğrudan ya da dolaylı müdahalesi sebep olmuş, sorunun çözümünü şimdilik belirsiz bir zamana ertelemiştir. Türkiye'nin hem bölgesel hem de küresel aktörlerle ilişkilerinde belirleyici bir rol oynayan Suriye sorununun çözümünde yer alması kaçınılmazdır. Fakat bunu yaparken sahadaki yerel güç odakları ve kanaat önderlerini göz ardı etmemesi, bu ülke içindeki iç barışı sağlamaya dönük adımlar atması sorunun çözümünü hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acun, C. (2015). Türkiye'nin Suriye Politikası 2014. *SETA: Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*. Ankara.
- Aktürk, Ş. (2017). Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi: 1992-2015. Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgöl (drl.), *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arı, T. (2004), Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler. İdris Bal (Ed.). *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası* içinde. Ankara: AGAM.
- Ataç, K. K. (2006). ABD'nin Ortadoğu Politikası: Son Gelişmeler Işığında Suriye Örneği (Uluslararası İlişkiler Orta Doğu-ABD-Suriye-Beşar Esad Yönetimi). *Yayımlanmamış YLT*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ataman, M. ve Uçgan N. (2011). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri, Yemen, Ürdün, Mısır Ve Lübnan Politikası 2010. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı* içinde (161-201). Seta Yayınları.
- Baczko, A., Dorronsoro G. ve Quesnay A. (2018). *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*, Ayşe Meral (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başbuğ, İ. (2016). *15 Temmuz Öncesi ve Sonrası*. Doğan Kitap.
- Bayraktar, B. (2018). *Zeytin Dalı Harekâtı, Bölgesel Konjonktür ve Zeytin Dalı Harekâtı*. ORSAM Yayınları.
- Dursunoğlu, A. ve Eren İ. (2014). *Suriye'de Vekalet Savaşı*. Önsöz Yayınları.
- Ekinci, M. U. (2016). Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu. *SETA Yayınları 64*. İstanbul.
- Fırat M. ve Kürkçüoğlu Ö. (2001). Ortadoğu'yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2: 1980-2001)* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Güner, R. (2016). Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları.
- Hersh, S. M. (2014). *The Red Line and the Rat Line*. London Review of Book.
- İnat, K. ve Telci İ. N. (2011). Türkiye'nin İran, İsrail Ve Suriye Politikası 2010. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı* içinde (71-138). Seta Yayınları.
- İşyar, Ö. G. (2018). *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası*. Sayda Yayınları.
- Kiraz, S. (2016). Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2016). Suriye'de Azınlıklar ve Azınlıklar Arası İlişkiler. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde (187-213), Nobel Yayınları.
- Mercan, M. H. (2016). Modern Suriye'de Anayasa Değişiklikleri. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde (99-122), Nobel Yayınları.
- Miş, N. (2013). Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012: Bölgesel Sahiplenme. *SETA: Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2: 1980-2001)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:3 (2001-2012)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, G. (2017). Rusya'nın Suriye Bunalımına Müdahalesi ve Türkiye. Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül (drl.), *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku İle Komşuluk* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, N. A. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*. (Jeopolitik Strateji ve Terör Dizisi 2), Ankara: ASAM.

- Özdemir, Ö. B. (2016). Suriye-İran İlişkileri: Ortaklıktan Tek Taraflı Hakimiyete. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları.
- Öztop, F. A. (2016). *Türk Dış Politikası Yapım Sürecince Karar Birimlerinin Etkileri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Şener, B. (2013). *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçenekleri (1923-2010): Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz*. Barış Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Son Onyillarda Türk Dış Politikası: 1991-2015*. İstanbul: Der Yayınları.
- Taştekin, F. (2015). *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topal, Ö. F. (2016). Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Şavaş. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları.
- Uzgel, İ. (2001). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2: 1980-2001)* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2013). Büyük Ortadoğu Projesi. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:3 (2001-2012)* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- van Dam, N. (2000). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlı, İ. (2019). *Suriye Kapanı: Bir Cinayetin Anatomisi*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Yavuz, H. (2016). Suriye-İsrail İlişkileri: Çatışma ve Çözumsuzlük Üzerine İnşa Edilen Bir Tarih. M. Akif Okur ve Nuri Salık (Eds.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika* içinde, Nobel Yayınları.
- Yavuz, Ö. (2016). Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri. M. Akif Onur ve Nuri Salık (Eds.),

Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika içinde, Nobel Yayınları.

Yıldırım, E. (2019). *Cihat ve İsyan: Selefilik, Vehhabilik, Cihadilik*. Timaş Yayınları.

Makaleler

Akengin, H ve Yaşar A, (2018) Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(32), 25-57

Altuntaş, N. (2007). Siyasal İslam, Milliyetçilik ve Terör. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2(15), 267-294.

Aras, İ. ve Günar A. (2016). Almanya'nın Arap Baharı Politikası. *Akademik Orta Doğu*. 1(10), 61-88.

Atlioğlu, Y. (2018). Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 1(73), 129-156.

Aydın, M. (2005). Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War: Roots and Dynamics. *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*. 36, 1-36.

Ayhan, V. (2009). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi. *ORSAM*. 1(11), 26-34.

Bandeoğlu, Z. (2016). Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım ile Analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 573-606.

Bilgiç, M. S. (2014). PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele. *Bilge Strateji*. 6(10), 85-114.

Bölükbaşı, M. (2012). Millî Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi II*. 1 (2). 166-187.

Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*. 2(2), 23-36.

Dekel U., Boms N. ve Winter O. (2016). Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel. *Tel Aviv University*:

- Institute for National Security Studies*. Memorandum No.156. <https://www.inss.org.il/publication/syrias-new-map-and-new-actors-challenges-and-opportunities-for-israel/> (07.04.2020).
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 1(2), 17-23
- Fişne, M. (1999). Soğuk Savaş Sonrasında Türk Dış Politikasında Avrasya Bölgesi. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1(1), 319-237.
- Güneş, E. (2019). Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.74(1), 57-88.
- Gürpınar, B. (2014). Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 2(1), 115-132.
- Han, A. K. (2013). Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı: Gerçekten bir 'Oyun Dönüştürücü' mü?. *ORSAM*, 5 (67).
- Küçükkeleş, M. (2012). Arap Birliği'nin Suriye Politikası. *Seta Analiz* 51.
- Lindenstrauss, G. ve Shavit E. (2018). Ankara Raises the Stakes: The Operation in Afrin and the Risk of a Clash with US Forces. *Tel Aviv University: Institute for National Security Studies*. No.1025. <https://www.inss.org.il/publication/ankara-raisesthe-stakes-operation-afrin-risk-clash-us-forces/> (10.04.2020).
- Lund, A. (2013). The Non-State Militant Landscape in Syria. *Combating Terrorism Center: Syria Special Issue*. 6(8). 1-32.
- Mat, T. Y. ve Özdan S. (2018). AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 1(24), 36-49.
- Nas, Ç. (2019). The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?. *Uluslararası İlişkiler*. 16(62), 45-64.
- Nye, J. S. (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. 4(88), 160–163.
- Oktav, Ö. Z. (2018). Suriye Krizi Sürecinde Suudi Arabistan'ın Değişen Stratejileri ve Arap Dünyasında Değişen Dengeler. *Insight Turkey*. 20(2), 1-21.

- Okyar, O. (2015). İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?. *Uluslararası İlişkiler*, 12(45), 61-82.
- Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 1(51), 353-370.
- Özkan, B. (2019). Relations between Turkey and Syria in the 1980's and 1990's: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars. *Uluslararası İlişkiler*. 16(62), 5-25.
- Pınar, F. (2015). Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler", *Iğdır Univesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5, 133-153.
- Sayigh, Y. (2013). The Syrian Opposition Leadership Problem. *Carnegie Endowment for International Peace*. 1-37.
- Tellal, E. (2005). Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 2(5), 49-70.
- Tuğtan, M. A. (2016). Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 13 (49), 3-24.
- Uzer, U. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım. *Ortadoğu Etütleri*. 2(2), 137-168.
- Vakil, S. (2018). Understanding Tehran's Long Game in the Levant. *Uluslararası İlişkiler*. 15(60), 105-120.
- Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi* (23), 9-34.
- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu A. (2009). Turkey's Middle East Policy Under JDP Rule. *The Turkish Yearbook of Internatinal Relations*, 40, 39-69.
- Yılmaz, E. S. ve Uğurlu Y. (2013). Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 2(12). 81-104.
- Zvyagelskaya, I. (2018). Russian Policy in the Levant. *Uluslararası İlişkiler*. 15(60).

Tezler

Mercan, M. H. (2011). Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar. *Yayımlanmamış YLT*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Önal, H. E. (2010). Suriye'nin Terör ile İlişkilendirilme Süreci ve Terör Politikaları: 1990-2004. *Yayımlanmamış YLT*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Sargı, İ. (2014). Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile İlişkileri. *Yayımlanmamış YLT*. Atılım Üniversitesi, Ankara.

İnternet Kaynakları

Acun, C. (2015). Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı. *SETAV*. <https://www.setav.org/kuzey-suriyede-pyd-kusagi/> (10.03.2020).

Acun, C. ve Köse T. (2016). 5 Soru: Türkiye-Rusya-İran Anlaşması. *SETA*. <https://www.setav.org/5-soru-turkiye-rusya-iran-anlasmasi/> (15.08.2020).

Athoğlu, Y. (2005). Refik Hariri Suikastı Ve Suriye. *TASAM*. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye (20.07.2020).

Auken, B. V. (2012). US "Military Aid" to Syrian Opposition Goes to Al Qaeda. *Global Research*. <https://www.globalresearch.ca/us-military-aid-to-syrian-opposition-goes-to-al-qaeda/5308517> (08.03.2020).

Balcı, B. (2012). The Syrian Dilemma: Turkey's Response to the Crisis", *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/2012/02/10/syrian-dilemma-turkey-s-response-to-crisis-pub-47156> (25.04.2020).

Bush coins term 'axis of evil' in 2002 State of the Union speech, (22 Ocak 2014). https://www.washingtonpost.com/video/politics/bush-coins-term-axis-of-evil-in-2002-state-of-the-union-speech/2014/01/22/93d719ce-83ad-11e3-8099-9181471f7aaf_video.html (19.04.2020).

Carnegie Middle East Center. (15 Ocak 2012). National Coordination Body for Democratic Change. <https://carnegie-mec.org/diwan/48369?lang=en> (16.04.2020).

Charap, S. ve Treyger E. ve Geist E. (2019). Understanding Russia's Intervention in Syria. *RAND*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html (15.03.2020).

Cicioğlu, F. (2006). Lübnan 2006. *Ortadoğu Yıllığı 2006*, https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/05_lubnan_2006.pdf (21.07.2020).

Çelikpala, M. (2019). Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği. *EDAM: Dış Politika ve Güvenlik*. <https://edam.org.tr/bugune-tarih-olarak-bakmak-turkiye-rusya-i%CC%87liskilerinin-serencami-ve-gelecegi/> (20.08.2020).

Dickinson, E. (2011). The First WikiLeaks Revolution. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2011/01/13/the-first-wikileaks-revolution/> (05.04.2020).

Dworkin, A. (2017). Europe's War on Terror", *European Council on Foreign Relations*. https://www.ecfr.eu/article/essay_europes_war_on_terror (21.03.2020).

FSA Platform (t.y.). Free Syrian Army Forces. <https://fsaplatform.org/fsa> (10.04.2020).

Golkarian, G. (t.y.). Suriye Krizi Bağlamında Astana Süreci. *Academia*. https://www.academia.edu/34930498/sur%c4%b0ye_kr%c4%b0z%c4%b0_ba%c4%9elamında_astana_s%c3%9crec%c4%b0 (04.04.2020).

Haddad, M. (2017). Qatar Crisis And The Fight Against Terrorism. *Small Wars Journal*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/qatar-crisis-and-the-fight-against-terrorism> (13.04.2020).

Hassan, I. H. (2015). GCC's 2014 Crisis: Causes, Issues and Solutions. *Aljazeera Center for Studies*. <https://studies.aljazeera.net/en/dossiers/2015/03/201533172623652531.html> (13.04.2020).

Hinnebusch, R. ve Zartmen I. W. (2016). UN Mediation in the Syrian Crisis: From Kofi Annan to Lakhdar Brahimi. <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2016/03/IPI-Rpt-Syrian-Crisis2.pdf> (16.03.2020).

Kıldış, H. P. (2019). ABD'nin Suriye'den Çekilmesinin İsrail'e Yansımaları. ANKASAM. <https://ankasam.org/abdnin-suriyeden-cekilmesinin-israile-yansimalari/> (11.04.2020).

Kirişçi, K. (2016). The End of Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behaviour. *Foreign Policy Institute*. <http://foreignpolicy.org.tr/the-end-of-the-cold-war-and-changes-in-turkish-foreign-policy-behaviour-kemal-kirisci/> (06.03.2020).

Lund, A. (2012). Holly Warriors; A Field Guide to Syria'a Jihaadi Groups. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2012/10/15/holy-warriors/> (23.04.2020).

Maden, T. E. (2014). Geçmişten günümüze Türkiye-Suriye İlişkilerinde Sınıraşan Sular. ORSAM. <https://orsam.org.tr/tr/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskilerinde-siniras-an-sular/> (03.06.2020).

Meşe, Z. (2019). DEAş'lı Teröristlerin Ülkelerine İadeleri ve Avrupalı Devletlerin Tutumu. SETAV. <https://www.setav.org/deasli-teroristlerin-ulkelerine-iadeleri-ve-avrupali-devletlerin-tutumu/> (22.03.2020).

Migration Data Portal. (t.y.). Total Number of International Migrants at mid-year 2019. https://migrationdataportal.org/data?focus=profile&i=stock_abs_&t=2019&cm49=792 (30.03.2020).

Miş, N. (2011). Ortadoğu Yılığı: Suriye 2011", *Sakarya Üniversitesi: ORMER*. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_257_300.pdf (25.04.2020).

Orhan, O. (2011). Suriye Ulusal Konseyi: Kuruluş, Yapı ve Bundan Sonrası. ORSAM. <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ulusal-konseyi-kurulus-yapi-ve-bundan-sonrasi/> (18.04.2020).

Roggio, B. (2012). Al Nusra Front Claims 2 Suicide Attacks, Joint Operations with Jihadist Groups in Syria. *FDD's Long War Journal*.

https://www.longwarjournal.org/archives/2012/11/al_nusrah_front_clai_7.php (21.04.2020).

SOHR, (11 Temmuz 2015). More than 400 fighters from Australia, America and Europe join YPG. <http://www.syriahr.com/en/?p=19983> (22.03.2020).

SOHR, (9 Aralık 2015). Foreign fighter numbers in Syria jump to 31,000. <http://www.syriahr.com/en/?p=39783> (22.03.2020).

Soner, B. A., Aslan Ö. ve Kıyıcı H. (2017). PKK's Regional Franchise of Terror. *UTGAM*. <http://madrid.be.mfa.gov.tr/Content/assets/consulate/images/localCache/1/f030f81b-e866-4e14-acd9-c256fc6265bf.pdf> (23.03.2020).

Stanford University Center for International Security and Cooperation, "Hay'at Tahrir al-Sham", https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/hay%E2%80%99tahrir-al-sham#highlight_text_12836 (10.03.2020).

Stanford University Center for International Security and Cooperation (CISAC). (t.y.). The Mapping Militants Project. <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/523> (21.04.2020).

Stanford University Center for International Security and Cooperation. (t.y.). Mapping Militant Organisations. <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/maps/view/syria> (04.05.2020).

TASAM (2007). Beşşar Esad'ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik. https://tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_%20bolgesel_guvenlik (15.08.2020).

Tsurkov, E. (2018). Inside Israel's Secret Program to Back Syrian Rebels. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria/> (07.04.2020).

Veysel A. (2011). Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Şam Ziyareti: Beklentiler ve Restleşmeler. *ORSAM*.

<https://www.orsam.org.tr/tr/disisleri-bakani-davutoglu-nun-sam-ziyareti-beklentiler-ve-restlesmeler/> (25.04.2020).

Raporlar

Bayraklı, E. ve Hafes F. (2018). European Islamaphobia Report 2017. SETA, İstanbul.

Cafarella J. ve Casagrande G. (2016). Syrian Armed Opposition Powerbrokers. *Middle East Security Report* 29. Institute for Study of War.

Lund, A. (2013). Syria's Salafi Insurgents: The Rise of Syrian Islamic Front. *Swedish Institute of International Affairs*. Report No.17.

ORSAM, (2011). *Türkiye-Suriye İlişkileri: Sınır aşan Sullarda Örnek İşbirliği Olarak Asi Dostluk Barajı Su Araştırmaları Raporu* 5.

Özçelik, N. ve Acun C. (2018). Zeytin Dalı Harekâtı: Terörle Mücadelede Yeni Safha. *SETA Raporu*.

UNFPA. (2012). Population Dynamics and Household Structure. https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/FINAL_Syrian_Arab_Republic.pdf (14.04.2020).

Yeşiltaş, M., Seren M. ve Özçelik N. (2017). Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekatın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler. *SETA Yayınları: SETA Rapor*.

Anlaşmalar, Bildiriler ve Resmi Kaynaklar

Syrian National Council (t.y.). SNC Calls For the Establishment of a Safe Zone in Syria. <http://syriancouncil.org/en/component/k2/item/121-snc-calls-for-the-establishment-of-a-safe-zone-in-syria.html> (17.04.2020).

Syrian National Council. (t.y.). The Creation of the Syrian National Council: SNC Principles. <http://syriancouncil.org/en/about.html> (17.04.2020).

T.C. Başbakanlık Kanunlar Ve Kararlar Genel Müdürlüğü. (9 Şubat 2011). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Terör Ve Terör Örgütlerine Karşı Ortak İşbirliği Anlaşması”. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-1009.pdf> (16.08.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (1 Ekim 2010). *Türkiye Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar İkinci Toplantısı*. No.211.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (10 Haziran 2010). Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Tesis Edilmesi Hakkında Ortak Siyasi Bildirge.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (22-23 Aralık 2009). *Türkiye-Suriye YDSİK 1. Toplantısı Ortak Bildirisi*.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (01.04.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (1 Nisan 2012). Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı Başkanlık Sonuçları. http://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of---the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa (17.04.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (15 Eylül 2017). 14-15 Eylül 2017 Tarihlerinde Gerçekleştirilen Altıncı Astana Toplantısı’nda İdlib Çatışmasızlık Bölgesinin İlanı Hk. No.288.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (4 Mart 2020). Düzensiz Göç. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> (30.03.2020).

TBMM Kütüphanesi (1997), ANAP-DSP-DTP Koalisyon Protokolü. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2574/199702222.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (09.03.2020).

The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty, (26 Ekim 2001). <https://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm> (18.04.2020).

United Nations. (t.y.). Security Council – Veto List. <https://research.un.org/en/docs/sc/quick> (15.03.2020).

US Department of State (t.y.). Syria Sanctions. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/syria/index.htm> (06.03.2020).

US Embassy in Israel. (25 Mart 2019). Proclamation on Recognizing the Golan Heights as Part of the State of Israel. <https://il.usembassy.gov/proclamation-on-recognizing-the-golan-heights-as-part-of-the-state-of-israel/> (07.04.2020).

Köşe Yazıları

Baykent, S. (2019). İran'ın “Barış Pınarı Harekâtı” tavrı: Ebedî dostluk yok, reel politik var! *Independent Türkçe*. <https://www.independentturkish.com/node/82546/t%C3%BCrkiyeden-sesler/iran%E2%80%99c4%b1n-%E2%80%9Cbar%C4%B1c5%9f-p%C4%B1nar%C4%B1-harek%C3%A2t%C4%B1%E2%80%9D-tavr%C4%B1-ebed%C3%AE-dostluk-yok-reel-politik> (05.04.2020).

Çakır, R. (2020). Sekizinci yılında MİT krizinin gösterdikleri. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2020/02/15/sekizinci-yilinda-mit-krizinin-gosterdikleri/> (30.04.2020).

Daalder, I. H. ve Lindsay J. (2004). The Pre-emptive-War Doctrine has Met an Early Death in Iraq. *Brookings*.

Dursunoğlu, A. (2011). Arap Birliği girişimi ve Suriye bunalımının çözüm şansı. *Yakın Doğu Haber*. http://www.ydh.com.tr/YD319_arap-birligi-girisimi-ve-suriye-bunaliminin-cozum-sansi.html (14.04.2020).

Dursunoğlu, A. (2017). ÖSO iç savaşından, Fetih Ordusu iç savaşına. *Yakın Doğu Haber*. http://www.ydh.com.tr/YD522_oso-ic-savasindan-fetih-ordusu-ic-savasina-.html (22.04.2020).

Dursunoğlu, A. (2019). İdlip için ‘yeni bir sayfa’ mümkün. *Yakın Doğu Haber*. http://www.ydh.com.tr/YD561_idlib-icin-yeni-bir-sayfa-mumkun.html (01.09.2020).

- Mengü, Ş. (2015). Eğit-Donat Kepazeliği. *Aydınlık*.
<https://www.aydinlik.com.tr/egit-donat-kepazeligi> (10.03.2020).
- Ramani, S. (2019). Türkiye'nin Suriye hamlesi Körfez'i derinden etkileyebilir. *Al Monitor*. <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2019/10/turkey-incursion-syria-gulf-impact-uae-saudi-arabia-qatar.html> (13.04.2020).
- Selcen, A. (2019). Soçi mutabakatının uygulanması Suriye ve Rusya'ya bırakıldı. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2019/10/23/aydin-selcen-ile-gundem-disi-39> (09.08.2020).
- Sezer, A. ve Dursunoğlu A. (2020). Suriye'deki örgütlerin şifreleri. *YDH*.
http://www.ydh.com.tr/HD16247_suriye-deki-orgutlerin-sifreleri.html (09.08.2020).
- Snow, S. (2019). Congress is worried about an Iranian threat to a small garrison of US commandos in Syria. *Military Times*.
<https://www.militarytimes.com/flashpoints/2019/12/11/congress-is-worried-about-an-iranian-threat-to-a-small-garrison-of-us-commandos-in-syria/> (11.03.2020).
- Spencer, R. (2016). Four jihadists, one prison: all released by Assad and all now dead. *The Telegraph*.
<http://s.telegraph.co.uk/graphics/projects/isis-jihad-syria-assad-islamic/index.html> (15.04.2020).
- Taştekin, F. (2020). Büyük İdlib'den Küçük İdlib'e büzülen hesaplar. *Gazete Duvar*.
<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/02/10/buyuk-idlibden-kucuk-idlibe-buzulen-hesaplar/> (02.09.2020).
- Yetkin, M. (2016). Türk-Rus krizini bitiren gizli diplomasinin öyküsü. *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705> (10.07.2020).

Gazete ve Haberler

A Haber. (30 Mart 2011). İlk kez konuştu; "komplo" dedi!.

Akşam. (25 Aralık 2018). İşgalci İsrail'in 7 terör grubuna silahın yanında maddi ve tıbbi destek verdiği ortaya çıktı.

Akşam. (8 Nisan 2011). Esad 250 bin Kürt'e Vatandaşlık Veriyor.

Al Jazeera Türk (15 Ekim 2014). Musul Düşerken Neredeydiler.

Al Monitor (26 Haziran 2019). Suriye'deki İran varlığına karşı İsrail-Rusya-ABD Mutabakatı.

AlJazeera. (10 Ekim 2019). World reacts to Turkey's military operation in northeast Syria.

Aljazeera. (2 Ocak 2020). Iran's Qassem Soleimani killed in US air raid at Baghdad airport.

Anadolu Ajansı. (10 Şubat 2016). Terör örgütü PYD Moskova'da temsilcilik açtı.

Anadolu Ajansı. (14 Temmuz 2017). 17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a FETÖ.

Anadolu Ajansı. (18 Ekim 2019). ABD ile görüşmelerin içeriğine ilişkin iddialar.

Anadolu Ajansı. (18 Ekim 2019). ABD ile mutabakat ve Güvenli Bölge.

Anadolu Ajansı. (20 Eylül 2019). AB ile vize serbestisi süreci hız kazanacak.

Anadolu Ajansı. (3 Eylül 2016). Darbe girişimine karşı dünyadan Türkiye'ye destek.

Anadolu Ajansı. (4 Mart 2020). Göçmenler Avrupa yolunda: Türkiye kapıları neden açtı?.

Anadolu Ajansı. (6 Mart 2020). Türkiye ile Rusya'nın İldip'teki Durumu İstikrara Kavuşturma Mutabakatı.

Anadolu Ajansı. (9 Ekim 2019). Barış Pınarı Harekâtı başladı.

Avrupa Postası. (29 Mayıs 2016). Alman Federal İstihbarat Servisi'nden Şam'a gizli yolculuk.

Aydınlık. (18 Mart 2018). Zeytin Dalı Harekâtı'nda bugün.

BBC (13 Eylül 2013). Kerry calls Syria chemical weapons talks 'constructive'.

BBC News Türkçe (20 Aralık 2016). Erdoğan ve Putin hemfikir: Suikast bir provokasyon.

BBC News Türkçe. (18 Ekim 2018). Trump'tan Erdoğan'a mektup: Aptallık etme, gel anlaşalım, seni sonra arayacağım.

BBC News Türkçe. (23 Ekim 2019). Soçi Mutabakatı: Putin ile Erdoğan'ın görüşmesinden ne sonuç çıktı?.

BBC News Türkçe. (28 Şubat 2020). İdlib saldırısı: 33 Türk askeri hayatını kaybetti, Suriye'deki hedefler vuruldu.

BBC News Türkçe. (6 Aralık 2013). Suriye'nin kimyasal silahları imha edildi.

BBC News Türkçe. (9 Ağustos 2016). Erdoğan'ın Putin ziyareti Batı'nın sinirlerini bozuyor.

BBC Türkçe. (16 Ocak 2007). Suriye-İsrail görüştü, Türkiye arabulucu.

BBC Türkçe. (28 Ocak 2012). Arap Birliği gözlem faaliyetlerini askıya aldı.

BBC Türkçe. (6 Haziran 2017). 6 Soruda Katar Krizi.

BBC Türkçe. (6 Nisan 2011). Suriye'de Peçe Yasağı İptal Edildi.

BBC. (18 Eylül 2018). Russia blames Israel after military plane shot down off Syria.

BBC. (28 October 2019). Abu Bakr al-Baghdadi: IS leader 'dead after US raid' in Syria.

Beyaz Gazete. (28 Mart 2011). Erdoğan'dan Suriye Açıklaması.

Bianet Kurdi. (16 Ocak 2012). Esad Usulu Genel Af.

Bianet. (21 Eylül 2011). Suriye'ye Yaptırım Kararı.

Birgün. (6 Haziran 2016). Pelikancılardan Davutoğlu'na sert eleştiriler.

CNN Türk. (01 Aralık 2014). Başlangıçtan bugüne gün gün çözüm süreci.

CNN Türk. (1 Ağustos 2016). Tarafız Bölge: İlker Başbuğ- Ahmet Hakan Mülakatı. <https://www.youtube.com/watch?v=WOAW16YdwG8>

(19.08.2020).

CNN Türk. (21 Aralık 2016). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Suikastçı FETÖ mensubu.

CNN Türk. (18 Aralık 2015). Alman istihbaratından çok konuşulacak Esad adımı.

CNN Türk. (21 Ocak 2011). Kendini yaktı devrimin sembolü oldu!.

Cumhuriyet. (25 Kasım 2010). Türkiye-Lübnan arasında ortaklık anlaşması imzalandı.

Deutsche Welle Türkçe. (21 Ağustos 2016). Gaziantep'te düğüne bombalı saldırı.

Deutsche Welle Türkçe. (29 Ekim 2016). Hendek savaşlarında sona gelindi.

Deutsche Welle Türkçe. (5 Mart 2020). Erdoğan ve Putin İdlib'de ateşteke uzlaştı.

Diken. (10 Eylül 2018). İdlib: 10 maddelik mutabakatın tam metni ortaya çıktı.

Dünya Bülteni. (22 Ağustos 2014). İran, IŞİD ile mücadele için 1 şart koştu.

Euronews. (10 Aralık 2015). IŞİD karşıtı koalisyona katılan Alman jetleri İncirlik'te.

Euronews. (10 Ekim 2015). ABD eğit-donat programını bitirdi.

Euronews. (15 Aralık 2019). AB: Türkiye'deki mülteciler için 6 milyar euronun tamamı tahsis edildi.

Euronews. (15 Ekim 2019). ABD'nin Türkiye yaptırımları neleri kapsıyor?.

Euronews. (7 Şubat 2019). Erdoğan: ABD'nin silah yardımı YPG'ye PKK'ya geliyor.

Euronews. (8 Nisan 2014). İran, Irak ve Suriye'den IŞİD ile mücadele sözü.

Financial Times. (24 Mart 2011). Gates calls for Syrian forces to move aside.

France 24. (22 Temmuz 2013). Friends of Syria' agree to arming rebels at Doha talks.

Gazetevatan. (03 Ekim 2014). IŞİD'e karşı koalisyon cephesinde hangi ülke hangi görevde?",

Human Rights Watch. (10 Eylül 2013). Attacks on Ghouta: Analysis of Alleged Use of Chemical Weapons in Syria.

Hürriyet. (14 Mart 2004). Suriye’de maç sonrası Kürt-Arap savaşı.

Hürriyet. (17 Ekim 2018). Suudi Arabistan’dan ABD-YPG/PKK İşbirliğine 100 Milyon Dolar Daha.

Hürriyet. (19 Şubat 2016). Ankara saldırısını TAK üstlendi.

Hürriyet. (28 Nisan 2009). Türkiye-Suriye tatbikatı İsrail’de endişe yarattı.

Hürriyet. (3 Ekim 2016). Putin'in Özel Temsilcisi: 14 Temmuz'da uyardık.

Hürriyet. (30 Ekim 2011). Esad Muhalefeti Hatay’da Buluştu.

Hürriyet. (31 Aralık 2003). Erdoğan: Suriye-İsrail arasında arabulucu oluruz.

Independent. (13 Mayıs 2015). Turkey and Saudi Arabia alarm the West by backing Islamist extremists the Americans had bombed in Syria.

Milliyet. (10 Haziran 2010). Yeni bir Ortadoğu doğuyor!.

Milliyet. (20 Şubat 2010). İsrail'in Suriye'de bombaladığı yerde nükleer tesis varmış.

Milliyet. (3 Ekim 2012). Suriye'nin top mermisi Akçakale'de patladı.

New York Times. (24 Mart 2013). Arms Airlift to Syria Rebels Expands, With Aid from C.I.A.

NTV. (4 Ekim 2012). Suriye tezkeresi Meclis'ten geçti.

Oda TV. (20 Ekim 2014). Peşmergenin geçişi bilerek mi 29 Ekim'e getirildi.

Radikal. (12 Ekim 2009). One Minute'un ardından 'Anadolu Kartalı' gerilimi.

Reuters. (2 Ağustos 2012). Obama authorizes secret support for Syrian rebels.

Reuters. (2 Ekim 2018). Russia completes delivery of S-300 system to Syria.

Reuters. (23 Eylül 2015). Netanyahu meets Putin to discuss concerns over Russian activity in Syria.

Reuters. (6 Kasım 2019). Israel aiding Syria's Kurds, advocating for them with U.S.: official.

Sabah. (22 Aralık 2010). Davutoğlu: Makûs talih değişecek.

Sol Haber. (18 Eylül 2012). Riyad El Şukfa, Silah ve Para İstiyoruz.

Sol Haber. (7 Ağustos 2011). Erdoğan: Suriye bizim iç meselemizdir.

Sondakika. (5 Mart 2012). Şukfa'dan Tampon Bölge Önerisi.

Sözcü. (1 Ocak 2017). Son Dönemde Türkiye'de Düzenlenen Terör Saldırıları.

Sputnik News. (19 Aralık 2016). Rus Büyükelçi Karlov'a suikast.

Stratejik Ortak. (4 Nisan 2018). Dünden Bugüne Suriye Zirveleri.

Suriye Gündemí. (11 Ekim 2017). Astana Görüşmeleri Sonucu Suriye'deki Çatışmasızlık Bölgeleri.

Suriye Gündemi. (4 Aralık 2017). 2. Riyad Konferansı ve Muhalefetin Şekillendirilmesi.

Suriye Gündemi. (4 Aralık 2017). 2. Riyad konferansı ve muhalefetin şekillendirilmesi.

Suriye Gündemi. (5 Aralık 2019). Suriye Milli Ordusunun Yapılandırılması.

T24. (03 Eylül 2016). ABD, eğit-donat programında ılımlı muhalifleri değil, PYD'lileri eğitti.

T24. (14 Nisan 2018). ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'yi vurdu.

T24. (18 Mart 2013). İstanbul'da Geçici Suriye hükümeti Kuruldu.

TBMM Haber Portalı. (4 Ekim 2012). Ak Parti Grup Başkanvekili Canikli, Gazetecilerin Sorularını Cevapladı.

TCCB. (5 Mart 2020). İdlib'de bu gece yarısı itibariyle ateşkes yürürlüğe girecektir.

The Guardian. (19 Nisan 2011). Syria to lift emergency rule after 48 years – but violence continues.

The Guardian. (3 Ocak 2020). US kills Iran General Qassem Suleimani in strike ordered by Trump.

The Guardian. (4 Şubat 2012). Syria resolution vetoed by Russia and China at United Nations.

The New York Times. (17 Nisan 2016). Israel Will Never Give Golan Heights to Syria, Netanyahu Vows.

The New York Times. (30 Haziran 2013). Israeli Airstrike in Syria Targets Arms Convoy, U.S. Says.

Timetürk. (27 Nisan 2009). Türkiye ve Suriye İsrail'i 'çok rahatsız etti'.

TRT Haber. (27 Kasım 2015). Türkiye'nin angajman kurallarını değiştiren süreç.

TRT Haber. (30 Ağustos 2013). Başbakan Erdoğan Net Konuştu.

Ulusal Kanal. (18 Aralık 2015). Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye-Suriye savunma sanayii işbirliği anlaşması imzalamıştı.

Yeni Dünya Haber. (14 Temmuz 2012). Düşürüldüğü iddia edilen uçağın görev tanımı.

Yeni Şafak. (1 Ocak 2018). Suriye'nin Milli Ordusu.

Yeni Şafak. (10 Kasım 2012). Yeni Başkan Sabra.

Yeni Şafak. (13 Kasım 2019). ABD Suriye'de devlet kurmak istiyor.

Yeni Şafak. (4 Ekim 2012). Erdoğan'dan 'Akçakale' açıklaması.

Yeni Şafak. (4 Şubat 2016). Rusya ve Esed güçleri Halep'i kuşattı.

Yeni Şafak. (6 Temmuz 2013). Suriyeli Muhaliflere Yeni Lider.